

PŘESTAVBA KOSTELA SV. MARTINA V SEDLČANECH VE 14. STOLETÍ

DALIBOR PRIX

Vybere-li si poutník mířící z Prahy do Příběnic nebo i dále do Třeboně, k Rožmberku či mírnou oklikou do Jindřichova Hradce, zpočátku takřka přímou trasu k jihu, po přechodu Sázavy v Kamenném Přívoze vstoupí do malebné, zvlněné krajiny, na horizontu stále zřetelněji rámované konturami Cunkovského hřebene. Hřeben, ač součást širšího útvaru Vlašimské pahorkatiny, zde tvoří po staletí citlivě vnímaný předěl mezi středními a jižními Čechami. Jeho geomorfologického významu a s ním souvisejících kulturně historických souvislostí si byl dobře vědom např. Jiří Kuthan,¹⁾ který však zároveň dobře postřehl, že terénní bariéra ve středověku nebyla překážkou transferu architektonických vlivů.²⁾ Snadnou výměnu stavitelských znalostí a architektonických motivů podél naznačené putovní linie ovšem ve 13. a 14. století neumožňovala jen činnost zednických a kamenických mistrů angažovaných na zakázkách úzce či volněji spjatých s královským patronátem. Nezanedbatelný vliv na ni měly i poměrně rozsáhlé državy šlechtického rodu pyšnického se růžovým květem na štítě, rozložené po obou stranách Cunkovského hřebenu. V chráněné kotlině pod severními svahy Javorové skály se totiž nachází Prčice, jedno z nejstarších známých sídel velmožského klanu, kterému už současníci přidělili souhrnné jméno: Vítkovci. Vítaným místem odpočinku na cestě z Prahy necelých 15 km před Prčicí je pak městečko Sedlčany rozložené na svahu nad soutokem Mastníku se Sedleckým potokem. Jeho architektonickou dominantou je kostel sv. Martina se štíhlou věží korunovanou působivým cimbuřím obíhajícím patu strmé zděné jehlancové střechy. Samotná poloha kostela uprostřed bývalého hřbitova, situovaného stranou maloměstské zástavby obklopující mírně nepravidelné, dosti prostorné, lehce obdélné náměstí (dnes náměstí T. G. Masaryka), [obr. 1] a pocitově jako by umístěného níže v terénu,³⁾ naznačuje složitější vývoj lokálního osídlení. Ten se



Obr. 1: Sedlčany (okres Příbram), historické jádro s náměstím a areálem kostela sv. Martina – tzv. císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1840, výřez (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Praha).

konec konců nepřímou zrcadlí i ve středověkém stavebním vývoji farního kostela.

Zdejší krajina v povodí Mastníku a Sedleckého potoka s knížecím dvorcem a kostelem sv. Vavřince v Prčici se do rukou Vítkovců,⁴⁾ jejichž pomyslnou „kolébkou“ nejpravděpodobněji byly Stodůlky s kostelem sv. Jakuba západně od Prahy, dostala nedlouho po osudové bitvě u potoka Loděnice, v níž 23. ledna 1179 vojska knížete Soběslava II. zaskočila a rozprášila šiky jiného Přemyslovce, Bedřicha, syna krále Vladislava.⁵⁾ Statky v povodí Mastníku po smr-

1) Např. J. Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách*. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha 1975, s. 120. Kuthanovy historicko-geografické postřehy ocenil např. J. Burget, *Raně středověký kostel v Živohošti a jeho proměna v období vrcholné gotiky*, *Památky středních Čech* 1, č. 1, 1985, s. 50–60, zde s. 50.

2) Srov. např. kapitolu IV. 8: J. Kuthan, *Ohlas díla jihočeské královské huti ve středním Povltaví*, in: J. Kuthan, o. c. v pozn. 1, s. 120–125. Význam středověkých cest pro Sedlčany zmínili např. D. Líbal – R. Penninger – Z. Chvojková, *Sedlčany: stavebně-historický průzkum historického jádra města*. SÚRPMO Praha 1973, nestránkováno (s. 3), strojopis (uloženo v archivu NPÚ ÚOP SČ, inv. č. P 47). Za vzácné obětavé zpřístupnění archivních materiálů ke studiu děkuji paní Olze Geislerové.

3) Ve skutečnosti jak kostel, tak náměstí jsou položeny v nadmořské výšce 349–350 m, respektive v případě náměstí 348–351 m. Dělitkem mezi nimi je k východu klesající úžlabina, dříve odvodňovaná drobnou vodotečí, na kterou dodnes upomíná pojmenování ulice Na Potůčku.

4) K počátkům Vítkovců a Vítkovi (I.) v širších souvislostech třeba V. Vaníček, *Vzestup rodu Vítkovců v letech 1169–1269*, *Folia Historica Bohemica* 1, 1978, s. 93–108; *tjž*, *Vítkovci a český stát v letech 1169–1278*, *Československý časopis historický* XXIX, 1981, s. 89–110.

5) Podle milevského opata Jarlocha byl v kruté řeži v mrazivém počasí zajat také Bedřichův přívrženecký stolník Vítek. Vévoda Bedřich se zbytky věrných prchl z bojiště a během noci dosáhl dočasného útočiště na knížecím správním dvorci v Prčici, kam mezitím dorazil

ti Vítka (I.; † 1194) převzal jeho syn Jindřich (I.) z Hradce († po 1237) a po něm Jindřichův syn Sezema (z Kosovy Hory).⁶⁾ Nejpravděpodobněji v rámci vnitrorodových majetkových vyrovnání asi ve třetí čtvrtině 13. století se Sedlčany s okolím dostaly z rukou snad Sezemova syna Jindřicha do držení Sezemových synovců, konkrétně Oldřicha (I.) z Hradce.⁷⁾ A právě s Oldřichem († po 1282) a jeho stejnojmenným synem Oldřichem (II.) z Hradce († krátce před 1312) lze nejspíše, i když hypoteticky, spojit významné změny, jimiž sídliště prošlo.

Protože Prčice připadla při dělení pozůstalosti Vítka (I.) k majetku Sezemova strýce Vítka (II.) z Blankenberka a Kosovu Horu zdělili Sezemovi potomci, páni z Hořic a Kosovy Hory,⁸⁾ stál Oldřich (I.) z Hradce před úkolem vhodně zorganizovat správu a ekonomiku svých zbylých statků na pravém břehu Vltavy ve středních Čechách. I když v rámci jeho zdejší pravděpodobné državy byly Sedlčany položeny dosti excentricky, na jejím východním okraji, staly se hospodářským těžištěm tohoto nevelkého panství a trhovou vsí (*villa forensis*), explicitně jmenovanou jako majetek, který 25. července 1294 Oldřich (II.) z Hradce rezervoval své matce Marii z Hardeggu.⁹⁾ Zatím

nevíme, kde přesně se tato trhová osada nacházela, zda se vůbec polohou důsledně kryla s původní osadou z doby, než Sedlčany nabyly úlohy tržní vsi, či zda byla teritoriálně totožná s dnešním městečkem, ba ani, jaký měla rozsah a urbanistickou strukturu. V jejím rámci byl někdy v poslední čtvrtině 13. století na žulovém skalnatém výchozu nad potůčkem níže se vlévajícím do Mastníku vystavěn i zděný raně gotický kostel sv. Martina, jehož část se dochovala dodnes. Přitom prozatím nevíme, zda se jednalo o první sakrální stavbu v Sedlčanech, či jen novostavba z doby kolem let 1275–1285 nahradila ještě starší, románský, bez viditelných stop zaniklý kostel. Pozůstatky raně gotického objektu dnes tvoří spodní partii štíhlé hranolové věže, západní zeď lodi s kamenným štítem a torzo severní zdi korpusu. Kostel sám odpovídal měřítku v okolí obvyklých venkovských farních kostelů a navazoval tak na regionální stavební tradici.

Protože zejména jeho věž, tribuna přiléhající k ní uvnitř bývalé lodi a vstupní portál, druhotně přenesený do průčelí západní raně barokní přístavby z roku 1668, jasně prozrazují svůj raně gotický původ, neunikly tyto úseky kostela pozornosti historiků umění už dříve. Ještě Antonín Norbert Vlasák, Bernard Grueber, Josef Braniš, Eduard Šittler s Antonínem Podlahou či Čeněk Habart¹⁰⁾ v celku kostela nerozlišovali starší, raně gotickou část. Teprve Václav Mencl v roce 1962 připsal západní portál kostela a tribunu v lodi 70. letům 13. století.¹¹⁾ Rozsah tribuny sice blíže nevymezil; ze souvislostí v jeho poznámkách však plyne, že si byl vědom starší informace z roku 1898, podle níž středověká tribuna měla mít tři (západní) pole a její rozšíření o tři pole k východu bylo dílem přestavby Bernarda Gruebera z roku 1864.¹²⁾ Menclův výklad dosti nepřesně chápali někteří další autoři. Jiří Kuthan v roce 1975 poněkud zmatečně uvedl, že „*veliká západní tribuna sedlčanského kostela je podklenuta šesti poli na čtyři pilíře*“, a jelikož k raně gotické etapě přiřadil i jižní portál lodi,¹³⁾ je zřejmé, že předpokládal rozpon raně gotické lodi shodný

s moravskými sbory jeho spojenec, znojemský úředník kníže Konrád Ota. S jeho podporou se následující sobotu 27. ledna 1179 v další krvavé bitvě před Prahou Bedřich zmocnil vlády v Čechách. Stolník Vítek se dostal na svobodu a snad jako odškodné a odměnu za věrnou pomoc získal úřad prácheňského kastelána (doloženo 1184) a někdy v té době také Prčici a okolní končiny, nejspíše i s osadou, která byla předchůdkyní nynějších Sedlčan. Srov. *M. Moravová ed.*, Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta (překlad A. Kernbach). Praha 2013, s. 92–93. Historický výklad např. *M. Pangerl*, Die Wittigonen; ihre Herkunft, ihre erste Sitze und ihre älteste Genealogie, Archiv für österreichische Geschichte LI, Wien 1873, s. 501–576, zvláště s. 535–537; nověji třeba *J. Žemlička*, Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 315. Skutečnost, že přes Prčici jako etapovou zástavku na cestě ze Znojemska táhl Konrád Ota s moravským vojskem, po mém soudu jednoznačně poukazuje na to, že Prčice (podobně jako na protějším břehu Vltavy třeba Nový Knín či Živošův) tehdy ještě byla knížecím majetkem. Přesun přes Prčici musel být mezi Bedřichem a Konrádem Otou dohodnut již dříve; během 23. ledna 1179 nemohl Konrád Ota dopředu vědět, že toho dne dojde k předčasné bitvě nad potokem Loděnice a už vůbec, že v ní Bedřich utrpí tak drtivou porážku. Na druhou stranu Bedřich se zbytek bojovníků onoho večera velmi dobře věděli, kam mají prchat, a odlehlou Prčici, na cestě k ní mrazivou nocí museli komplikovaně překonat Vltavu, jistě nevolili náhodně; nehledě k tomu, že stolník Vítek nečekaně zůstal v Soběslavově zajetí a koordinovat v napjatých chvílích za tmy setkání dvou vojsk na údajném dvorci nepřítomného pána by bylo pro Bedřicha krajně riskantní. Zkrátka, domnívám se, že Prčici získali Vítkovci až po 27. lednu 1179. Úsudek, že původ Vítkovců lze hledat ve středních Čechách, konkrétně údajně v Prčici, Maršovcích, Sedlčanech, Kosové Hoře a v Neveklově, vyjádřil třeba *J. Burget*, o. c. v pozn. 1, s. 54–55. Srov. též *E. Procházková*, Rožmberská enkláva ve středních Čechách, in: Středočeský sborník historický 37, 2011, s. 35–53. K souvislostem mezi politickým postojem stolníka Vítka, bitvou na potoce Loděnice a ziskem Prčice výtečně *V. Vaníček* 1981, o. c. v pozn. 4, s. 90–92.

6) Chatrně dochované písemnosti ze 13. století ovšem neobsahují exaktní doklad o Sezemově držení sedlčanské části otcovského dědictví.

7) K němu např. *M. Pangerl*, o. c. v pozn. 5, s. 563–564.

8) *J. Jůna*, Páni z Hořic a Kosovy Hory 1271–1472, Heraldika a genealogie 43, č. 3–4, 2010, s. 205–208.

9) *RBM II*, J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. 1253–1310. Pragae 1882, s. 710–711, č. 1656. Skladbu sedlčanského panství na konci 13. století nelze spolehlivě rekonstruovat. Jen s určitým stupněm pravděpodobnosti lze odhadovat, že již tehdy k němu patřily zatím neosídlené polohy, na nichž později, krátce před rokem 1352, vznikla Břekova Lhota, dále vsi Dublovice, Chramosty, zaniklé Dolní Jezviny (na potoce Jezvinka), Líchovy, Příčovy a možná i Třebnice a Zrubek; další vsi uvedené

v rožmberském urbáři Vítkovci získali snad dodatečně a dobu vysazení Horních Jezvin před rokem 1352 (zanikly na Jezvinském potoce) nelze spolehlivě určit; srov. *J. Truhlář ed.*, Urbář zboží rožmberského z roku 1379. Registrum bonorum Rosenbergicorum anno MCCCLXXIX compilatum. Praha 1880, s. 50–51.

10) A. N. Vlasák, Starožitné město Sedlčany a jeho okolí, Památky archaeologické a mistopisné IV, č. 1, 1860, s. 78–85, zde s. 80; B. Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I. Wien 1871, s. 90–91; J. Braniš, Dějiny středověkého umění v Čechách II. Od roku 1306 do počátku nového věku. Praha 1893, s. 138; A. Podlaha – E. Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sedlčanském 3. Praha 1898, s. 92–102; Č. Habart, Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vyličení života jejího lidu IV. Sedlčany 1994, s. 308–313 (rkp. dopsán roku 1941). Podobně bez zmínky o raně gotické etapě např. *D. Líbal*, Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Cesta k umění III. V duchovním středu 5. Praha 1948, s. 158, 165, 170; *V. Mencl*, Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, s. 117, 128.

11) *V. Mencl*, Středověká architektura na střední Vltavě, Umění X, 1962, s. 217–246, zde s. 237: „*Tomuto směru (míněn „raně gotický sloh klášterního kostela v Milevsku“ – DP) patří zde především stará část kostela v Sedlčanech, vzniklá někdy v sedmdesátých letech XIII. století nad ložisky zlaté a stříbrné rudy. Její trojlístý portál i západní tribuna v lodi zřetelně připomínají tvarový základ zvukovský.*“

12) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 96; Č. Habart, o. c. v pozn. 10, s. 309; srov. též *P. Sommer – M. Stecker*, Kostely na Sedlčansku. Sedlčany – Praha 2011, s. 114–129, zde s. 118.

13) *J. Kuthan*, o. c. v pozn. 1, s. 122: „*Těmuž období náleží i jednodušší portál v jižní stěně lodi.*“

s šířkou dnešního korpusu. Ostatně podobně se vyjádřil i v roce 2011.¹⁴⁾ Na Menclovu, přesněji Kuthanovu postřehy navázala Vlasta Dvořáková v roce 1980. I ona k raně gotické partii kostela, podle ní z intervalu let 1250–1275, počítala věž s tribunou, obvodové zdivo lodi, transferovaný západní portál a dokonce i sakristii s oratoří v patře. Nepochybovala, že kostel byl „*postavený kameníky klášterní huti v Milevsu*“. Rozsah tribuny (v rozporu s analytickým půdorysem otištěným na téže straně) vymezila všemi šesti poli, respektive „*čtyřmi nízkými hranol. pilíři*“, tedy včetně trojice východních polí z roku 1864.¹⁵⁾ Zkušeného Dobroslava Líbala znejistil podivný vzájemný poměr subtilní věže k lodi, jejíž tribuna – podle něj – měla původně mít tři pole žebrových kleneb. Tyto prvky označil povšechně za raně gotické, přenesený západní portál konkrétněji datoval do „*sklonku 13. století*“. Ze svých pochybností o vztahu věže, lodi, tribuny a zbytku kostela ovšem nevyvodil důsledky.¹⁶⁾ Zatím nejobsáhleji se o raně gotickém jádře kostela vyslovil Petr Sommer v roce 2011. Podle něj se jednalo o stavbu „*na přechodu mezi románským a gotickým slohem*“, jejíž věž, tribunu a obvodové zdivo lodi vročil do třetí čtvrtiny 13. století.¹⁷⁾ I on předpokládal tribunu v rozsahu celé šíře dnešní lodi, s čelem na třech lomených arkádách a podklenutou „*třemi poli křížové klenby*“.¹⁸⁾ Z podoby svorníku, druhotně zazděného nad Grueberovým schodištěm na emporu postranní novogotické lodi, opatrně usoudil, že raně gotický kostel mohl mít polygonální závěr.¹⁹⁾ Větši-

na zmíněných autorů si všimla asymetrického postavení západní věže, jejíž severní stěna lícuje se severní stěnou staršího jádra lodi; téměř nikdo si však nepoložil otázku, jak by vlastně vypadal původní raně gotický kostel, kdyby v něm k západní zdi lodi uvnitř opravdu přiléhala tribuna o třech (nebo dokonce o šesti) polích. Dostali bychom tak totiž dispozičně anomální stavbu se zcela atypickými vzájemnými proporcemi excentricky posunuté subtilní věže a neobvykle rozměrného korpusu. Pro takový objekt by se těžko hledaly soudobé analogie. Dobroslav Líbal si toho byl vědom, ale své tušení nezavršil potřebnou publikovanou odpovědí.²⁰⁾ Petr Sommer zase při důkladném popisu tribuny postřehl anomálii v utváření jejich raně gotických pilířů,²¹⁾ adekvátní závěr ovšem rovněž nezveřejnil. Zdá se, že prozatím nejdále – přinejmenším v publikovaných úvahách – se dostali Vladislav Razím a Jiří Varhaník v roce 1995, když v rámci studie o pozdně románských a raně gotických kostelech s asymetricky umístěnou západní věží na Sedlčansku – v Olbramovicích, Vojkově a Nechvalicích – na závěr připojili poznámku č. 16.²²⁾ Bohužel, pravděpodobně nezveřejněny zůstaly zásadní poznatky a názory, které v roce 1996 vtělil do strojopisu stavebně historického průzkumu zkušený Jan Žižka.²³⁾ Precizní popis kostela a jeho podrobná prohlídka jej totiž vedly k dobře zdůvodněnému rozlišení dvou stavebních fází objektu již ve druhé polovině 13. století. Zpočátku, podle autora ve třetí čtvrtině 13. století, byl v Sedlčanech vybudován kostel s asymetricky umístěnou předstupující západní věží a lodí užší, než je rozpon stávajícího korpusu. Z této fáze mělo pocházet jádro staršího západního štítu lodi, jehož si Jan Žižka povšiml v podkroví raně barokní přístavby, spodní části věže (s výjimkou nejvyššího patra) a sekundárně přenesený západní portál. Následně, v poslední čtvrtině 13. století, podle něj došlo k rozšíření lodi na dnešní stav, vsazení tribuny o třech polích do její západní části a k výstavbě polygonálně uzavřeného presbytáře, z něhož patrně pochází svorník, druhotně vezděný do Grueberovy, respektive Kletečkovy schodišťové přístavby z roku 1862.²⁴⁾

14) Týž, *Architektura v rožmberské doméně do počátku 15. století*, in: J. Pánek – M. Gaží ed., *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*. České Budějovice 2011, s. 374–385, zde s. 380–381: „Z původní raně gotické stavby ze třetí čtvrtiny 13. století se zachovalo jen jádro lodi se západní tribunou. Loď byla podstatně zvýšena... Ke zvýšené raně gotické lodi byl v Sedlčanech (jak autor uvádí na předchozí straně „asi po roce 1374“ – DP) připojen obdélný presbytář...“

15) V. Dvořáková, *Sedlčany*, in: E. Poche a kol., *Umělecké památky Čech 3 (P/Š)*. Praha 1980, s. 298–299. Podobně třeba K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI (Pro/Sto)*. Praha 2004, s. 588. Opatrněji, třebaže stručně a neurčitě, se o kostele zmínil též P. Chotěbor, *Kostel sv. Martina, Sedlčany*, in: K. Benešová a kol., *10 století architektury 2. Architektura gotická*. Praha 2001, s. 179, č. 2.095: „Z raně gotické výstavby kostela, založeného někdy ve třetí čtvrtině 13. století, pocházejí asymetricky vysunutá západní věž (kromě druhého patra), obvodové zdivo lodi s vestavěnou západní tribunou a snad i sakristie s oratoří v patře. Rovněž západní portál s trojlístým záklenkem je původní...“

16) D. Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001, s. 443. Autor se už dříve o kostele vyjádřil dosti povšechně; srov. D. Líbal – V. Líbalová, *Gotická architektura středních Čech*. Praha 1983, s. 11: „Dokladem typického farního kostela nevelkého městečka je loď a západní věž farního chrámu v Sedlčanech s žebrově podklenutou západní tribunou, nesenou osmibokými pilířky.“ Z jeho dalšího textu vysvítá, že za raně gotickou považoval dnešní loď v celém jejím rozsahu (s. 30–31: „Rožmberská huť se tu významněji uplatnila po roce 1375... V této stavební fázi byla v Sedlčanech zvýšena také starší loď i věž, završená štíhlým zděným jehlancem.“). V řadě poznatků přitom vycházel ze staršího průzkumu Sedlčan v roce 1973, viz D. Líbal – R. Penninger – Z. Chvojková, o. c. v pozn. 2, nestránkováno (s. 5, 10–13), i když tehdy ještě s R. Penningerem soudili, že věž vznikla již po roce 1250; tamtéž, s. 5: „Do doby po polovině 13. stol. se řadí počátek kostela sv. Martina, nejstarší jeví se tu věž připojující se neorganicky k severozápadnímu nároží lodi.“ (podobně na s. 10). Líbal a Penninger přitom jako první rozlišili dvě stavební fáze ze 13. století, když – na rozdíl od portálu a věže, kterou charakterizovali jako „dosud zcela romanizující“ – tribunu o třech polích považovali za raně gotickou, mladší, pocházející „až někdy z přelomu třetí a čtvrté čtvrti 13. věku“ (tamtéž, s. 11).

17) P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 114–129, zde s. 117.

18) Tamtéž, s. 118–121.

19) Tamtéž, s. 121.

20) D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 443.

21) P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 121.

22) V. Razím – J. Varhaník, *Příspěvek k typologii kostelů 13. století na Podblanicku*, *Památky středních Čech 9*, č. 1, 1995, s. 1–11, zde s. 11, pozn. 16: „Nakolik byl zde sledovaným typem ovlivněn kostel sv. Martina v Sedlčanech, jehož stavební vývoj byl patrně daleko složitější než předpokládá dosavadní literatura, bude možné posoudit až po zevrubném stavebně historickém průzkumu této zajímavé stavby, která byla před pronikavou rožmberskou přestavbou patrně opatřena chórem či kaplí s polygonálním závěrem, z něhož se zachoval svorník 5/8.“

23) J. Žižka, *Sedlčany – kostel sv. Martina*. SHP – oprava exteriéru kostela. Praha 1996, strojopis (uloženo v NPÚ ÚOP SČ, inv. č. P 336). Žižkův elaborát je zdaleka nejlepší a vysoce erudovanou, dostupnou analýzou stavby.

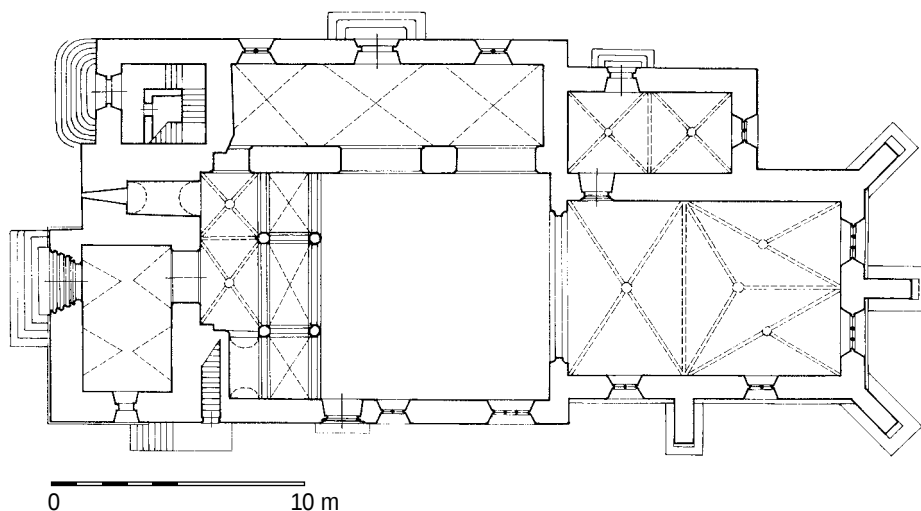
24) Tamtéž, s. 8–9: „Kostel s věží předstupující před západní průčelí o lodi zhruba dvojnásobné šířky než věž, nepochybně patří do pozoruhodné skupiny kostelů obdobného řešení stojících v okolí. Detaily – západní, dnes přenesený trojlístý portál a sdružená okna věže, datují tuto stavbu do třetí čtvrtiny 13. století. Zřejmě nedlouho po té, ještě v poslední čtvrtině 13. století, jak ukazuje kruchta a svorník, byla loď rozšířena na dnešní šířku. Kostel měl v této době zřejmě polygonálně uzavřené presbytérium.“



Obr. 2: Sedlčany, kostel sv. Martina – celkový pohled od jihozápadu (foto D. Prix, 2015).



Obr. 4: Sedlčany, kostel sv. Martina – pohled od východu na čelo varhanní kruchty (všechny snímky D. Prix, 2016, není-li uvedeno jinak).



Obr. 3: Sedlčany, kostel sv. Martina – náčrt půdorysu (všechny kresby D. Prix, 2016).

POZŮSTATKY RANĚ GOTICKÉHO KOSTELA SV. MARTINA

Pro alespoň částečné rozřešení otázky vzhledu a případných fází výstavby raně gotického kostela sv. Martina v Sedlčanech [obr. 2, 3] je třeba se obrátit zpět k samotné stavbě, respektive k dochované partii její tribuny. Ta se skládá ze tří sekcí vždy o dvou polích, z nichž obě střední pole jsou širší než pole postranní. Tři východní pole jsou novogotická a pocházejí z roku 1864, jak věděli již

Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem, Čeněk Habart, Jan Žižka, Dobroslav Líbal i Petr Sommer. [obr. 4] Složitější je otázka trojice západních středověkých polí, přimykajících se k západní zdi lodi. Z těchto polí, otevřených k východu trojicí okosených lomených arkád nesených dvěma původními žulovými oktagonálními pilíři, jsou jen střední a severní pole opatřena křížovou žebrovou klenbou s masivními klínovými žebry o šířce základny 15 cm. Obě klenby jsou zjevně původní, středověké. Jižní pole je z větší části zaplněno vestavbou novověkého schodiště na dnešní varhanní kruchtu z roku 1863.

Jeho zbytek shora uzavírá stoupavá, v principu placková či spíše pruská klenba. Zatímco střední a severní pole dělí příčné raně gotické meziklenbové žebro, na rozhraní středního a jižního pole po něm není ani stopy. Podrobnější prohlídka hlavice osmibokého pilíře navíc prozrazuje, že tu ani nikdy nebylo; alespoň výběh diagonálního žebra, s nímž by mělo být svázáno, na jeho případný výskyt nikterak neupomíná. Zajímavým detailem, který popsal už Petr Sommer, je skutečnost, že



Obr. 5: Sedlčany, kostel sv. Martina – raně gotický pilíř pod tribunou na rozhraní středního a jižního pole, pohled od severozápadu; patrná je absence žebra dělicího obě pole, ale i stopy odtesané přípory s hlavicí (vyznačeno šipkami).



Obr. 6: Sedlčany, kostel sv. Martina – podchycení čelní arkády raně gotické tribuny a klenebního žebra na severní straně.

raně gotické dělicí žebro mezi středním a severním polem je na čelním pilíři podepřeno štíhlým sloupkem připojeným k západnímu boku pilíře, završeným hlavicí a římsou, navazující integrálně na římsu tohoto pilíře. Tento detail chybí na druhém pilíři, vzpírajícím střední a jižní čelní arkádu tribuny.²⁵⁾ Přesto je při bližším pohledu na

25) Tamtéž, s. 6, J. Žižka ovšem situaci popsal jako by oba pilíře měly



Obr. 7: Sedlčany, kostel sv. Martina – jihozápadní kout středního pole pod raně gotickou tribunou s patrným torzem staršího zdiva vybíhajícího k východu.

západní stranu dřívku tohoto pilíře zjevné, že sloupek – vlastně štíhlá válcová přípora s hlavicí – zde prvotně byl a k jeho odtesání došlo až sekundárně. [obr. 5] Současně nelze přehlížet skutečnost, že na severní obvodové zdi se čelní arkády neopírají o vložený oktogonální pilíř, ale jsou zde podchyceny jednoduchými konzolami. [obr. 6] Dále v místech, kde se rozhraní středního a jižního pole opírá o západní zeď lodi, se v podobě nelogicky působícího výstupku uchoval zbytek staršího, raně gotického zdiva vybíhajícího k východu. [obr. 7] Zjištěná situace je obtížně vysvětlitelná; bez hloubkového nebo archeologického průzkumu se prozatím jako jedno z možných vysvětlení jeví představa, že projekt kostela poznamenalo buď chaotické řízení výstavby, anebo spíše, že v jejím průběhu došlo ke změně plánu. Snad lze uvažovat o možnosti, že prvotně se v západní části lodi počítalo s tribunou o třech čelních arkádách na dvou osmibokých pilířích; dřívky obou pilířů byly vytesány v „huti“, tedy pod přístřeškem kameníků v blízkosti staveniště, avšak poté, během stavby, nastala změna. Bylo rozhodnuto, že namísto tří užších arkád bude tribuna otevřena jen dvěma nestejně širokými arkádami a hotový pilíř byl upraven odtesáním nadbytečné přípory a jako podpůrná konstrukce využit pro klenbu, která již s třetím polem nepočítala a na pilíř tedy nebylo osazeno žebro dělicí střední a dnešní jižní pole. Podle této před-

dochovány tuto příporu: „Střední pilíře jsou osmiboké s římsovými hlavicemi, na západě s přisazenými válcovými příporami.“



Obr. 8: Sedlčany, kostel sv. Martina – západní štít lodi v pohledu od západu s patrnou dilatační spárou (vyznačena šipkami) oddělující starší raně gotický a mladší pozdně gotický štít.

stavy by tedy osmiboký dřík byl vezděn do obvodové zdi tak, že z jejího líce vystupovala jen jeho severní část, ať již troj- nebo pětiboká.²⁶⁾

Předchozí řádky samy o sobě jistě mohou působit krajně nevěrohodně. Pro srozumitelnější objasnění těchto anomálií je třeba vystoupit na tribunu. Zde je patrné, že vnitřní líc západní zdi lodi běží od severozápadního koutu lodi k jihu v rozsahu severního a středního pole v přibližně rovné linii, avšak nad rozmezím středního a jižního pole se nápadně odklání k východu.²⁷⁾ Zbývající jižní úsek zá-

padní zdi lodi je tedy v těchto místech silnější, než původní obvodové zdivo severněji položené partie. Na kruchtě je v rozsahu středního a severního pole raně gotické tribuny ve výšce necelé 2 m nad její dnešní podlahou patrný horizontální ústupek zdiva. Ten zjevně vyhraničuje původní výšku vnitřku raně gotické lodi²⁸⁾ a sloužil částečnému podložení vazného trámu první (počítáno v tomto případě od západu) plné vazby zaniklého krovu. Potvrzuje to situace patrná z bývalého exteriéru, dnes z podkroví novověké západní přístavby před lodí. Po průchodu sekundárně vylámaným prostupem ve středověkém západním průčelí lodi je při zpětném pohledu k východu viditelná středověká západní štítová zeď, v níž probíhají trhliny. Zatímco jižní z těchto trhlin v kamenném zdivu štítu je nepravidelná a vznikla v důsledku statické poruchy dodatečně, severní je přímková a šikmá a zřetelně indikuje rozhraní mezi starším štítem a jeho dodatečným nadezděním, jak ostatně rozpoznal už Jan Žižka.²⁹⁾ [obr. 8] Podstatné je, že jižní pata tohoto staršího štítu se nalézá v místech, kde se pod tribunou nachází rozmezí mezi jejím středním a jižním polem a jemuž zhruba odpovídá dobře patrné anomální zvlnění průběhu vnitřní stěny západní zdi na dnešní varhanní kruchtě.

Výsledek souhrnu všech těchto pozorování se zdá jasný: rozteč raně gotické lodi odpovídala rozsahu toliko středního a severního pole tribuny. Původní loď tedy byla o necelou třetinu užší než dnešní korpus, jak to identifikoval už Jan Žižka. Uvnitř této nižší lodi, jejíž vnitřní výšku indikuje jak vodorovný ústupek zdiva patrný na kruchtě, tak směřování nejstaršího jádra západního štítu lodi viditelné v podkroví raně barokní západní přístavby, byla k její západní zdi přiložena tribuna jen o dvou nestejně širokých polích. Čelní zeď tribuny byla vzepřená na jediném volném osmibokém pilíři s válcovou příporou přidanou k jeho západnímu boku a podklenuta jen dvěma, dodnes dochovanými poli žebrové křížové klenby. Jižní pole tribuny (dnes střední) a jemu odpovídající čelní arkáda byly poněkud širší, než pole a arkáda severní;³⁰⁾ to do určité míry podminila jak subtilita předsazené západní věže, tak potřeba umístit do průčelí vedle věže dosti rozměrný raně gotický portál, později Bernardem Grueberem přenesený do západní zdi upravené barokní přístavby. Severní pole prostoru pod tribunou se na západě otevíralo do přízemí představené věže, uzavřené dochovanou valenou klenbou. Protože stíhlá věž neposkytovala uvnitř prostor vhodný k jinému využití (šířka podvěží je pouhých 143 cm, v úrovni druhého patra potom vnitřek věže dosahuje jen měř 170 cm hloubky × 145 cm šířky), věž samotná plnila úlohu toliko reprezentativního akcentu stavby a zvonice

26) Podobné vložení osmibokých kamenných (tufitových) pilířů do zdiva, z jehož líce pak vystupovala jen část v podobě pětibokých přípor, doložil nedávno např. archeologický výzkum Františka Koláře v jižní předsíni kostela sv. Martina v Krnově na Opavsku; viz D. Prix – F. Kolář – R. Rosová – M. Zezula, *Svědectví sakrálních staveb*. 4. 5. 2. Středověký městský kostel sv. Martina, in: F. Kolář – D. Prix – M. Zezula edd., *Krnov – historie, archeologie*. Ostrava 2015, s. 202–219 a obr. na s. 206. Odlišnou interpretaci nabídl J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 8–9, podle nějž v poslední čtvrtině 13. století byl v Sedlčanech zhruba 20 až 30 let starý kostel radikálně rozšířen a teprve tehdy byla do rozšířené lodi vsazena tribuna o třech polích. Pro tuto verzi výkladu však stavba sama poskytuje ještě méně relevantních indicií. Definitivní rozlousknutí „záhady“ může patrně přinést jen cílený archeologický a hloubkový stavebněhistorický průzkum v budoucnu.

27) To registroval již J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 7.

28) Povšimli si jej už D. Líbal – R. Penninger – Z. Chvojková, o. c. v pozn. 2, nestránkováno (s. 11: „Úskok v západní zdi naznačuje, že raně gotická loď byla původně nižší.“).

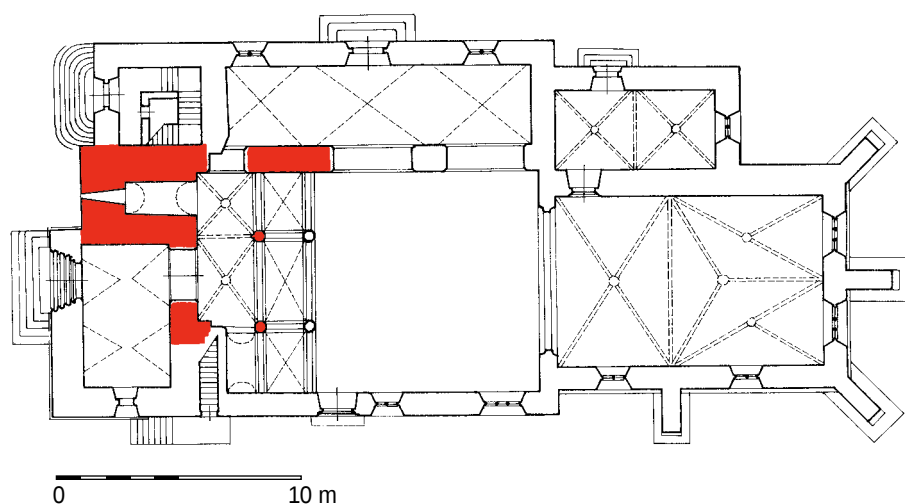
29) J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 7: „Z trhlin na štítu zaujme šikmá trhlina běžící k věži. Předpoklad, že může jít o zbytek staršího štítu, potvrzuje výrazný zlom vnitřního líce západní zdi, patrný z krucht.“

30) Mírně asymetrické tribuny o dvou arkádách v čele měly v širším okolí Sedlčan jistou, už románskou tradici; uvést lze např. tribunu kostela Panny Marie v Obděnicích asi z 1. čtvrtiny 13. století. Ke kostelu např. A. Merhautová, *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 180; P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 76–83; nově J. Kypta – A. Nachtmannová – J. Veselý, *Románské jádro a renesanční přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Obděnicích na Sedlčansku*, *Průzkumy památek XX*, č. 2, 2013, s. 3–28.

v nejvyšším raně gotickém podlaží. Toto patro bylo otevřeno sdruženými, raně gotickými okny s trojlistými, ve vrcholu ostře zahrocenými záklenky. Ty podírají štíhlé, ale krátké sloupky s válcovými dřívky na nízkých soklech s prstenci. Další prstenec jsou na dřících navlečeny nahore, nad nimi sloupky přecházejí bez artikulovaných hlavic přímo v sedla nesoucí záklenky. Teprve dodatečně byl ve východní zdi druhého patra věže, silné 103 cm, proražen cihlami armovaný průchod do podkrovní kostela. Jakkoliv koncept biforií má románskou genezi, jejich konkrétní provedení odpovídá až pozdní fázi raně gotické slohové periody, nejdříve době po roce 1275.³¹⁾ Za těchto okolností proto musíme předpokládat, že věž a tribuna o dvou nestejných polích v užší lodi byly současné. Kdyby tomu tak nebylo, dostali bychom se do nemalých výkladových potíží: pokud by totiž k rozšíření lodi na její dnešní rozpon došlo již v průběhu poslední čtvrtiny 13. století (jak by indikovala představa o prvotním rozsahu tribuny se třemi a nikoliv dvěma poli kleneb), bylo by nutné nadstavět a adekvátně rozšířit západní štít lodi. Protože ve štítu nejsou stopy po takovém rozšíření patrné, bylo by asi nezbytné předpokládat, že dochovaný štít pochází už z poslední čtvrtiny 13. století. Tento štít se však na severní straně opírá o patu nejvyššího, pozdně gotického patra věže s kružbovými okny, pocházejícího teprve z pozdního 14. století. Ovšem, jak už bylo poznamenáno výše, potvrzení či vyvrácení nastíněných představ o podobě raně gotického kostela, přinesou teprve v budoucnu další hloubkové a nejspíše archeologické výzkumy.

Původní délku raně gotické lodi neznáme. Lze však soudit, že byla kratší než dnešní loď ze 14. století. Kromě západní zdi, jejíž síla činí 1,05 m, a západního úseku severní zdi o síle 1,03 m, se z ní dochoval jen výše zmíněný kratičký západní úsek její jižní zdi v prostoru pod tribunou, badáním dosud přehlížený. [obr. 9] Stejně tak

31) Ostatně podobně je tomu např. u západní věže městského farního kostela sv. Mikuláše v Liptovském Mikuláši v bývalých horních Uhrách, kde biforia horních etáží věže pocházejí nejdříve z doby kolem roku 1280, nebyla-li zhotovena až kolem roku 1300 či na počátku 14. století. K zajímavému a pro pochopení stylových procesů v pozdním 13. století v rozsáhlé oblasti východní části střední Evropy velmi důležitému kostelu v Liptovském Mikuláši viz alespoň V. Wagner, *Kostol v Liptovskom Sv. Mikuláši v stredoveku*, in: *Historický sborník II*, č. 1, 1944, s. 1–15; V. Mencl, *Gotická architektúra horného a stredného Považia*, *Vlastivedný časopis XVIII*, č. 3, 1969, s. 97–112, zde s. 100–101; M. Čajka, *Rímskokatolícky farský Kostol sv. Mikuláša. Liptovský Mikuláš*, in: B. Balážová – B. Pomfrová edd., *Arslexicon – výtvarné umenie na Slovensku* [URL: <http://www.arslexicon.sk/?registre&objekt=rímskokatolícky-farsky-kostol-sv-mikulasa> (staženo 26. srpna 2012)]. V kontextu architektury konce 13. a počátku 14. století ve střední Evropě se pokusil význam objektu připomenout D. Prix, *Dlouhý presbytář kostela v Žarech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pomezí kolem roku 1300*. Opava 2011, s. 120–121.



Obr. 9: Sedlčany, kostel sv. Martina – náčrt půdorysu, červeně vyznačen prozatím známý dochovaný rozsah raně gotické stavby v organismu kostela.



Obr. 10: Sedlčany, kostel sv. Martina – raně gotický svorník druhotně vzdělaný do zdiva dodatečně boční lodi.

nevíme, kolika a jakými okny byla loď osvětlena, ani jak byl utvářen vítězný oblouk, kterým se loď na východě otevírala do zaniklého raně gotického presbytáře. Presbytář byl asi uzavřen polygonálně, jak tomu nasvědčuje masivní žulový svorník.³²⁾ [obr. 10] Z jeho jádra vybíhají krátké úseky klínových žeber raně gotických proporcí, velmi podobných žebrům kleneb pod tribunou. S nimi je spojuje i šířka čela (6 cm), avšak žebra svorníku jsou mohutnější a v základně široká 20 cm. Podle úhlů, které žebrové výběhy na svorníku svírají, lze odhadovat, že prvek pochází ze závěrového, pětibokého pole presbytáře, který nejpravděpodobněji musel být užší než loď. Toto závěrové pole navíc nejspíše mělo boční strany delší než úseky severovýchodní, východní a jihovýchodní stěny. Spodní pohledovou plochu zdobil reliéfní věnec vějířově rozpro-

32) Viz už V. Razím – J. Varhaník, o. c. v pozn. 22, s. 11, pozn. 16; J. Žitka, o. c. v pozn. 23, s. 9; P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 121.



Obr. 11: Sedlčany, kostel sv. Martina – západní raně gotický portál.

střených hrubých pětilaločných listů ohnutých přes vnější okraj a tenkými stopkami spojených se středním, kruhově zavinutým úponkem. I když více ze svorníku dnes není vidět, je zřejmá snaha o přísné ornamentální řazení listoví a jeho dekorativní stylizaci. Slohově tak nejlépe zapadá do první půle poslední čtvrtiny 13. století, tedy do intervalu let asi 1275–1285/1287.³³⁾

Tomuto datování, navrženému již Dobroslavem Líbalem,³⁴⁾ konečně odpovídá i poslední dnes známý pozůstatek raně gotické stavby – portál. [obr. 11] Do průčelí západní přístavby se dostal teprve v roce 1864,³⁵⁾ kdy jej Bernard Grueber z vnější strany nechal zarámovat novogoticky profilovaným maltovým ostěním. Tato pseudoslohová kulisa, společně s chybným zakreslením v analytickém plánu kostela v soupisu památek sedlčanského okresu,³⁶⁾ patrně vedla k nedorozumění, jaké představuje např. vyjádření Dobroslava Líbala o portálu „složitě drobné profilace, částečně svazkových oblounků a výžlabků...“³⁷⁾ Odmyslíme-li si však Grueberovy doplňky, zůstává k posouzení poměrně jednoduchá portálová architektura s profilovaným průběžným ostěním. Portál je ústupkový;

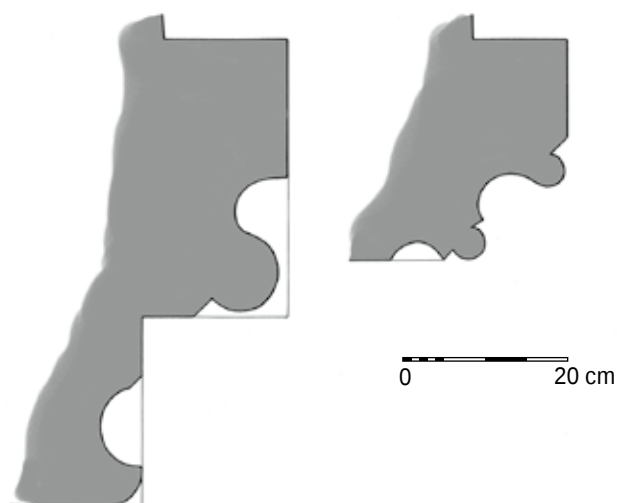
33) Do rozmezí let 1275–1300 svorník datoval již J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 9, který jej charakterizoval jako „prolamovanou rozetu“ (tamtéž, s. 8).

34) D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 443.

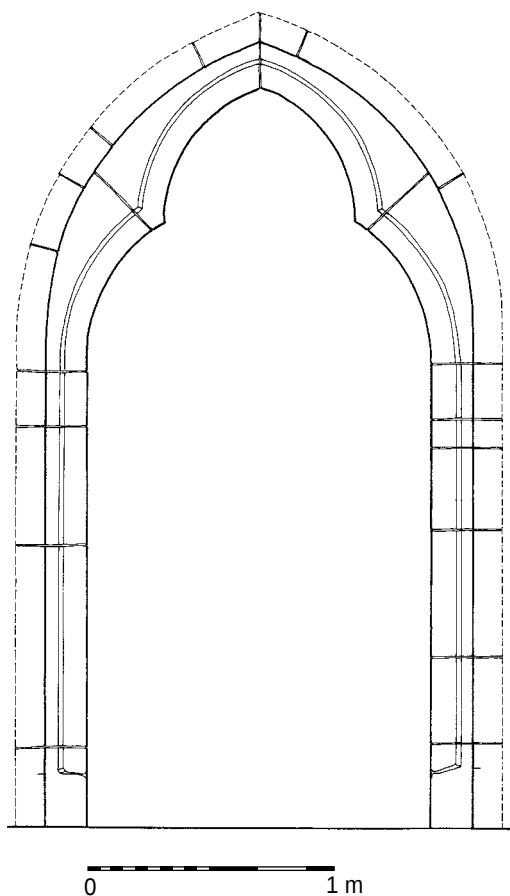
35) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 93; Č. Habart, o. c. v pozn. 10, s. 307; srov. též P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 117.

36) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, obr. 90 na s. 93.

37) D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 443.



Obr. 12: Sedlčany, kostel sv. Martina – profil západního raně gotického portálu (vlevo) a profil archivoly pozdně gotického jižního portálu (vpravo) (zaměření a kresba D. Prix, 2016).



Obr. 13: Sedlčany, kostel sv. Martina – západní portál, pohled s vyznačením spárořezu (zaměření a kresba D. Prix, 2016).

vnější hranu člení ouškový obloun přecházející v hluboký vnitřní výžlabek s okosenou hranou. [obr. 12] Tato část profilace vrcholí lomenou arkádou. Vnitřní, ještě jednodušší profil sestává ze šikmého seříznutí, oblounu a vnitřního výžlabku; v archivoltě však nemá lomený průběh, ale vykresluje hrotitý, dole otevřený trojlíst. [obr. 13] Už Václav Mencl sedlčanský portál správně vřadil do širší skupiny podobně formovaných poklasických kostelních bran z druhé půle 13. století a připomněl i šestici analogií, vesměs z jihozápadních, jižních a středních Čech.³⁸⁾

K tomu snad lze dodat, že lomené portály s průběžnou profilací nebo trojlístým orámováním vnitřního průchodu patřily v druhých dvou třetinách 13. století k relativně běžným útvarům jak ve Francii, tak v říši, ale i na územích na východním říšském okraji³⁹⁾ a v principu blízké žulové portály s průběžnou profilací nepřerušenu římami v nasazení záklenku se ve třetí čtvrtině 13. století vyskytovaly také v okolí Sedlčan. Zdejší příklady nabízely určité evoluční předstupně pro některé sedlčanské motivy. Např. severní portál lodi kostela v Nechvalicích,⁴⁰⁾ jehož tribuna je podklenuta dvěma poli žebrových kleneb jako v Sedlčanech, charakterizovala průběžná profilace s relativně hmotným oblounem. Vnější obloun severního portálu lodi kostela Panny Marie v Kamýku nad Vltavou⁴¹⁾ zase opisoval trojlístou dráhu, i když ještě bez zahrocení ve vrcholu (tedy obdobně, jako třeba portál na tribuně věžové kaple hradu v Horšovském Týně). [obr. 14] Motiv vnitřního, tentokrát již zahroceného, dole otevřeného trojlístu dominoval i severnímu portálu lodi kostela Panny Marie ve Vysokém Újezdě u Neveklova; jen profilace byla jednodušší, tvořená pouze okosením.⁴²⁾ Z portálů vyjmenovaných Václavem Menclem jsou profilací, anebo celkovou sestavou sedlčanskému portálu vzdálené kostelní brány v Kasejovicích, Srbici i Křečhoři.⁴³⁾ Mnohem bližší jsou portály z královských hradů Písku a Zvíkova a také z paláce Bavorů ze Strakonice na strakonickém hradě. Všechny tři mají lomenou vnější archivoltu, přičemž vnitřní archivolta, v profilu odsazená ústupkem, opisuje trojlístý, ve vrcholu zahrocený tvar. Jak na Zvíkově, tak ve Strakonici je přitom profil hrany vnitřního ústupku portálu téměř shodný (v Písku je profil poněkud bohatší),⁴⁴⁾ avšak – na rozdíl od Sedlčan – jako by zrcadlově převrácený: v Písku, Zvíkově i Strakonici jsou výžlabky lemující diagonální obloun umístěny z pohledové strany, v Sedlčanech z vnitřního boku. U všech těchto portálů se vyskytuje též podobné vnoření profilace do soklu, což je propojuje navzájem více, než s jinými českými portály s trojlístým průchodem. Protože strakonický portál, zjevně mnohem kvalitnější než portál v Sedlčanech, nacházíme na rezidenci králova zetě, Bavora (II.) ze Strakonice, lze mít za to, že jmenované portály tvoří pomyslnou posoupnou řadu počínající Pískem (asi 50.–60. léta 13. století) a Zvíkovem (počátek výstavby patra východního křídla s audienčním sálem v době kolem roku 1270) a pokračující přes Strakonice (asi kolem 1270–1275) do Sedlčan, kde se Oldřich (I.) z Hradce či jeho stejnojmenný syn pokusili napodobit svého úspěšnějšího soupevníka Bavora (II.). Drobné kompoziční i realizační neobratnosti sedlčanského portálu (např.



Obr. 14: Kamýk nad Vltavou (okres Příbram), kostel Panny Marie – portál na severní straně lodi.

38) V. Mencl, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče XX, 1960, s. 8–26, 112–153, zde s. 26. Autor tyto portály odvodil z architektury královských hradů v Písku a Zvíkově, ilustroval Sedlčanům dosti blízkým portálem hradu ve Strakonici (obr. 28 na s. 26) a vyjmenoval dále portály s trojlístým završením průchodu v Kasejovicích, Srbici a Křečhoři (transférovan do Choce-
nic).

39) Např. ve Slezsku jim samostatnou podkapitolku věnovali T. Kozaczewski – H. Kozaczewska-Golasz, Portale trzynastowiecznej architektury na Śląsku. Wrocław 2009, s. 55–62.

40) Ke kostelu např. A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 58–61; A. Merhautová, o. c. v pozn. 30, s. 175–176; V. Razím – J. Varhaník, o. c. v pozn. 22, s. 7–8, 9–10; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 275; P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 68–75.

41) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 42–43; T. Durdík – J. Hořec – K. Sklenář, Dějiny Kamýka nad Vltavou. Kamýk nad Vltavou 1996;

D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 166; P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 34–39; okrajově též třeba M. Kovář, Rané gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově. Archeologické prameny k dějinám Prahy 5. Praha 2010, s. 60, 63.

42) Ke kostelu např. A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Benešovském 35. Praha 1911, s. 262–270; J. Kuthan, o. c. v pozn. 1, s. 122–124; A. Merhautová-Livorová, Vysoký Újezd, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 4 (T/Ž). Praha 1982, s. 307; J. Burget – P. Kroupa, K stavební podobě středověkého kostela ve Vysokém Újezdu (okres Praha-západ), in: Archaeologia historica 11, Brno – Olomouc 1986, s. 299–304; J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely. Vimperk 1994, s. 458–462; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 557; stručně též třeba D. Líbal – V. Líbalová, o. c. v pozn. 16, s. 15; D. Líbal, Gotická architektura, in: R. Chadraha ed., Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku 1, 2. Gotické umění od poloviny 13. století do roku 1420. Praha 1984, s. 144–215, zde s. 166; V. Razím – J. Varhaník, o. c. v pozn. 22, s. 1; M. Kovář, o. c. v pozn. 41, s. 67.

43) Kasejovický portál má dosud vložené sloupky s hlavicemi a odlišnou profilací, viz J. Kuthan, Středověká architektura v Jižních Čechách do poloviny 13. Století. České Budějovice 1977 (2. vydání), s. 200–201; portál v presbytáři kostela v Srbici u Horšovského Týna se rovněž odlišuje profilováním a chybí vnější lomená archivolta, viz F. Vaněk – K. Hostaš, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Domažlickém 17. Praha 1902, obr. 91 na s. 110; ke kostelu v Srbici nověji J. Kaigl, Ještě k sakristii kostela v Srbicích, Zprávy památkové péče LXVI, č. 6, 2006, s. 485–489; též, K vesnickým kostelům s kvadratickým chórem postaveným v horšovském arcijáh-
nenství ve středověku, Zprávy památkové péče LXXI, č. 3, 2011, s. 180–192; a hlavně též, Kostel v Srbicích, Památky západních Čech I, 2011, s. 9–21. Portál z Křečhoře má opět odlišnou skladbu profilu, viz K. B. Mádl, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kolínském 1. Praha 1897, obr. na s. 14.

44) K píseckému portálu např. J. Soukup, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém 33. Praha 1910, s. 194, obr. 212; J. Kuthan, o. c. v pozn. 1, s. 63, obr. na s. 62.

nepravidelný průběh vnější archivolty ve vrcholu portálu, vnoření profilace do soklové části) by mohly svědčit o sekundárním převzetí patrně jen zběžně odpozorovaných vzorů z okruhu královských staveb a provedení snad kameníkem či kameníky, kteří ve středním Povltaví hledali uplatnění po ukončení stavby zeměpanského hradu Kamýku. Vezmeme-li přitom v potaz, že stylově podstatně archaičtější kostel sv. Mikuláše v Nechvalicích s podobně komponovanou dvousouso tribunou byl dokončován krátce po roce 1269,⁴⁵⁾ zdá se to vše potvrzovat výše navržené vročení výstavby raně gotického kostela v Sedlčanech přibližně do intervalu let 1275–1285/1287.⁴⁶⁾

PŘESTAVBA KOSTELA KOLEM ROKU 1379/1380

Majetkový odkaz Oldřicha (II.) z Hradce z 25. července 1294 ve prospěch královské komory nabyl po smrti Oldřichovy vdovy Marie platnost také pro sedlčanskou doměnu pánů z Hradce.⁴⁷⁾ Trhová ves s příslušným zázemím se kolem roku 1312 stala královským statkem. Král Jan Lucemburský měl zájem na podpoře těžby zlata v okolí Sedlčan, protože úspěchy v blízkém jílovském revíru pravděpodobně vzbuzovaly i zde jisté naděje panovníka, který potřeboval drahý kov pro financování náročné politiky.⁴⁸⁾ Důsledkem nových poměrů zřejmě byla urbanistická reorganizace Sedlčan a vyměření prostorného náměstí ve svahu severně od kostela, v dotyku se starším osídlením vázaným k sakrální stavbě.⁴⁹⁾ K důležitým osobnostem tohoto procesu přitom asi náležel králův obratný podnikatel Oldřich Pluh z Rabštejna (v úřadě 1319–1333 a roku 1336), jehož rod shodou okolností udržoval již dříve kontakty s pány z Hradce.⁵⁰⁾ Aktivitu královských podnikatelů se přímo kostela sv. Martina v Sedlčanech zřejmě nedotkly a stavba, plnicí základní funkce v oblasti duchovní péče, se asi nedomáhala žádných či alespoň dnes viditelných stavebních úprav. Ostatně, královské vlastnictví sedlčanského dominia sledovalo především ekonomický prospěch z regionálního obchodu a naděje vkládané do těžby. Šetrný král ani jeho pragmatický podnikatel jistě

neviděli podstatný důvod k investicím do kostela v pozvolna se stabilizujícím malém městečku. Zlatá ložiska na Sedlčansku ovšem po roce 1310 nevyvolala žádnou zlatou horečku. Už 21. června 1337 listinou vydanou v Praze král Jan relativně ochotně tyto zlaté doly dal do zástavy Petrovi (I.) z Rožmberka;⁵¹⁾ je zjevné, že těžba v nich se příliš nevyplácěla.⁵²⁾ Ve 40. letech 14. století, snad až po smrti Petra z Rožmberka († 14. října 1347) se zástava vrátila do souboru majetků české královské komory,⁵³⁾ jak nepřímo dokládá třeba privilegium krále Karla IV. z 14. července 1348.⁵⁴⁾

Dočasná zástavní držba Sedlčan Petrem (I.) z Rožmberka oživila zájem Vítkovců o dřívější rodový majetek. Tentokrát aktivitu asi projevil již Oldřich (III.) z Hradce, který snad v době kolem úmrtí Petra z Rožmberka začal vyjednávat s králem Karlem IV. o podmínkách, za nichž by se Sedlčany vrátily do rukou rodu. To se stalo realitou až po Oldřichově skonu († 1348); alespoň doklady o vlastnictví Sedlčan pány z Hradce máme teprve z jara 1352.⁵⁵⁾ Ale již 24. května 1352 se dohodou uzavřenou v Sezimově Ústí vzdali Jindřich, Oldřich (IV.) a Meinhard, synové Oldřicha (III.) z Hradce, svého dědičného zboží Sedlčan s přilehlými vesnicemi ve prospěch bratří Petra (II.), Jošta, Oldřicha a Jana z Rožmberka.⁵⁶⁾ Sedlčany se tedy od

51) Srov. *RBM IV*, J. Emler ed., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV* (1333–1346). Praeae 1892, s. 179, č. 433.

52) Vypůjčená suma činila „jen“ 624 kop grošů, ale Petr z Rožmberka za ni získal zlaté revíry v celkem devíti lokalitách. Jejich výnos, který měl umořit králův úvěr, byl rozvržen do několika let a navíc bylo třeba pro dorovnání ekvivalentu vypůjčené částky zastavit i majetek královny v Letech. Příznačné je, že král Jan nezastavil např. perspektivní Jílové či šumavský těžný revír a navíc si už v roce 1339 vynahradil nepříliš závažnou ztrátu na pomezí středních a jižních Čech vynuceným přivlastněním mnohem nadějnějšího zlatohorského revíru v Jeseníkách; k tomu nedávno třeba *M. Čapský*, *Hospodářský obraz moravsko-slezského pomezí v době vlády Jana Lucemburského*, in: D. Majer ed., *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského*. Ostrava 2011, s. 39–50; *tjž*, *Markrabě Jošt a opavští Přemyslovci mezi spojenectvím a rivalitou*, in: L. Jan a kol., *Morava v časech markrabě Jošta. K 600. výročí zvolení posledního Lucemburka z moravské větve římským králem a jeho úmrtí*. Brno 2012, s. 111–122.

53) Zástavy zlatých dolů poměrně podrobně sledovala též *J. Měrková*, *Církevní poměry na Sedlčansku ve druhé polovině 14. a v 15. století*. Bakalářská práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2010, rkp., zde s. 14–15. Autorka připomněla i obnovu zástavy Petrovi z Rožmberka v roce 1341; *RBM IV*, o. c. v pozn. 51, s. 179, č. 867. Zmínila též tříletý pronájem důlního podnikání pražským Welflovcům, přikázaný moravským markrabětem Karlem v roce 1343 Petrovi z Rožmberka; *F. Tadra*, *Summa Gerhardi – ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–45)*, *Archiv für österreichische Geschichte* LXIII, Wien 1882, s. 305–594, zde s. 541.

54) Listinou panovník posílil postavení města Písku a přikázal, aby poddaní z vyjmenovaných královských měst, městeček a vsí, mezi nimi i Sedlčan, nadále kupovali sůl výhradně tam; *CMB II*, J. Čelakovský ed., *Codex juris municipalis regni Bohemiae II. Privilegia regalia civitatum provincialium annorum 1225–1419*. Sběrka pramenů práva městského království českého II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419. Praha 1895, s. 404–408, č. 273.

55) *RBM V/2*, J. Spěváček ed., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2* (1348–1350). Praeae 1960, s. 625–626, č. 1319.

56) Tamtéž. Srov. např. *J. Burget*, o. c. v pozn. 1, s. 55; též třeba *S. Polák*, *Rožmberská kapitola z dějin Sedlčan*, in: *Středočeský sborník historický* 9, 1974, s. 135–161; *E. Procházková*, o. c. v pozn. 5, s. 37. Nástupnictví obou rodových klanů v držení prastarého vítkovského majetku pak dodatečně symbolicky stvrdil po roce 1363 sňatek Oldřicha (IV.) z Hradce s ovdovělou dcerou Petra (I.) z Rožmberka, Annou.

45) V sezóně 1268/1269 bylo podle dendrochronologického rozboru káceno dříví použité jako překlad průchodu ve štítě v podkroví nechvalického kostela; viz www.dendrochronologie.cz.

46) Dataci do pozdního 13. století a nikoliv do jeho 3. čtvrtiny by rovněž napovídala poměrně strmý tvar torza západního štítu se sklonem blízcím se 45°.

47) Naposledy třeba *P. Kocurová*, *Barokní památky v Sedlčanech*. Praha 2014. Bakalářská práce na Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK, rkp., s. 16, sice upozornila, že převod majetků Oldřicha (II.) z Hradce na panovníka byl podmíněn absencí Oldřichových dědiců a ustanovení by tedy po narození Oldřichových synů mělo ztratit platnost, avšak nevysvětlila, proč v 1. polovině 14. století sedlčanským statkem disponovali Jan Lucemburský a Karel IV.

48) K osobnosti Jana Lucemburského např. *J. Šusta*, *České dějiny II. Část 2. Král cizinec (1308–1333)*. Praha 1939; *J. Spěváček*, *Král diplomat*. Jan Lucemburský 1296–1346. Praha 1982; *tjž*, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*. K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou. Praha 1994.

49) *K. Kuča*, o. c. v pozn. 15, s. 590–593, ovšem považoval urbanistickou osnovu s náměstím obklopeným maloměstskými domy za produkt již 2. poloviny 13. století. Naproti tomu Dobroslav Líbal a R. Penninger a později i Petr Sommer opatrněji spojili urbanistickou reorganizaci osídlení se 14. stoletím, avšak teprve s érou Rožmberků po roce 1352, viz *D. Líbal – R. Penninger – Z. Chvojková*, o. c. v pozn. 2, neustránkováno (s. 5–6); *P. Sommer – M. Stecker*, o. c. v pozn. 12, s. 117.

50) Přehledně *Sčk (A. Sedláček)*, Pluh [= něm. Pflug] z Rabšteina, in: *Ottův slovník naučný*. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí XI (P/Pohor). Praha 1902, s. 947–948.

roku 1352 staly na dlouhou dobu vlastnictvím stále vlivnějšího rodu Rožmberků, jak dokládá třeba již zmíněný rožmberský urbář z roku 1379.⁵⁷⁾ Z něj je dále patrné, že hlavním předmětem zájmu Rožmberků už dávno nebyly skomírající zlaté doly, v urbáři ostatně vůbec nezaznamenané, ale agrární a lesní hospodářství a výnosy z regionálního obchodu.

Součástí majetků a práv koupených bratry z Rožmberka bylo i podací právo ke kostelu sv. Martina.⁵⁸⁾ Dne 31. října 1379 souhlasila konzistoř s tím, aby dlouholetý sedlčanský farář Vyšemír směnil prebendu s knězem Otmarem, jehož prezentovali páni Petr (II.) a Jan z Rožmberka.⁵⁹⁾ Také Otmar zůstal sedlčanským plebánem poměrně dlouho; teprve 14. května 1390 byl konzistoři do Sedlčan prezentován další farář Mikuláš.⁶⁰⁾ Pravděpodobně s dobou působení faráře Otmara můžeme spojit i zásadní přestavbu kostela. Ta vtiskla kostelu jeho převažující dnešní vzhled a již proto se stala předmětem zájmu řady významných historiků umění. Příslušníci jejich starších generací vůbec považovali stávající středověké jádro stavby za produkt 14. století.⁶¹⁾ Po 2. světové válce pozornost výlučně této fázi věnovali i Dobroslav Líbal a Václav Mencl. Dobroslav Líbal v krátkém odstavci jednoznačně odvodil kompozici presbytáře sedlčanského kostela z presbytáře městského kostela sv. Petra a Pavla v rožmberské Soběslavi,⁶²⁾ přičemž logicky v Soběslavi rekonstruoval původní zaniklou klenbu ve shodě s obrazcem dochovaným v Sedlčanech.⁶³⁾ Souběžně Václav Mencl působivě rozvinul úvahy o dvoulodním konceptu rozměrného korpusu a podepřel je důležitým, bohužel však později již neproověřitelným sdělením, že na hřbitově za kostelem v jeho době ještě ležel prstenec válcového sloupu o průměru 46 cm.⁶⁴⁾ Podobně

jako Dobroslav Líbal, správně přestavbu vřadil do kontextu rožmberské architektury (podle něj kostel „*postavila rožmberská huť*“), stručně charakterizoval zaklenutí presbytáře jako „*síťovou klenbu obkročného základu*“ a mezi stavbami, kolem roku 1380 následujícími sedlčanský příklad, vyjmenoval presbytáře kostelů v Kondraci, Živohošti a Střezimíři. Na idealizovaných půdorysech kostelů v Sedlčanech, v Kondraci a v Živohošti potom u těchto staveb demonstroval zjevnou podobnost presbytářů, přičemž v popiskách připojil dataci všech tří objektů „*po 1375*“.⁶⁵⁾ O několik stran dále se zabýval městským kostelem sv. Petra a Pavla v Soběslavi, který podle něj byl „*založený někdy kolem roku 1380 Oldřichem z Rožmberka*“.⁶⁶⁾ Oproti Líbalovi tak obrátil časovou posloupnost, a tedy i směr ovlivnění; Václav Mencl nepředpokládal, že by presbytáře menších kostelů v Sedlčanech, Kondraci a Živohošti byly komponovány podle příkladu většího a důležitějšího městského kostela soběslavského, ale naopak, že motiv použitý u menších staveb byl evolučně monumentalizován, prodloužen o druhé pole křížové klenby a aplikován v Soběslavi odvozeně.⁶⁷⁾ K tématu se pak stručně vrátil roku 1962, kdy ke skupince přidal odkaz na presbytář kostela v Oldřichově nedaleko rožmberského Miličína,⁶⁸⁾ a ještě roku 1974.⁶⁹⁾ Tehdy v kapitole nazvané *Klenební reforma Petra Parléře* věnoval pozornost obkročným klenbám,

s. 443. V podkroví kostela dnes nejsou patrné žádné zjevné pozůstatky dvoulodního uspořádání korpusu. V literatuře pak často diskutovanou otázku sedlčanského dvoulodního korpusu, údajně zapadajícího do souboru jihočeských rožmberských dvoulodí z poslední třetiny 14. století, je třeba ponechat otevřenou do doby, než situaci pod podlahou lodi prověří archeologický výzkum. Prvek zběžně zmíněný Václavem Menclm je dnes nezvěstný; ovšem v severní zdi stávajícího presbytáře je nad podlahou vezděn zlomek kruhového tamburu – přibližně polovina – o průměru 59 cm, který tedy zjevně náležel nějaké konstrukci vzniklé před rožmberskou přestavbou kostela. I když odchylka v rozměrech obou prvků s kruhovým průřezem je značná (Mencl uvedl 46 cm), druhotné použití vsazeného prvku do zdiva presbytáře při jeho výstavbě zatím poněkud zpochybňuje Menclm jasně narysovanou souvislost domnělých válcových pilířů údajného dvoulodí v Sedlčanech z doby kolem roku 1375 se soudobou skupinou rožmberských staveb tohoto prostorového uspořádání. Otázkou domnělého sedlčanského dvoulodí se dosud nejzevrubněji zabýval J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 9: „*I poněkud subtilní tambur válcového sloupu naznačuje, že kostel současně mohl dostat typickou dvoulodní úpravu lodi. Subtilnost sloupu lze vysvětlit menším rozpětím daným raně gotickou lodí. V. Mencl předpokládal 2 x 3 pole, přičemž východní pole by nutně měla obkročnou klenbu.*“ Uvedené mínění však nevysvětluje, jak se „druhotně použité detaily“ (tamtéž, s. 9) dostaly do zdiva „severního boku presbytáře“, když sedlčanské dvoulodí měli nechat vystavět Rožmberkové v rámci téže přestavby, během níž vznikl nový presbytář. Podobně není jasné, jak by subtilní válcové sloupy odpovídaly „menšímu rozpětí raně gotické lodi“, když tato loď měla být rozšířena do stávajícího rozponu v souvislosti s vestavbou tribuny, tedy již v poslední čtvrtině 13. století. Kdyby sloupy dělicí korpus ve dvoulodí pocházely již z doby před vrcholně gotickým rozšířením lodi, tedy z doby před rokem 1275, jednalo by se o epochální záležitost a sedlčanské raně gotické dvoulodí by patřilo k vůbec nejstarším zřetelným příkladům na evropském kontinentu. Zkrátka, kolem domnělého dvoulodního řešení v Sedlčanech se kupí více palčivých otázek, než je zdravé a soudím, že s minimem objektivních poznatků, kterými dnes disponujeme, na ně nelze uspokojivě odpovědět.

65) V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117 a obr. 69, 70 a 71 na s. 118 a 119.

66) Tamtéž, s. 128.

67) Tamtéž, s. 128; autor se níže vyjádřil zcela přesně: „*nový středověký typ presbyteria, užitý už předtím v Sedlčanech, se tedy v jižních Čechách dokonale vžil.*“

68) V. Mencl, o. c. v pozn. 11, s. 242.

69) Týž, České středověké klenby. Praha 1974, s. 73, obr. na s. 65.

57) J. Truhlar ed., o. c. v pozn. 9, s. 50–51; U. Henningsen, Besitz und Einkünfte der Herren von Rosenberg in Böhmen nach dem Urbar von 1379/84. Historische und landeskundliche Ostmitteleuropa-Studien 5. Marburg an der Lahn 1989.

58) Dosvědčuje to např. záznam z 1. února 1364. Tehdy po smrti faráře Oldřicha bratři Petr (II.), Jošt, Oldřich a Jan z Rožmberka ve shodě prezentovali konzistoři svého kandidáta, kněze Vyšemíra z Blatnice; LC I/2, J. Emler ed., Libri confirmationum I/2. Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesis nunc prima vice typis editus (1363–1369). Pragae 1874, s. 38–39. Též třeba J. Měrková, o. c. v pozn. 53, s. 21–23.

59) LC III, J. Emler ed., Libri confirmationum III. Liber tertius confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesis nunc prima vice typis editus (1373–1390). Pragae 1879, s. 115. V této době už byl Jošt z Rožmberka po smrti († 24. června 1369) a poslední z bratří, Oldřich z Rožmberka, byl majetkově oddělen.

60) Viz LC IV, F. A. Tingl ed., Libri confirmationum IV. Liber quartus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesis nunc prima vice typis editus (1390). Pragae 1865, s. 9. Farář Mikuláš zesnul krátce před 8. srpnem 1402, kdy jej nahradil kněz a lékař Mikuláš Welczin, nominovaný Jindřichem z Rožmberka, nejvyšším pražským purkrabím, k potvrzení konzistoří. Dále např. LE VI, A. Podlaha ed., Libri erectionum Archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397–1405). Pragae 1927, s. 281–282, č. 147; LC VI, J. Emler ed., Libri confirmationum VI. Liber sextus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesis nunc prima vice typis editus (1399–1410). Pragae 1883, s. 75–76. Přehledně J. Měrková, o. c. v pozn. 53, s. 21.

61) Např. A. N. Vlasák, o. c. v pozn. 10, s. 80–81; A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 92. Pravděpodobně také E. Bachmann, Architektur bis zu den Hussitenkriegen, in: K. M. Swoboda ed., Gotik in Böhmen. Geschichte, Gesellschaftsgeschichte, Architektur, Plastik und Malerei. München 1969, s. 34–109, zde s. 94; autor kostel zmínil jedině v kontextu dvoulodních staveb z 2. poloviny 14. století.

62) D. Líbal, o. c. v pozn. 10, s. 158.

63) Tamtéž, s. 170.

64) V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117, 128; srov. D. Líbal, o. c. v pozn. 16,

jejichž prototyp hledal v Parléřově zaklenutí Zlaté brány pražské katedrály sv. Víta a zasadil klenutí presbytářů v Sedlčanech, Kondraci a v jihočeských Nezamyslicích jednak do kontextu kostelů s rovně uzavřenými presbytáři, jednak do souvislosti s podobným řešením, které musely použít dvoulodní kostely v Třeboni, Soběslavi, Milevsku a další k vyrovnání půdorysného konfliktu vyplývajícího z umístění středových klenebních podpor (pilířů) v korpusech proti vítězným obloukům. Impulsem, který si vynutil použití malebného klenebního vzorce, podle Mencle bylo otevření dvojice oken v plochých východních zdech obdélných presbytářů.⁷⁰⁾

Také Eva Šamánková v roce 1958 postavila klenební schéma sedlčanského presbytáře do kontextu geneze obkročných kleneb Petra Parléře (zejména klenutí jižní před síně katedrály v Praze) a vůbec do prostředí pražské architektonické tvorby a celou přestavbu kostela sv. Martina („po roce 1374“) navíc do souvislosti dvoulodních chrámů druhé poloviny 14. věku. Sedlčanskou památku přitom považovala za jedno z klíčových děl Menclem narýsované skupiny, když napsala, že presbytář kostela sv. Martina „...má – vedle pražského kostela sv. Martina ve zdi – jeden z nejstarších plochých závěrů, kombinovaných s obkročnou klenbou. Sedlčanský kostel stal se přirozeně východiskem nového typu pro celé širé okolí, jak o tom dosud svědčí kostely v Kondraci, Živohošti a Střezimíři, postavené rožmberskou hutí v letech kolem roku 1380...“ Plejádu Menclem identifikovaných objektů v okolí Sedlčan poté rozšířila o přestavbu kostela sv. Filipa a Jakuba v Oldřichově nedaleko Milíčína.⁷¹⁾ Teze Václava Mencle a Evy Šamánkové později částečně rozvinul Josef Burget při analýze jiného objektu sedlčansko-soběslavské skupiny – kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Živohošti.⁷²⁾ Neztotožnil se s názorem Evy Šamánkové o původu slohu sedlčanského kostela v pražském parléřovském okruhu, ale naopak podtrhl jihočeskou genezi jeho stylu. Za ohnisko přitom považoval stavbu augustiniánského kláštera v Třeboni a neupřesněné objekty v Jindřichově Hradci.⁷³⁾ Vzápětí však, stejně jako dříve Šamánková, zdůraznil vliv sedlčanského příkladu na ostatní stavební činnost v širokém okolí.⁷⁴⁾ Ostatní český psaná literatura pak už obvykle nepřekročila rámec vytyčený Dobroslavem Líbalem v roce 1948 a vesměs nedosáhla ani kontextuálního souhrnu Václava Mencle.⁷⁵⁾

70) Tamtéž, s. 73.

71) E. Šamánková, Příspěvek k dějinám české gotiky, Zprávy památkové péče XVIII, 1958, s. 37–39, zde s. 38.

72) J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 55.

73) Tamtéž, s. 54: „Všechny významné stavby chrámů středního Povltaví byly ve druhé polovině 14. století pod vlivem rožmberských jižních Čech...“; s. 55: „Sedlčanský statek tvořil severní hranici rožmberské moci. Až sem pronikalo jihočeské umění vycházející z Třeboně a Jindřichova Hradce...“

74) Tamtéž, s. 55: „Rožmberská stavební huť představěla kostel sv. Martina v Sedlčanech a tím zde vytvořila stavební typ napodobený potom v kraji několikrát... Kostel sv. Martina v Sedlčanech se velmi rychle napodoboval v okolí. Tak románský kostel v Kondraci byl po zboření apsidy rozšířen více východním směrem podle sedlčanského vzoru někdy kolem roku 1380... Také v Živohošti byl následován sedlčanský příklad...“ Autor ovšem článek Evy Šamánkové z roku 1958 necitoval a také mezi analogiemi Sedlčan (Kondrac, Střezimíř, Živohošť) nejmenoval dosti důležitý kostel v Oldřichově.

75) Např. V. Dvořáková, o. c. v pozn. 15, s. 298–299; D. Líbal – V. Líbalová, o. c. v pozn. 16, s. 30–31; D. Líbal, o. c. v pozn. 42, s. 201; P. Chotěbor, o. c. v pozn. 15, s. 179; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 443; K. Kuča, o. c. v pozn. 15, s. 588; J. Měrková, o. c. v pozn. 53, s. 18–19;

Úvahy o širších souvislostech kostelů s obdélným presbytářem a poutavou obkročnou klenbou v něm⁷⁶⁾ proto museli rozvinout zahraniční badatelé. Nejprve – a to už před publikací Menclovy knihy o českých středověkých klenbách – talentovaný Polák Józef Tomasz Frazik⁷⁷⁾ a o necelé dvě dekády později i Angličan Paul Crossley,⁷⁸⁾ vlastně téměř jediní autoři, kteří ve 20. století překonali Menclovo ohraničení problematiky na české území. Józef T. Frazik při pečlivé analýze klenutí katedrály sv. Václava a Stanislava v Krakově sice věrohodně posunul starší datování mansionářské kaple Panny Marie v ose katedrálního chóru na Wawelu teprve do let 1382–1390, potvrdil však vznik klenby východního pole vysokého chóru katedrály už mezi lety 1320–1346.⁷⁹⁾ Dále uvedl, že až po určité časové prodlevě bylo v druhé polovině 14. století krakovské katedrálí schéma zopakováno v mansionářské kapli katedrály sv. Jana Křtitele ve Vratislavi a pak v několika menších kostelech v Čechách. Z nich vyjmenoval Sedlčany, Kondrac, Soběslav a Oldřichov.⁸⁰⁾ Paul Crossley se rovněž primárně zabýval katedrálou v Krakově, kde se téměř totožné schéma klenby jako v Sedlčanech uplatnilo již před polovinou 14. století. Když pak sledoval možné vlivy architektury krakovského dómu na mladší architekturu ve střední Evropě, podle Frazika vypočetl kostely v Sedlčanech, Kondraci, Oldřichově a Soběslavi.⁸¹⁾ Bližší spojitostí s Krakovem si však nebyl jistý a na rozdíl od Józefa T. Frazika připustil, že v Čechách se mohlo jednat o nezávislé řešení, vyvozené z české architektonické tradice.⁸²⁾

J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 380–381; P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 114–129. Podobně se zaměřením na kostel v Kondraci třeba J. Švastal, Gotická a barokní proměna románského kostela sv. Bartoloměje v Kondraci u Vlašimi, Památky a příroda 16, č. 6, 1991, s. 331–346, zde s. 339; nebo P. Kalina – J. Koťátko, Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice, Praha 2004, s. 36, kde Pavel Kalina jednoznačně odvodil sedlčanský kostel z příkladu pražského kostela sv. Martina ve zdi, aniž by zmínil jinou organizaci rozmístění oken ve východní zdi pražského kostela, odlišný formální aparát a hlavně z principu úplně jinak konstruovanou klenbu presbytáře pražské stavby.

76) Srov. též P. Břicháček – J. Muk, Kapitulní síň kláštera v Milevsku – dílo okruhu parléřovské huti, Umění XXXIX, 1991, s. 273–275. V příspěvku se Jan Muk znovu pokusil obhájit souvislost těchto kleneb s pražským parléřovským okruhem a nepřímo s nedochovanou klenbou kapitulní síně v premonstrátském klášteře v Milevsku. Tyto souvislosti však vztáhl jen na městský kostel v Soběslavi a kostel v Kondraci (o Sedlčanech a ostatních stavbách tohoto typu se nezmiňl). Mukovy závěry ovšem zůstaly nepřesvědčivé, protože smysl a optické působení jím rekonstruované milevské klenby je od klenutí v Sedlčanech a jím podobných stavbách dosti odlišné. Rozdílná je také konstruktivní geneze milevské a sedlčanské klenby.

77) Okrajově J. T. Frazik, Zagadnienie sklepień o przesłach trójpodporowych w architekturze średniowiecznej, Folia Historiae Artium 6, 1967, s. 5–93, zde s. 77, v souvislosti s hypotetickým řešením vztahu domnělého sedlčanského dvoulodí v prostoru před vítězným obloukem; hlavně však též, Sklepienia tak zwane piastowskie w katedrze wawelskiej. Ze studiów nad gotycką katedrą w Krakowie, in: Studia do dziejów Wawelu III, 1968, s. 127–147, zde s. 138.

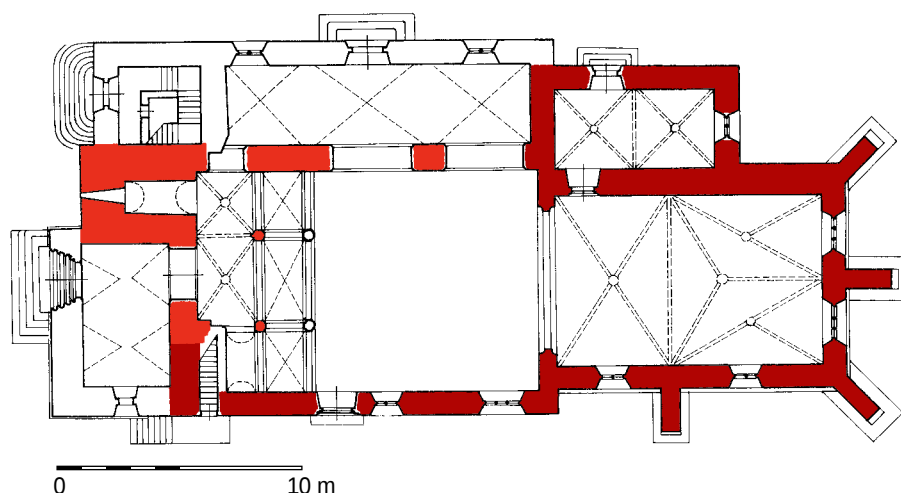
78) P. Crossley, Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great, Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380, Edice: Biblioteka Wawelska 7, Kraków 1985, s. 84, 392.

79) J. T. Frazik, o. c. v pozn. 77, s. 127–136.

80) Tamtéž, s. 138: „Dopiero później powtórzono je w Czechach, i to w znacznej skromniejszej kościółach z drugiej połowy w. XIV: w Sedlczanach (po r. 1375), Kondracu (po r. 1375), Sobiesławiu (około r. 1380–85), Oldřichowie (około r. 1380) i innych oraz w obu polskich kaplicach Mariackich, w Krakowie i Wrocławiu.“

81) V Soběslavi ovšem nedopatřením hovořil o špitální kostele sv. Víta, ač z kontextu je zjevné, že měl na mysli farní chrám sv. Petra a Pavla.

82) P. Crossley, o. c. v pozn. 78, s. 84: „Very close parallels have also been



Obr. 15: Sedlčany, kostel sv. Martina – náčrt půdorysu, tmavě červeně vyznačen dochovaný rozsah pozdně gotické rožmberské přestavby v organismu kostela.

V roce 2003 ve stručném odstavečku bez sebemenšího odkazu na další literaturu se o sedlčanské klenbě zmínil Jan Sommer, který připomněl i shodná či obdobná řešení v Kondraci a Živohošti.⁸³⁾ Na rozdíl od Józefa T. Frazika a Paula Crossleyho zamítl úvahu o spojitosti užitého vzorce s klenbou závěru katedrály na Wawelu v Krakově. Inspiraci měly poskytnout spíše domácí kláštery: cisterciácký na Zbraslavi a premonstrátský v Milevsku.⁸⁴⁾ Pravděpodobně poprvé v kontextu klenutí presbytáře kostela v Sedlčanech však upozornil na výskyt podobné klenby v závěru presbytáře konventního kostela v hornorakouském premonstrátském klášteře ve Schläglu (Drkolné). Přitom nanejvýš opatrně připustil neupřesněné souvislosti schläglského klenebního útvaru s českými stavbami.⁸⁵⁾

Rožmberkové tedy někdy po roce 1352 vtiskli kostelu sv. Martina jeho dodnes určující architektonickou podobu. Přestavba byla poměrně pronikavá a kostel podstatně zvět-

drawn between the triradial vaulting of the Cracow Lady chapel and sanctuary and a series of small Bohemian churches dating to the third quarter of the 14th century, all with straight-ended choirs and axial vaulting with triradials: St Vitus at Sobešlav (c. 1375), Kondrac, Sedlčany (after 1376), and in particular, Oldřichov (c. 1380). These Bohemian similarities might suggest that the cathedral was, by the third quarter of the 14th century, beginning to reflect back into Bohemia ideas which, in an earlier form, it had itself derived from Bohemian workshops in the 1320's and 1330's. But this is mere speculation. The use of the pillar-buttress system and the revived interest in axial vaulting in Bohemia in the second half of the 14th century can just as easily be interpreted as a revival of local traditions quite independent of Cracow cathedral." Stručněji na s. 392: „Owe czeskie przykłady można jednak również łatwo tłumaczyć jako kontynuację tradycji czeskich, zupełnie niezależnie od Krakowa.“

83) J. Sommer, Poznámky k rané i vrcholné gotice v Rakousku, na Moravě, ale i jinde, in: Česká placka. Informační a diskusní otevřený dopis k otázkám ochrany památek 25, 2003, s. 1–8, zde s. 6.

84) S touto tezí autor stručně vystoupil již v roce 1998, viz J. Sommer, První etapa průzkumů románského konventu v Milevsku v roce 1998, Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech XXXV, č. 4, 1998, s. 225–235, zde s. 233.

85) J. Sommer, o. c. v pozn. 83, s. 6: „Řešení s poločtvercem s trojpraprkovými koutovými poli, přijaté např. v katedrále na Wawelu, se u nás v řadě variant uplatnilo na stavbách jihočeské rožmberské huti (Sedlčany, Kondrac, Živohošť atd.). Pro střední a jižní Čechy je ovšem třeba předpokládat jiné vzory – hypoteticky musíme počítat především se Zbraslaví a Milevskem. Snad v souvislosti s českým prostředím byl obdobně zaklenut chór kostela ve Schläglu (gotická klenba je pokryta raně barokními štuky).“

šila. Po jejím dokončení tak stavba mnohem lépe vyhovovala kapacitním i reprezentačním nárokům jak městečka, tak objednavatelů, kteří z titulu držby patronátního práva byli povinni dodat vhodný projekt a poskytnout potřebný stavební materiál.⁸⁶⁾

V rámci přestavby byl zbořen starší presbytář i východní a jižní zeď raně gotické lodi. Korpus byl rozšířen o necelou třetinu k jihu a pravděpodobně prodloužen k východu. [obr. 15] Zároveň došlo k jeho znatelnému zvýšení. Zatímco severní zeď lodi zůstala bez oken,⁸⁷⁾ na jižní straně se rozložila trojice okenních otvorů s šikmo oboustranně rozevřeným ostěním. Z nich střední a západní okno, obě s kružbami částečně obnovenými v roce 1902,⁸⁸⁾ byla úzká, zato vysoká, a odpovídala představě stavebníků i architekta o potřebách osvětlení laické části kostela. Jejich kružby tvořila dvojice jeptišek nesoucích v západním okně trojlíst a ve středním čtyřlíst, vždy vepsané do sférického troj-, respektive čtyřúhelníku. [obr. 16] Západní okno přitom bylo dole zkráceno tak, aby nekolidovalo s rozšířenou západní kruchtou. Starou tribunu raně gotického kostela totiž bylo nutno adekvátně upravit. Ze stavebního hlediska se přitom jednalo o smělý zásah, podložený dobrou znalostí

86) K povinnostem patronů viz J. Helfert, Von der Erbauung, Erhaltung und Herstellung der kirchlicher Gebäude. Wien 1823, s. 35–36, 51–52, 60, 81–82. I když příručka právního experta byla zaměřena na soudobou stavební praxi v rakousko-uherské monarchii, je zřejmé, že vlastně jen kodifikovala mnohem starší, nepochybně nejméně pozdně středověkou tradici o dělení nákladů na výstavbu a údržbu kostelů na třetiny mezi patrony, církev a farníky. Srov. též např. J. Schlenz, Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung, Prag 1928.

87) Srov. Willenbergerův pohled na Sedlčany od severovýchodu; relevantní výřez publikován např. v P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 114, obr. 1. Tato situace mohla kopírovat starší raně gotický stav; potvrdit nebo vyvrátit to však asi může jen hloubkový stavebněhistorický průzkum.

88) J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 11.



Obr. 16: Sedlčany, kostel sv. Martina – střední okno na jižní straně korpusu (stav 2015).



Obr. 17: Sedlčany, kostel sv. Martina – jižní portál lodi (stav 2015).

starších konstruktivních postupů. Jižní pilíř staré tribuny musel být podepřen, „vypreparován“ odbouráním okolního zdiva a „stabilizován“ osazením třetí okosené žulové lomené arkády přidaného jižního pole kruchty. Její jižní podchycení prostou konzolou s šikmo sklopeným seříznutím obou okosů opět napodobilo starší raně gotický útvar na severní zdi lodi; jen nepravý náběžník zde byl poněkud vyšší, než u původního prvku na severu. Před rozšířenou tribunou byl v jižní zdi umístěn nový gotický vstup, sloužící propojení interiéru kostela s přilehlým hřbitovem. Jeho lomený žulový portál byl, přiměřeně účelu, poměrně jednoduchý. Detaily portálového celku sice v úplnosti neznáme,⁸⁹⁾ dochovaná, jemně členěná archivolta s delikátní profilací dvou subtilních oblounů lemovaných proporčně vyrovnanými výžlabky, přičemž vnější obloun provázejí oboustranně zářezy, však dobře odpovídá pozdní druhé půli 14. století.⁹⁰⁾ [obr. 17]

Na rozdíl od obou zmíněných dvoudráhových oken bylo třetí, východní okno v jižní zdi lodi trojdílné. Jeho zvětšení a zvýraznění bohatší kružbou (v ní nad trojicí jeptišek byla usazena kombinace dvou sférických trojúhelníků

89) Obě svislé části ostění jsou až novogotické a pocházejí nejspíše z Grueberovy obnovy roku 1864. J. Žižka (tamtéž, s. 3 a 11) považoval portál jako celek za novogotický a odlišný materiál svislých částí ostění a záklenku, stejně jako nestejnou míru zvětření ostění a archivoly, nerefletoval.

90) Ostatně, tuším, pouze Jiří Kuthan ojediněle navrhl jinou dataci, a to do 13. století; viz J. Kuthan, o. c. v pozn. 1, s. 122.



Obr. 18: Sedlčany, kostel sv. Martina – východní okno na jižní straně lodi, detail (stav 2015).

s vepsanými trojlisty a vrcholového většího čtyřúhelníku s vloženým ostrolukým čtyřlístem) [obr. 18] zřejmě souviselo se záměrem akcentovat a více prosvětlit východní sekci lodi s oltáří po stranách vítězného oblouku.⁹¹⁾ Existenci těchto oltářů nejméně na jižní straně korpusu potvrzuje dochovaná oltářní hranolová mensa s gotickým žulovým soklem na jižní straně.⁹²⁾ Podobný přístup je totiž charakteristický také pro kněžiště kostela.

Nový presbytář byl vybudován na obdélném půdorysu sestaveném ze dvou nestejně hlubokých polí. Zatímco západní pole má základnu ve tvaru příčně položeného obdélníku, východní pole s hlavním oltářem je kvadratické. Původně byl presbytář zřejmě projektován se silnějším zdivem, jak na všech třech jeho volných stranách naznačují vnější horizontální ústupky zdiva, byť vyvedeného do nestejné výše.⁹³⁾ Už v průběhu stavby však bylo rozhodnu-

91) Na tuto souvislost výstižně upozornil již J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 3: „Nejvýchodnější okno, které osvětlovalo boční oltář, je nejširší.“

92) Oltářní mensa byla upravena v raném novověku v souvislosti s osazením nového retáblu pravděpodobně kolem roku 1651.

93) J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 9, sice obezřetně připustil možnost „časového využití staršího zdiva“ v konstrukci stávajícího presbytáře, to však zatím nelze prokázat. Nápadně masivnější spodní partie ob-

to, že zamýšlenému konceptu postačí slabší zdivo, zhruba téže tloušťky jako u lodi, a vzepření presbytáře dostatečně zajistí masivní, třikrát odstupněné opěráky armované žulovými kvádry, mnohde s důlky pro zaklesnutí krepny usnadňující montáž ve větších výškách. V jižní zdi presbytáře byla vytvořena štíhlá dvoudráhová lomená okna s kružbami s vyžlabenými pruty, analogická výše zmíněnému střednímu a západnímu oknu lodi.⁹⁴⁾ Naproti tomu v rovné východní zdi, po obou stranách vysokého opěráku podepírajícího kamenné jádro původního východního štítu presbytáře, jsou širší trojdráhová okna, zdůrazňující uvnitř prostor s hlavním oltářem. Kružba severního z východních oken je shodná s obrazcem širokého východního okna v jižní zdi lodi. Jižní z oken východní zdi presbytáře má sice stylově souřadnou kružbu, avšak s odlišným vzorcem. V něm je dostředně seskupena trojice sférických čtyřúhelníků s vsazenými hrotitými čtyřlísty.⁹⁵⁾

Uvnitř je presbytář s lodí propojen vysokým, elegantně lomeně klenutým vítězným obloukem s široce vyžlabenými hranami. Triumfální arkáda vede pohled návštěvníka do presbytáře, jemuž dominuje důmyslná klenba s cihlovými klínovými, na bocích vyžlabenými žebry. [obr. 19] Cihlový materiál se přitom v jinak kamenném kostele uplatnil ve větší míře, neboť z cihel jsou vyzděny i kápě klenby,⁹⁶⁾ [obr. 20] dobře patrné v podkroví, a ostění lomeného průchodu východním štítem lodi i ostění okének prolomených ve štítu presbytáře. Zdá se tedy, že pro potřeby výstavby kostela byla v Sedlčanech ve druhé polovině 14. století zřízena cihelna, vedená zkušeným mistrem, schopná dodat na stavbu nejen dostatek cihel s jednotným formátem, ale i kvalitní tvarovky žeber, a to jak klenebních, tak přístěnných s vyžlabeným profilem.⁹⁷⁾ Důležité prvky klenební konstrukce (konzoly s výběhy žeber zakotvené do zdiva, svorníky) přitom byly vytesány zručnými kameníky z granitu. Konzoly, na rozhraní polí pětiboké, v koutech dvoj- a trojboké, mají konkávně vybrané, obráceně jehlanové těleso odlehčeno kružbovými jeptiškami. [obr. 21] Kruhový svorník v západním poli získal podobu reliéfní rosety, trojici svorníků ve východním poli zdobí podobný motiv reliéfní pětistřížové růže, vždy však podložené gotickým štítkem. V tomto případě se tedy nezaměnitelně jedná o erbovní znamení patronů kostela – bratří z Rožmberka. Růže na západním svorníku mohla být ambivalentně vykládána jako rožmberský znak i jako mariánský symbol.

V severní zdi presbytáře se nachází žulový sedlový portál zpřístupňující sakristii, zasazený v 1,16 m silné obvodové zdi. Portál má obdélné profilované ostění. Jeho vnější okosenou hranu člení výžlabek, vnitřní hrana je odlehčena prostě vykrouženým menším výžlabkem. Nadpraží podepírají v koutech průchodu dvě vnitřní, konkávně vybrané konzolky, nahoře členěné zářezem, dole se za-

vodového zdiva presbytáře jsou totiž patrné po celém jeho obvodu.

94) Také zde jsou nosné pruty vyměněné v roce 1902; původní zůstaly jen kružbové útvary ve vrcholu, opět se sférickým čtyřúhelníkem s vloženým čtyřlístem nad dvojicí jeptišek, tedy věrně opakující obrazec středního okna na jižní straně lodi.

95) Kružba vcelku věrně opakuje starší obrazec z presbytáře klášterního kostela sv. Jiljí v Třeboni, s jehož výstavbou se započalo 25. května 1367 a dokončena byla těsně před rokem 1378; srov. např. V. Kotrba, *Architektura. Katalog architektury*, in: J. Pešina – J. Homolka ed., *České umění gotické 1350–1420*. Praha 1970, s. 101–103; J. J. Outrata, *Kostel sv. Jiljí v Třeboni*, Acta Universitatis Carolinae,



Obr. 19: Sedlčany, kostel sv. Martina – pohled do presbytáře.



Obr. 20: Sedlčany, kostel sv. Martina – rub cihlové klenby presbytáře v podkroví, pohled k východu.

Philosophica et Historica 4. Příspěvky k dějinám umění III, Praha 1980, s. 107–135; P. Sommer – P. Vlček, Třeboň (Jindřichův Hradec). Bývalá kanonie augustiniánů u kostela sv. Jiljí, in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn a kol., *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 674–678.

96) Cihly z hrubšího materiálu mají formát 20x14x5 cm; jako závěrné klenáky ve vrcholcích klenby byly užity cihly ručně přisekané do podoby potřebného klínu. K užití cihel v kostele viz zmínku u V. Kotrby, *Česká středověká architektura cihlová*. Její hospodářské a společenské základy a výtvarné zařazení. Disertační práce na Katedře dějin umění FF UK, Praha 1951, rkp., s. 99.

97) O této cihelně zatím nic nevíme. Její polohu, podobu, periodu fungování, případně ložiska použitých jílových hlín, může v budoucnu objasnit nejspíše případný archeologický výzkum.



Obr. 21: Sedlčany, kostel sv. Martina – konsola klenby na severní straně presbytáře.



Obr. 23: Sedlčany, kostel sv. Martina – konsola klenby v sakristii-kapli sv. Kateřiny uprostřed jižní zdi.



Obr. 22: Sedlčany, kostel sv. Martina – klenba sakristie-kaple sv. Kateřiny.

obleným profilem. Průběžná profilace portálu dole zabíhá do diagonálně sklopené plošky. Pozoruhodně pokročilým motivem je však ještě níže situované seříznutí hrany soklové části portálu, opatřené dole dalším šikmým okosem, tentokrát ovšem obrácené čelem (dolním horizontálním okrajem) k přichozím. Drobný detail naznačuje souvislost s pozdně gotickým myšlením, orientovaným už nikoliv na strukturální provázanost jednotlivých složek profilování, ale na optický, divákům určený efekt.⁹⁸⁾ I tento prvek může mít při snaze o zhodnocení architektury sedlčanského presbytáře a její přesnější datování určitý význam.

Sakristie je obdélná, rozvržená ve dvě takřka přesně čtvercová pole s vysoko umístěnou dvojicí křížových kleneb na vyžlabených přízedních žebrech. [obr. 22] Dělicí a diagonální žebra klenby mají profil shodný s žebry presbytáře. I přes nedávné přelíčení bílým nátěrem je patrné, že jsou rovněž cihlová. Ve vrcholech kleneb jsou pak osazeny dva ploché, mírně vystupující terčové svorníky. Na rozhraní polí a v koutech jsou žebra nesena prostými, obráceně jehlancovými konzolami a nezdobeným tělem. [obr. 23] Krycí desky buď úplně chybí (na rozhraní polí), nebo jsou jen naznačeny úzkým výžlabkem pod vrcholem konzol v koutech. Na první pohled je zřejmá souřadnost klenby sakristie s klenutím presbytáře.⁹⁹⁾ Vysoké proporce prostoru byly obnoveny teprve v roce 1906, kdy se zřítla část klasicistní klenby vložené sem roku 1817 při předělení sakristie v přízemní místnost (nadále sloužící jako

98) Rozpoznal to již J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 9: „...portál do sakristie... zřejmě ukazuje, že se stavební činnost protáhla do sklonku 14. století.“

99) Sakristie tedy jistě není součástí původního raně gotického kostela; srov. např. V. Dvořáková, o. c. v pozn. 15, s. 298; P. Chotěbor, o. c. v pozn. 15, s. 179.

sakristie) a vrchnostenskou oratoř v patře.¹⁰⁰⁾ Z poznatku, že vysokou obdélnou gotickou přístavbu po severním boku presbytáře uvnitř kryla ve středověku jediná žebrová klenba o dvou polích a tomuto rozvrhu odpovídalo také vysoké, úzké okno ve východní zdi,¹⁰¹⁾ pak plyne důležitý závěr: sakristie od počátku měla plnit smíšenou úlohu prostoru, v němž se jednak schraňovalo liturgické vybavení kostela (zejména paramenta) a farář se duchovně připravoval na mši a jednak byla zamýšlena jako vedlejší sakrální prostor – tedy jako kaple určená k příležitostným bohoslužbám nevázaným na liturgii u hlavního oltáře v presbytáři a k rozjímání či soukromým modlitbám.

Dnes již patrně nelze písemnými záznamy exaktně prokázat časovou shodu zvýšení věže kostela sv. Martina s přestavbou jeho presbytáře a vybudováním kaple-sakristie. Spojitost se však jeví jako vysoce pravděpodobná.¹⁰²⁾ Přestavba presbytáře totiž byla na východě korunována vyzděním trojúhelného, v jádře dodnes dochovaného kamenného štítu s dvojicí přísvětlovacích okének s půlkruhovými záklenky po stranách vzhůru protaženého osového opěráku.¹⁰³⁾ Tento štít uzavíral nový, relativně vysoký krov presbytáře, který zanikl.¹⁰⁴⁾ Nechovaný krov si – souběžně s rozšířením a zvýšením lodi – vynutil také výstavbu nového východního štítu lodi, rovněž dochovaného takřka v úplnosti, včetně otvorů po stavebním lešení. V tomto štítu byl mimo osu, posunut směrem k jihu,¹⁰⁵⁾ vyzděn lomený průchod s vyžlabeným ostěním z cihlových tvarovek, uzavíratelný nedochovanými dveřmi ze strany podkroví presbytáře. Dveře bylo možno zajistit zástrčí do otvoru v severním boku ostění průchodu.¹⁰⁶⁾ Důvod této úpravy není zcela jasný; Petr Sommer nepochyboval o jeho souvislosti se zaniklým opevněním hřbitova a důmyslnými obrannými zařízeními v podkroví kostela.¹⁰⁷⁾ Samotný

průchod s druhotně prolomeným prahem však specificky obranný charakter nemá a možnost jeho uzavření ze strany podstřeší presbytáře by předpokládala v kritických okamžicích izolaci asylantů či obránců nad presbytářem a jejich oddělení od koruny věže se zděnou helmici a pevnějším ochozem s cimbuřím, z obraného hlediska zdánlivě ještě výhodnější.

Zvýšení lodi na 12 m vnitřního prostoru a vybudování nového východního štítu lodi pak zase našlo v rámci rožmberské přestavby logickou odpověď ve zvýšení starého raně gotického západního štítu lodi. Nová partie západního štítu se musela na severní straně opřít o pevné těleso věže. A protože zděná část původní věže z konce 13. století byla nižší (nad poslední zděnou úrovní se sdruženými okny však mohla být už prvotně vztyčena dřevěná nástavba), došlo k vyzdění nejvyššího věžního patra nejpravděpodobněji v rámci pozdně gotických úprav za pánů z Rožmberka. Do tohoto nového patra byla přesunuta funkce zvonice z raně gotické etáže se sdruženými okny. Proto bylo i nejvyšší patro na všechny strany otevřeno velkými, dvoudílnými kružbovými okny s lomeným záklenkem. Torza kružeb dobře odpovídají kružbovým kompozicím zvýšené lodi a nového presbytáře. Jižní a severní okno zopakovalo motiv sférického čtyřúhelníku s vloženým hrotitým čtyřlístem, aplikovaný již na presbytáři. Západní okno má potom podobný charakter, jen dvojice nosných jeptišek v něm podepírala vrcholový sférický trojúhelník s vsazeným ostrolukým trojlístem; i ono je pendantem kružby západního okna na jižní straně lodi. Stejně jako u ostatních středověkých kružbových oken kostela, i na věži bylo užito standardních vyžlabených profilů kamenných okenních prutů. Korunu zdíva zvýšené věže ozdobilo prakticky využitelné cimbuří se sedlovým završením stínek, chránících úzký ochoz za nimi obíhající patu z cihel vyzděné osmiboké jehlancové střechy. V obraze sedlčanského kostela i mimo dobu přímého ohrožení města se však v případě ochozu s cimbuřím jednalo především o výmluvný symbolický znak manifestující mocenské aspirace pánů z Rožmberka vtělené do majestátního vzhledu jejich patronátního kostela.

Uzavíratelný průchod východním štítem lodi i ochoz s cimbuřím na koruně věže sugerují představu o kalkulaci středověkého zadavatele stavby s eventuálním obranným využitím kostela. To značně posilovala masivní, údajně až 6 m vysoká zeď-hradba kolem hřbitova, opatřená v severozápadním segmentu přístupovou hranolovou věží s průjezdem, do jehož vnějšího pravoúhlého rámu po zvednutí mohl zapadnout dřevěný most přes předložený příkop. Fortifikačním úpravám areálu věnoval zevrubnou pozornost nedávno Petr Sommer,¹⁰⁸⁾ který také výtečně analyzoval Willenbergerovo pozdně renesanční vyobrazení kostela a porovnal je s relikty dochovanými přímo na kostele. Připomněl později zaniklá, vysazená polopatra nad lodí i presbytářem, včetně arkýřových polygonálních věžiček nad oběma východními nárožími presbytáře, i sérii osmnácti dřevěných přílozek (konzolových závlačí) a dvou kamenných krakorců, dochovaných na jižní straně lodi. [obr. 24] Podle něj jsou pozůstatkem vysazeného ochozu (polopatra) nad lodí.¹⁰⁹⁾ Dnes je patrné, že dřevěné závla-

100) P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 121–122. Nedopatřením je formulace, z níž jako by vyplývalo, že také dolní klenba, odstraněná roku 1906, měla gotický charakter.

101) Okno bylo zbaveno zasklívek a obnoveno v plné výšce v roce 1906. Jeho kružba je celá novogotická; zatím není jasné, zda její vzorec byl inspirován nálezy učiněnými při renovaci okna, anebo se jedná o volně smyšlený novotvar, připodobněný charakteru ostatních oken kostela.

102) Už A. N. Vlasák, o. c. v pozn. 10, s. 80, upozornil na podobnost sedlčanské věže s věžemi dalších rožmberských kostelů v okolí (jmenoval Miličín a Jistebnici nedaleko Milevska). Dále třeba V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117, který k souboru těchto věží připojil poukaz na věž kostela v Bavorově. Rovněž D. Líbal, o. c. v pozn. 10, s. 165, a znovu *týž*, o. c. v pozn. 42, s. 214, pozn. 242, připomněl podobnost věží kostelů v Sedlčanech a v Miličíně; podobně J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 381.

103) Původnost okének dnes nelze dost dobře posoudit, zvenčí i zevnitř jsou překryty vrstvami omítek a nátěrů. J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 5, však upozornil, že ostění oken je z vyžlabených cihlových tvarovek, podobných tvarovkám z ostění průchodu ve východním štítu lodi. Ale stlačené segmentový vnější tvar nik, do nichž jsou okna vsazena, budí podezření, že otvory byly sekundárně upraveny. Okna zaznamenala ve štítu již Willenbergerova veduta Sedlčan z počátku 17. století; výřez s kostelem publikován např. v P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 114.

104) Stávající krov nad presbytářem konstrukčně odpovídá 19. století, na rozdíl od cenného staršího, typově pozdně gotického až renesančního krovu nad lodí; srov. J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 7, 9, 10.

105) Z posunu lze dedukovat, že už původní krovy z počátku poslední čtvrtiny 14. století měly – podobně jako dochovaný krov nad lodí – středové sloupky, respektive věšadla v podélné ose, jimž se průchod vyhýbal.

106) Průchodu ve štítu věnoval pozornost Petr Sommer, viz P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 125.

107) Tamtéž, s. 122–127.

108) Tamtéž, s. 122–127. Stručně už P. Chotěbor, o. c. v pozn. 15, s. 179.

109) P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 123–125.

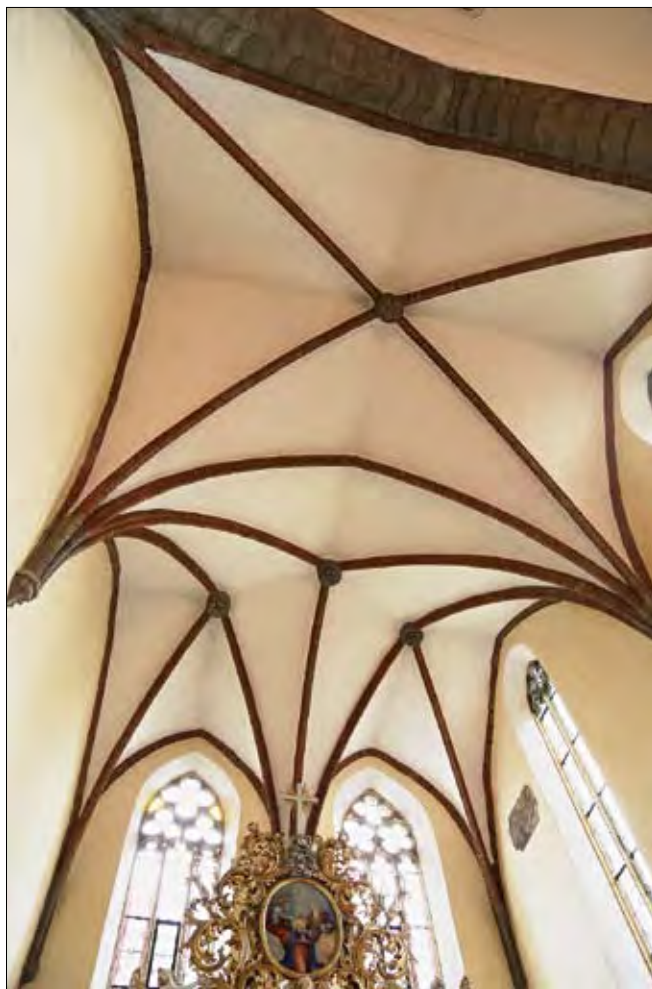


Obr. 24: Sedlčany, kostel sv. Martina – koruna jižní zdi lodi s kamennými krakorci a dřevěnými závlačemi (stav 2015).

če předcházely Grueberovy úpravy kostela v 60. letech 19. století. Nejsou jednotné, mají poněkud nepravidelné umístění (druhá a sedmá – počítáno od východu – jsou zdvojené) a rozdílnou podobu, takže jistě byly obměňovány a doplňovány v průběhu 17.–19. století.¹¹⁰⁾ S jejich datováním je vhodnější vyčkat na případné výsledky dendrochronologického posouzení. Součástí pozůstatků tohoto podpůrného systému na jižním boku korpusu kostela jsou i dvě žulové konzoly, sesazené z přečnělkově vysunutých kamenným kvádrů se zaobleným a na hranách okoseným čelem. Konzoly jsou umístěny zhruba v ose jižní strany lodi, přibližně nad pozdně gotickým portálem. Zjevně se jedná o prvky, které kdysi vynášely náročnější konstrukci, nejspíše arkýř, rámcově podobný nárožním věžičkám na presbytáři na Willenbergerově vyobrazení kostela. Jen půdorys této nástavby nad jižním bokem lodi by nebyl polygonální, ale pravoúhlý.¹¹¹⁾ Podobně jako u průchodu východním štítem lodi dnes už nejsou zjevné nějaké nesporné fortifikační rysy arkýře. Prvotně nemusel být vázán na adaptace ochranného charakteru, ale mohl být např. jen ozdobnějším, ve středověku obvyklým transportním vikýřem. Desátá z dřevěných závlačí krovu totiž arkýř nerespektuje, ale je osazena mezi kamenné konzoly. To by mohlo napovídat, že obranné polopatro s dřevěnými závlačemi vázanými na raně novověký krov

110) Např. devátá závlač (od východu) je jen prostě seříznutá; u ostatních se uplatňuje trojí mělce konkávní podkrojení.

111) Na Willenbergerově vedutě je patrná jen sanktusní věžička nad presbytářem. Konstrukce vikýře tedy buď nepřevyšovala střešku lodi a při vedutistově pohledu od severovýchodu byla zakrytá, anebo pravděpodobněji již byla snesena. Petr Sommer se o ní nezmínil, viz P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 125.



Obr. 25: Sedlčany, kostel sv. Martina – klenba presbytáře.

lodi¹¹²⁾ vzniklo až dodatečně (např. v souvislosti s neklidnou druhou polovinou 15. století, plnou domácích válek a loupeživých rozbrojů, anebo třeba až v 16. věku, kdy pocit strachu z tureckého ohrožení vedl k řadě podobných úprav také na jiných sakrálních stavbách jak v Čechách, tak Moravě, ve Slezsku anebo v Uhrách.¹¹³⁾

ARCHITEKTONICKÉ SOUVISLOSTI GOTICKÉ KLENBY PRESBYTÁŘE

Nejzajímavějším prvkem gotické přestavby kostela sv. Martina v Sedlčanech je klenba jeho presbytáře [obr. 25] a zejména její kompozice. „Provozní předpolí“ oltářního prostoru, tedy západní pole presbytáře, je zaklenuto obvyklou gotickou křížovou klenbou na poměrně pravidelně lomených klenebních čelech osazených na přízedních žebrech. Avšak hlubší nadoltářní východní pole překlenu-

112) D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 443, označil štítý kostela a krov za „dosud gotické, ze 16. století.“

113) Závažnými tu jsou zjištění Jana Žižky, viz J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 7, o otiscích podobných dřevěných konzol (závlačích) na severní straně lodi. Tyto konzoly respektovala hrubá omítka, patrná na více místech v podkroví, která zároveň vznikla dříve, než renesanční sgrafita na věži, dobře dochovaná v podstřeší západní raně barokní přístavby. Autor oprávněně datoval vytvoření sgrafitové výzdoby do rozmezí let 1579–1600 (tamtéž, s. 10). Vznik dřevěných konstrukcí na koruně zdiva kostela tedy předcházel roku 1579; není však dostatečně jasné, zda pouze o několik málo desetiletí či o jedno až dvě století. Tyto poznatky potom indikují, že gotický vikýř nad korunou zdiva jižní lodi (viz výše, pozn. 111) zanikl již před rokem 1579.

la malebná sestava precizně rozvržené obkročné klenby o pěti oporách v obvodových zdech. Dvojice východních oken v přímém závěru a zevně masivní opěrák mezi okny si zde vynutily nestandardní řešení. Klenební vzorec byl rozvržen ve velké trojúhelné pole s vrcholem uprostřed východní strany, vyplněné trojaparskem žebí. Zbylá dvě trojúhelná pole pak byla rozdělena vždy jedním žebí. Běžné schéma křížových klenb se tedy nad oltářem změnilo, přičemž sběh tří žebí v ose východní zdi vyvolává optické napětí mezi jasně definovaným prostorem presbytáře s obdélným půdorysem a jemu jako by neodpovídajícím hybným klenbním útvarem. Genezí těchto klenb a jejich odlišením od tzv. pseudopolygonálních klenutí se v poslední době obšírně a zatím nejlépe zabýval Jakub Adamski, zvláště v souvislosti s nejstarším, dosud známým monumentálním řešením na evropském kontinentě – klenbou chóru katedrály v Krakově.¹¹⁴ S jeho analýzou a charakteristikou tohoto typu klenby jako do jisté míry iluzivní architektonické hry lze zajisté souhlasit, a to i v případě kostela v Sedlčanech, který (jako mladší případ) ovšem Adamski nikde nezmiňuje.¹¹⁵ Úvahy o klenbě je přitom účelné „očistit“ od Menclových zavádějících souvislostí s ostatními obkročnými klenbami,¹¹⁶ a to včetně stejně konstruovaných klenb o pěti podporách, používaných v bočních lodích některých kostelů, sakristiích či kaplích, avšak pootočených o 90°.¹¹⁷ Rozhodující pro sedlčanské klenutí totiž byla souhra umístění dvou oken v čelní zdi a klenby, jejíž lichý, pátý hrot, do něhož se sbíhá svazek žebí, byl vsazen mezi tato okna. Iluzivní dojem, kterým takový klenební útvar měl působit na diváka, je v tomto případě zcela odlišný od klenb orientovaných kolmo k podélné ose prostoru.

V tomto okamžiku je vhodné se znovu vrátit ke genezi sedlčanského klenutí. Již výše bylo poznamenáno, že starší bádání – zejména práce Václava Mencla, Evy Šamánkové, Józefa T. Frazika, Paula Crossleyho a Jana Sommera – identifikovaly v podstatě všechny relevantní analogie klenby presbytáře kostela sv. Martina z průběhu 14. století. Jsou jimi:

- A) klenba závěru vysokého chóru katedrály sv. Václava a sv. Stanislava v Krakově – projekt kolem 1320, dokončeno krátce před 1346;¹¹⁸

114) J. Adamski, Sklepienia pseudopoligonalne w architekturze gotycznej. Studium z dziejów architektonicznego iluzjonizmu. Kraków 2013, zvláště s. 221–237; viz i autorův přehled staršího bádání a téměr úplný výčet relevantní literatury; speciálně nověji *tjž*, Trójpromienne sklepienie w gotyckim chórze katedry krakowskiej, *Folia Historiae Artium*, Seria Nowa 13, 2015, s. 34–50.

115) Neméně důležitá je ovšem i starší analýza takového klenutí z pera Józefa T. Frazika, který se navíc zevrubně zabýval promyšlenou svatotrojičnou a christologickou ikonografickou symbolikou krakovské katedrální klenby, viz J. T. Frazik, o. c. v pozn. 77, s. 127–147.

116) V. Mencl, o. c. v pozn. 69, s. 60–76.

117) Srov. jejich charakteristiku např. u N. Nussbaum – S. Lepsky, Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion. München – Berlin 1999, s. 222–224 a pozn. 809.

118) Z přebohaté literatury viz nověji alespoň J. T. Frazik, o. c. v pozn. 77, s. 127–147; J. Pietrusiński, Katedra Krakowska – biskupia czy królewská?, in: P. Skubiszewski ed., Sztuka i ideologia XIV wieku. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 29 i 30 listopadu 1973, Warszawa 1975, s. 249–273; P. Crossley, o. c. v pozn. 78, s. 18–82; *tjž*, The Vaults of Krakow Cathedral and the Cistercian Tradition, in: Z. Bania a kol. ed., Podług Nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu, Warszawa 1988, s. 63–72; T. Węclawowicz, Kraków. Kościół katedralny p. w. śś. Wa-

- B) klenba presbytáře kaple Panny Marie připojené v ose k východnímu rameni ochozu katedrály sv. Jana Křtitele ve Vratislavi – po 1354 až před 1362;¹¹⁹
 C) klenba podélného sálu v západní části přízemí jižního (vstupního) křídla hradu Heilsbergu ve warmijské zemi v Prusech (dnes Lidzbark Warmiński) – mezi lety 1355–1373;¹²⁰
 D) klenba presbytáře kostela sv. Martina v Sedlčanech – nejčastěji datovaná do roku 1374 nebo doby po roce 1375;¹²¹
 E) klenba presbytáře kostela sv. Bartoloměje, původně zasvěceného sv. Mikuláši, v Kondraci – obvykle datovaná do doby kolem roku 1375 nebo po roce 1375, respektive kolem 1380;¹²²

clawa i Stanisława, in: T. Mroczko – M. Arsyński edd., Architektura gotycka w Polsce. Dzieje sztuki polskiej II. Katalog zabytków (A. Włodarek ed.). Warszawa 1995, s. 122–124; S. Skibiński, Polskie katedry gotyckie. Poznań 1996, s. 53–74; T. Węclawowicz, Fazy budowy prezbiterium katedry na Wawelu na przełomie wieków XIII i XIV. Kościoły biskupów Muskaty, Nankera i Grota, in: Studia Waweliana VIII, 1999, s. 7–20; K. J. Czyżewski – M. Walczak, Z badań nad gotycką katedrą w Krakowie, in: Studia Waweliana VIII, 1999, s. 21–51; M. Walczak, Rzeźba architektoniczna w Małopolsce za czasów Kazimierza Wielkiego. Kraków 2006, s. 116–118; T. Węclawowicz, Krakowski kościół katedralny w wiekach średnich. Funkcje i możliwości interpretacji. Kraków 2006; S. Skibiński – K. Zalewska-Lorkiewicz, Sztuka polska 2. Gotyk. Warszawa 2010, s. 99–105; A. Grzybowski, Gotycka architektura murywana w Polsce. Warszawa 2014, s. 90–91, 92–97; J. Adamski 2015, o. c. v pozn. 114, s. 34–50.

119) Např. W. Güttel, Die Dom- und Metropolitankirche zum Hl. Johannes. Baugeschichte, in: L. Bürgermeister a kol., Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau. Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien I. Die Stadt Breslau 1. Breslau 1930, s. 55–90; H. Tintelnot, Die mittelalterliche Baugeschichte des Breslauer Domes. Kunstgeschichtliche Studien. Breslau 1943, s. 250–272; *tjž*, Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens. Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 1. Kitzingen 1951, s. 20, 23, 26, 30 a 32; M. Morelowski, Dalemir i Pieszkowice, dwajscy budowniczy na Śląsku w XIII i XIV wieku. Rozprawy Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 3, 1963, s. 51–132, 261–276; E. Walter, Zum Kaiserchor des Breslauer Domes, Archiv für schlesische Kirchengeschichte XXV, 1967, s. 128–166; J. T. Frazik, o. c. v pozn. 77, s. 138–140; S. Stulín – A. Włodarek, Wrocław. Kościół katedralny p. w. św. Jana Chr., in: T. Mroczko – M. Arsyński edd., o. c. v pozn. 118, s. 263–264, zvl. s. 264; S. Skibiński, o. c. v pozn. 118, s. 75–98; R. Kaczmarek, Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu. Wrocław 1999, s. 20, 41–44, 60–89; E. Małachowicz, Katedra Wrocławska. Dzieje i architektura. Wrocław 2004 (2. vydání); S. Skibiński – K. Zalewska-Lorkiewicz, o. c. v pozn. 118, s. 76–83.

120) Např. Ch. Herrmann, Mittelalterliche Architektur im Preussensland. Untersuchungen zur Frage der Kunstlandschaft und -geographie. Petersberg 2007, s. 483–487; W. Wótkowski, Zamek biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim. Dzieje budowlane i problemy konserwatorskie. Olsztyn 2016, s. 43.

121) Např. V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117; D. Libal, o. c. v pozn. 10, s. 158, s. datováním do 70. let 14. století; V. Dvořáková, o. c. v pozn. 15, s. 298; D. Libal, o. c. v pozn. 16, s. 443, s. datováním do „doby po roce 1375“; J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 380 (s vrocením „asi po roce 1374“). P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 121, sice presbytář charakterizovali jako vrcholně gotický, avšak správně vřadili do poslední čtvrtiny 14. století. Historický přehled a popis též např. A. Podlaha, Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. I. Arcidiecese pražská VI. Vikariáty: Sedlčanský a Votický. Praha 1912, s. 71–90.

122) Hlavně V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117; souhrnně A. Merhautová-Livorová, Kondrac, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 2 (K/O). Praha 1978, s. 93–94; J. Švástal, o. c. v pozn. 75, s. 331–346; též D. Libal, o. c. v pozn. 16, s. 192; historický přehled a popis např. A. Podlaha, Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. I. Arcidiecese pražská III. Vikariáty: Kralovický, Vlašimský a Zbraslavský. Praha 1909, s. 139–143.

- F) klenba presbytáře kostela sv. Filipa a Jakuba v Oldřichově – datován vesměs do doby kolem roku 1375;¹²³⁾
- G) klenba presbytáře kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Živohošti – vznik kladen do doby kolem roku 1375 nebo po roce 1375, případně kolem 1380;¹²⁴⁾
- H) klenba presbytáře kaple Panny Marie v ose katedrály na Wawelu v Krakově – z let 1382–1390;¹²⁵⁾
- I) klenba presbytáře kostela v Nezamyslicích – datována kolem roku 1390, respektive do desetiletí 1390–1400;¹²⁶⁾
- a (za J) blíže nedatovaná klenba presbytáře klášterního kostela Panny Marie ve Schläglu (Drkolné) v hornorakouském Mühlviertelu – obyčejně kladená do poloviny 15. století, nejpozději do roku 1499.¹²⁷⁾
- K nim lze připočíst nedochované, ale pravděpodobně vsutku analogické klenby:
- K) presbytáře v městském kostele sv. Petra a Pavla v Soběslavi – zpravidla řazena do doby kolem roku 1380, respektive do intervalu let 1365–1380;¹²⁸⁾
- a (za L) presbytáře kostela sv. Havla v Střezimíři – jen rámcově datovaná buď do doby kolem poloviny 14. století, nebo do 60. až 70. let 14. století.¹²⁹⁾

123) Třeba E. Šamánková, o. c. v pozn. 71, s. 37–39; přehledně A. Merhautová-Livorová, Oldřichov, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 122, s. 527; D. Líbal, o. c. v pozn. 42, s. 210; *týž*, o. c. v pozn. 16, s. 290–291; J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 381, jen rámcově datoval do „průběhu druhé poloviny 14. století“.

124) Např. V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117; souhrnně V. Nařková, Živohošť, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 42, s. 434; blíže J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 50–60; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 601–602; též třeba M. Král, Živohošťská farnost. Její historie a současnost 1057–2007. Praha 2007, s. 202–207.

125) Např. J. T. Frazík, o. c. v pozn. 77, s. 127–147.

126) V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 132; J. Hořejší, Nezamyslice, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 122, s. 473–475; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 278–279; R. Lavička, Nový pohled na stavební vývoj kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nezamyslicích, Památky západních Čech V, 2015, s. 27–43.

127) Srov. např. E. Hainisch, Schlägl, in: Georg Dehio: D. Frey – K. Ginhart a kol. edd., Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler II. Österreich 2. Wien, Niederösterreich, Oberösterreich und Burgenland. Wien – Berlin 1935, s. 582–584; W. Luger, Die Geschichte des Prämonstratenser-Stiftes Schlägl im Mühlviertels, Oberösterreich, von den Anfängen bis zum Jahre 1400. Wien 1936; *týž*, Das Prämonstratenser-Stift Schlägl im Mühlviertel, Oberösterreich. Linz 1952; L. Schuster, Gründung des Prämonstratenserstiftes Schlägl und erste Bauperiode. Linz 1961, s. 127–163; J. Andessner, Die Klöster des Mühlviertels (II), Mühlviertler Heimatblätter. Zeitschrift der Mühlviertler Künstlergilde im Oö. Volksbildungswerk 7, č. 3–4, 1967, s. 43–50, zde s. 43–46; B. Ulm, Das Mühlviertel. Linz 1971, s. 203–209; F. Reischl, Stift Schlägl. Schlägl 1981; sborník I. H. Pichler ed., Ein Kloster stellt sich vor: Prämonstratenser-Chorherren-Stift Schlägl in Geschichte und Gegenwart. Aigen – Schlägl 1986 (3. vydání); F. J. Reischl – I. H. Pichler, Prämonstratenserstift Schlägl. Ried im Innkreis 1992; M. Schwarz, Schlägl (OÖ.) Prämonstratenser-Chorherren-Abtei, in: H. Fillitz ed., Geschichte der bildenden Kunst in Österreich I. Früh- und Hochmittelalter. München – New York 1998, s. 298–299; všechny práce vesměs bez hlubšího zájmu o architektonické souvislosti klenby presbytáře. Zcela stručně J. Sommer, o. c. v pozn. 83, s. 6.

128) Např. V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 128–129; J. Hořejší, Soběslav, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 15, s. 381–382; D. Líbal, o. c. v pozn. 42, s. 197; *týž*, o. c. v pozn. 16, s. 455–456; K. Benešová, Kostel sv. Petra a Pavla. Soběslav, in: K. Benešová a kol., o. c. v pozn. 15, s. 289, č. 2.215; J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 383–384.

129) Třeba E. Šittler, o. c. v pozn. 11, s. 112–116; V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117; J. Krčálová, Střezimíř, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 15, s. 523; L. Váňová, Románské a gotické umění na Podblanicku. Benešov – Vlašim 1990, s. 20, s datováním po polovině 14. století, též s. 24, 25; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 468; dále např. A. Podlaha, o. c. v pozn. 121, s. 154–163; nedávno i J. Kypta – R. Šimůnek – J. Veselý,

Sporné přitom zůstává zařazení klenby presbytáře monumentálního klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi, stejně jako kapitulní síně kláštera v Milevsku, do tohoto kontextu. Presbytář zbraslavského chrámu (po 1292 – asi 1305) zanikl¹³⁰⁾ a dosavadní pokusy o rekonstrukci jeho zaklenutí vedly k natolik protichůdným interpretacím,¹³¹⁾ že je třeba dát za pravdu povzdechu Jakuba Adamského, že všechny představené varianty zůstávají hypotetické a nedostatečně podložené.¹³²⁾ V případě premonstrátského kláštera v Milevsku se potýkáme se situací o nemnoho lepší, než na Zbraslavi: původní kvadratický presbytář kapitulní síně byl zbořen, těžce poškozené a přestavěné torzo samotné síně je chronologicky poměrně málo citlivé¹³³⁾ a navíc mělo odlišnou variantu klenutí.¹³⁴⁾ Její podstatou bylo pootočení čtverců o 45°, jak nastínil třeba Jan Sommer.¹³⁵⁾ Ale tento relativně jednoduchý mechanický přístup nebyl určujícím momentem konstruování klenby v Sedlčanech nebo ve Schläglu a už vůbec ne v krakovské

Kostel v Neustupově jako nekropole renesanční šlechty. Mikrosvět rezidenční vsi (1450–1620), Průzkumy památek XXII, č. 1, 2015, s. 7–28, zde s. 16–17, s extrémně širokým rozpětím „2. poloviny 14. až 1. poloviny 15. století“.

130) Srov. J. Kuthan, Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby. Praha 1983, s. 264–277; *týž*, Středoevropské metamorfózy pravoúhlého chóru (K interpretaci výsledků archeologického výzkumu na Zbraslavi), Časopis Národního muzea – řada historická CLVI, č. 3–4, 1987, s. 33–70; hlavně však K. Benešová – H. Ječný – D. Stehlíková – M. Tryml, Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi, Umění XXXIV, 1986, s. 385–409.

131) Porovnej např. P. Crossley, o. c. v pozn. 78, obr. 39; *týž*, o. c. v pozn. 118, s. 67–68; K. Benešová, Architecture at the Crossroads: Three Examples from Bohemia circa 1300, in: A. Gajewski – Z. Opačić edd., The year 1300 and the Creation of a New European Architecture. Turnhout 2007, s. 151–162, zde s. 158; M. Hörsch, Zur Architektur unter König Johann dem Blinden, in: J. Fajt – A. Langer edd., Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext. Berlin – München 2009, s. 67–88. Obtížné by také bylo vysvětlit, proč imponující zbraslavský chór – tedy, pokud by obsahoval v závěru analogii krakovské katedrální klenby o třech trojúhelných polích a třech trojpráhových – zůstal v českých zemích více než půl století bez sebemenší vystopovatelné reflexe. Veškeré dedukce o klenbě chóru zbraslavského klášterního kostela se přitom opírají hlavně o tzv. mokropeský plán. Ale není jasné, zda některé zvláštnosti v něm opravdu reflektují stav z přelomu 13. a 14. století, anebo může jít o odraz druhotných zásahů do struktury chrámu v průběhu jeho další existence. Zdá se, že někdy se dost málo připoustí, že mokropeský náčrt je vlastně retrospektivní rekonstrukcí, u níž bychom měli kalkulovat i s limity schopností autora kresby z doby před ustavením kritických dějin umění v detailech správně rekonstruovat objekt, z něhož byly ruiny už dlouhá staletí. I v případě, že se skutečně jedná o překreslení staršího plánového podkladu, možná už z období raného novověku, je nutné připustit možné nepřesnosti v drobnostech již na rýsovacím prkně autora původního nedochovaného výkresu. Zkrátka, pochybnosti o skutečné podobě zaklenutí presbytáře zbraslavského chrámu i nadále přetrvávají.

132) J. Adamski 2015, o. c. v pozn. 114, s. 43–44.

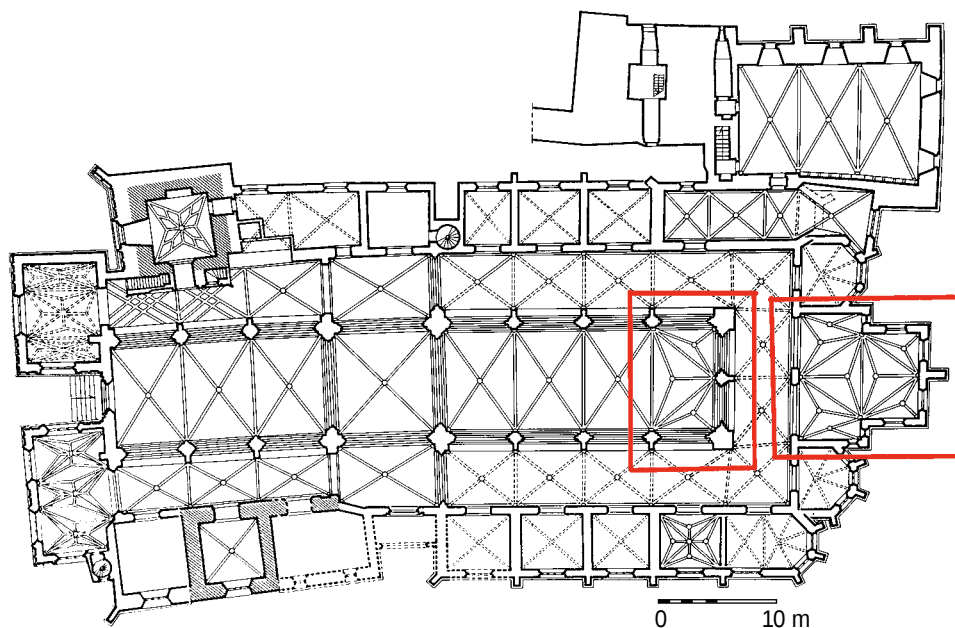
133) P. Břicháček – J. Muk, o. c. v pozn. 76, s. 275, vznik síně datovali do doby po roce 1362, spíše do let po roce 1377 a před rokem 1406. J. Sommer, o. c. v pozn. 83, s. 6, uvažoval o posunu datace zřejmě před rok 1362.

134) Srov. rekonstrukci v: P. Břicháček – J. Muk, o. c. v pozn. 76, obr. 1 na s. 273. Janem Mukem sugerovaná souvislost s dílem Petra Parléře zůstává diskutabilní. Detaily klenby – konzoly a klínová, na bocích vyžlabená žebra – se podstatně liší od pražských parléřovských kreseb. V případě zaniklého presbytáře kapitulní síně v Milevsku jsou navíc úvahy o formě jeho zaklenutí značně hypotetické. U klenby vlastní kapitulní síně se zdá pravděpodobnější souvislost s podobnými klenutími ve východním křídle zbraslavského kláštera, jak upozornil J. Sommer, o. c. v pozn. 84, s. 233.

135) *Týž*, o. c. v pozn. 83, s. 3–6.

katedrále, kde se vše řídilo v první řadě složitou sakrální symbolikou. Ani projekty presbytářů ve Schläglu, v Sedlčanech, v Oldřichově a v Kondraci rozhodně nevznikly jako důsledek prosté rotace základního modulového čtverce. Hloubka jejich východních polí s obkročnou klenbou totiž byla různá, v případě Schläglu a Sedlčan takřka rovná šířce vnitřního prostoru. Primárním impulsem pro narýsování plánů zde tedy byla snaha záměrně do pravoúhlého rámce vsadit dynamizující a tvarově protikladný ústřední trojúhelník obsahující hlavní trojpaprsek žebí. Jeho trojice výběhů, nad oltářem spoutaná jediným hlavním svorníkem, nutně mohla být ve středověku interpretována jako architektonické vyjádření prastaré teologické dialektiky nejsvětější Trojice – trojčlenné a zároveň jednotné a nedělitelné. Proto ve Schläglu, Sedlčanech, ale i v Oldřichově a v Kondraci, nerozhodovala rutinní geometrie pootáčeného čtverce, ale požadavek vsazení této specifické alternativy klenutí do pokaždé jinak hlubokého presbytáře, vymezeného staveništěm a rámcovou vstupní představou objektivně od vhodné kapacity každé stavby. Z tohoto úhlu pohledu pak nelze považovat schläglsko-sedlčanský klenební vzorec za nějaký derivát parlérovských kleneb v sakristii katedrály sv. Víta v Praze, jak navrhoval Jan Muk.¹³⁶⁾ a už vůbec ne za jakousi primitivní odvozeninu komplikované a prostorově zcela jinak působící klenby předsíně Zlaté brány pražské katedrály, jak by snad mohlo vyplývat z úvah Václava Mencla.¹³⁷⁾

Porovnáme-li české stavby s tímto typem obkročné klenby navzájem, může výsledek přispět k částečnému vyjasnění architektonických souvislostí a přesnějšímu zařazení malebného klenutí kostela sv. Martina v Sedlčanech. Z hlediska prostorového rozvrhu – hlavně délky přímo uzavřených presbytářů, a tedy počtu prostorových polí, která obsahují – je zde zjevná souvislost s významem každé z vyjmenovaných staveb a komplexem funkcí, jimž konkrétní presbytář sloužil. Nejdélší a nejprostornější byl vysoký chór **katedrály sv. Václava a Stanislava v Krakově** s trojicí křížových polí a obkročným klenutím v posledním, východním poli nad hlavním oltářem. [obr. 26] Vysoký chór byl přitom součástí komplikovanější struktury projektované již kolem roku 1320, neboť kolem něj obíhal bazilikální ochoz, k němuž se už od počátku 20. let 14. století začaly postupně připojovat i jednotlivé kaple. Ačkoliv klenební žebra v něm měla profil standardních hruškových žebí s okosenou bází, v krakovské katedrále bylo poměrně hojně užito elegantních kružbových konzol,



Obr. 26: Krakov (Polsko, Malopolské vojvodství), katedrála sv. Václava Stanislava – půdorys s červeně vyznačeným závěrovým polem vysokého chóru a kaplí Panny Marie (převzato z: T. Mroczko – M. Arszczyński edd., o. c. v pozn. 118, obr. 192 na s. 431).

i když v detailním utváření přece jen odlišných od kružbových konzol v Sedlčanech. Podstatné může být, že klenutí vysokého chóru muselo být – jako čerstvá novinka – ke zhlédnutí jistě již v červenci 1345, po uzavření míru mezi českým králem Janem Lucemburským a polským panovníkem Kazimírem III. Velikým, tedy těsně po té, co početné české vojsko obléhalo Krakov. Rožmberkové v té době mohli mít slušné informace o dění v malopolské metropoli a přímo v katedrále na Wawelu také díky knězi Vlastiborovi, synovi Štěpána ze Sedlčan, jemuž papežská kurie udělila expektanci na kanonikát katedrály v Krakově 9. prosince 1342.¹³⁸⁾ Přes to všechno krakovský katedrální chór skutečně nebyl přímou a výlučnou inspirací pro formu kostela sv. Martina v Sedlčanech. Na genezi sedlčanské konstrukce se podílel jen zprostředkovaně, ačkoliv jako exkluzivní střeoevropský příklad mohl Rožmberkům usnadnit jejich volbu v malém středočeském městě.

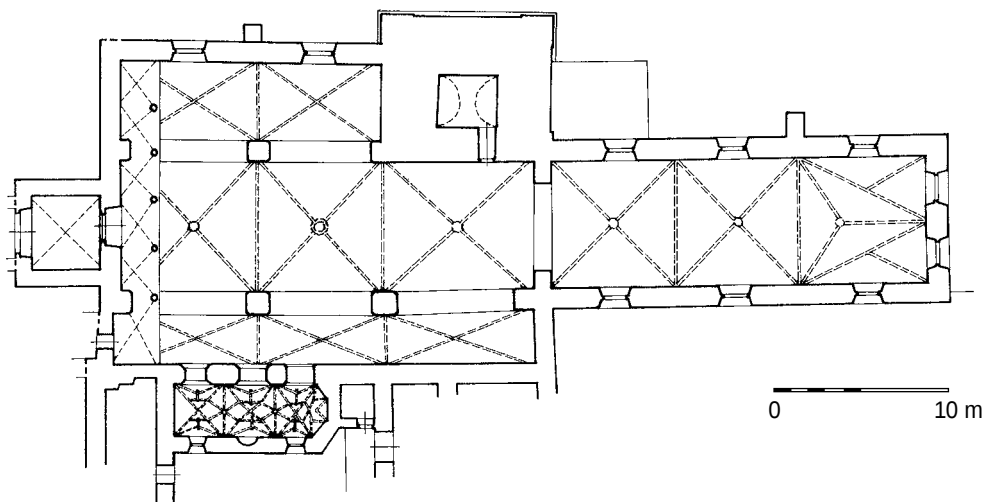
Presbytáři o dvou klenebních polích s křížovými klenbami a třetím, východním poli buď jistě, nebo pravděpodobně zaklenutým obkročně, disponovaly premonstrátský klášterní chrám ve Schläglu (Drkolné) a městský kostel v Soběslavi. Střední a západní pole presbytáře **konventního kostela Panny Marie ve Schläglu** [obr. 27] jsou kvadratická, na rozdíl od soběslavského kostela sv. Petra a Pavla s obdélnými, příčně položenými poli křížových kleneb. To však ve Schläglu nelze samo o sobě hodnotit jako archaičtější projev, protože rozvrh západního pole byl

136) P. Břicháček – J. Muk, o. c. v pozn. 76, s. 274–275.

137) V. Mencl, o. c. v pozn. 69, s. 60–76.

138) *Monumenta Vaticana I*, L. Klicman ed., *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I. Acta Clementis VI. pontificis romani 1342–1352*. Pragae 1903, s. 78–79, č. 138 a. V té době ještě žil jeho otec Štěpán a krakovský kanovník jistě udržoval kontakty se středočeskou domovinou. Později byl Vlastibor farářem v českých Popovicích, působil v císařské kanceláři a u papežské kurie se jej 30. dubna 1361 zastávala samotná císařovna Anna; *Monumenta Vaticana II*, J. F. Novák ed., *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. II. Acta Innocentii VI. pontificis romani 1352–1362*. Pragae 1907, s. 479–480, č. 1198. Vlastibor byl aktivní ještě 28. dubna 1363, tedy v době, kdy Sedlčany již více než desetiletí vlastnili Rožmberkové.

předurčen torzem původního presbytáře, z něhož se dochovala suterénní prostora nejstarší části tzv. krypty s pozdně románskou čtveřicí bezzeberných kleneb nesených půlkruhovými pasy vzepřenými na středním osmibokém pilíři.¹³⁹⁾ Tato „krypta“ byla vybudována po roce 1218, kdy 7. července 1218 Kalhoch z Falkenštejna vystavil zakládací listinu premonstrátské kanonie v poloze *Slage*, a to náhradou za nezdařenou starší cisterciáckou fundaci. Pro další souvislosti schläglské klenby s českým prostředím bylo důležité, že osazení a dohled nad novým založením Kalhoch připsal jihočeskému milevskému klášteru („...*Abbati et Conventui in Milewsk...*“),¹⁴⁰⁾ v jehož blízkosti drželi Vítkovci starý rodový statek Sepekov. Podle úsudku Laurenze Schustera byla krypta hotova před 30. červencem 1225, kdy zesnula Kalhochova manželka Alžběta a byla pohřbena v klášterním kostele.¹⁴¹⁾ Ostatní bádání opatrněji klade její vznik před celkové svěcení kostela, které vykonal 20. dubna 1264 pražský biskup Jan III. z Dražic.¹⁴²⁾ Když bylo nutno po těžkém poškození kláštera bavorskými vojsky, zmíněném v listině pasovského biskupa Alberta ze Sachsen-Wittenbergu z 27. dubna 1321,¹⁴³⁾ klášter obnovit a spálený dřevěný ambit nahradit zděnou novostavbou,¹⁴⁴⁾ došlo následně s větším časovým odstupem k přestavbě – po roce 1321 jen provizorně opraveného – konventního chrámu. Nový presbytář byl rozvržen jako o dvě třetiny delší, rovně uzavřený, ve východní zdi prolomený dvojicí štíhlých, vysokých oken, ve zbarokizované podobě dochovaných dodnes. Tato stavební proměna konventu sice není doložena písemnými prameny, ale už Josef Andessner nepřímě naznačil, že musela být opravdu zásadní a vykonaná s tak značnou podporou jihočeských Rožmberků, že schläglský znak natrvalo obohatily tři rožmberské růže.¹⁴⁵⁾ Stará, pozdně románská „krypta“



Obr. 27: Schlögl (Rakousko, Horní Rakousy), konventní kostel Panny Marie při klášteře premonstrátů – náčrt půdorysu.



Obr. 28: Schlögl, premonstrátský konventní kostel Panny Marie – klenba presbytáře, pohled k východu.

139) Ke kryptě nověji hlavně M. Schwarz, Studien zur Klosterbaukunst in Österreich unter den letzten Babenbergern. Wien 1981, s. 137–139; *týž*, o. c. v pozn. 127, s. 298–299; *týž*, Die Baukunst des 13. Jahrhunderts in Österreich. Wien – Köln – Weimar 2013, s. 189, 198–199; též třeba L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 151–157; česky např. J. Kuthan, Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku. Praha 1991, s. 55, pozn. 76 na s. 93.

140) L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 127–128; na mateřskou úlohu milevského kláštera odkazuje také rezignace opata cisterciáckého kláštera v Langheimu na původní věno ve prospěch premonstrátů, která byla sepsána a zpečetěna už 19. června 1218 „...*loco, monasterio in Milewsk...*“ a k níž milevský klášter připojil konventní pečeť; viz tamtéž, s. 129. Základní archivní prameny posbíral již L. Pröll, Geschichte des Prämonstratenser-Stiftes Schlögl. Linz 1877; novou doplněnou edici viz I. H. Pichler, Urkundenbuch des Stiftes Schlögl. Die Rechts- und Geschichtsquellen der Cisterce Slage und des Prämonstratenserstiftes Schlögl von den Anfängen bis zum Jahr 1600. Schlögl 2003.

141) L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 151. Retrospektivní, pamětní erbovní náhrobník z červeného mramoru z přelomu 15. a 16. století, upomínající na Kalhochu († 30. září 1238) a Alžbětu, je dnes osazen v jižní zdi východního pole hlavní lodi.

142) Viz L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 150; též třeba J. Andessner, o. c.

v pozn. 127, s. 43; J. Kuthan, Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš. Vimperk 1993, s. 137; A. Zauner, Zur Frühgeschichte des Stiftes Schlögl. Linz 2004, s. 327–394.

143) I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 122, č. 109.

144) K tomu L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 157–159.

145) J. Andessner, o. c. v pozn. 127, s. 43–44.

vystupující nad terén si vynutila podložení také nového prodlouženého presbytáře suterénním prostorem. Dodnes je sklenut dvojicí mohutných křížových bezžebných klenb s dobře patrnými otisky prken konstrukčního bednění v maltě. Nad tímto prodloužením pak byl vybudován nový presbytář, už v suterénu determinovaný čtvercovým modulem starší „krypty“. Avšak klenba jeho závěrového východního pole přinesla určité zjednodušení ve srovnání s poněkud starší krakovskou realizací. Hlavní trojúhelník s vsazeným trojpařskem žebí a hrotem v ose východní zdi mezi dvojicí oken, byl doplněn ve zbývajících koutových polích jednodušší variantou: nikoliv trojpařskem, ale pouze s dělicím žebí, jak to známe také ze Sedlčan. Toto zjednodušení původně vysoce symbolického „krakovského“ schématu naznačuje, že už ve Schläglu se jednalo nejspíše o alternaci nějakého staršího vzorce, jehož vyspělejší koncept důmyslně opakující trojice prvkových sestav byl převzat a upraven nikoliv pro svou symbolickou, až ikonografickou úlohu, ale z pohnutek též konstruktivního či umělecko-architektonického rázu. Výstavba tohoto nového presbytáře ve Schläglu je literaturou vesměs spojována teprve s polovinou 15. století a úřadováním agilního probošta Ondřeje I. Riedera (ve funkci 1444–1481).¹⁴⁶⁾ To je však nepravděpodobné, neboť kompozice klenby v této době by byla těžko vysvětlitelným archaismem, bez přiléhavých analogií. Klenbu samotnou [obr. 28] je obtížné přesněji posoudit; poměrně strmá lomená klenební čela, užití přízdných žebí i gotický tvar štítů na východním a západním svorníku by odpovídaly spíše 14. století, než následujícímu věku. Klínová žebra (nebo možná klínová s postranním výžlabkem) však překrývá a tvarově deformuje bohatá štukatérská výzdoba od Jakoba Kandlera a jeho bratra Georga, která v letech 1629–1630 dovršila renovaci chóru po požáru z roku 1626, řízenou milánským stavitelem Passibilim Castellazzim.¹⁴⁷⁾ Sekundární výzdoba svorníků navíc plně nesouvisí ani s tímto raně barokním děním; střední svorník sice nese datum ukončení opravy klenby, tedy: AD 1630, ale západní svorník upomíná na probošta Jana V. (v úřadě 1586–1587).¹⁴⁸⁾ Chór měl přitom být částečně rekonstruován už za probošta Jana IV. (ve funkci v letech 1493–1499).¹⁴⁹⁾

V souvislostech úvah o schlaglské klenbě je asi třeba se vrátit k písemným pramenům a společenským souvislostem. Dne 26. ledna 1343 zesnul Siegfried Hugenberger, který v klášteře založil před svou smrtí kapli s oltářem sv. Petra a Pavla.¹⁵⁰⁾ Dne 9. července 1344 tuto kapli vysvě-

til Petr, titulární biskup z Markopole, a to se souhlasem pasovského biskupa Gottfrieda. Světitel při té příležitosti udělil návštěvníkům kaple čtyřicetidenní odpustky a v listině upřesnil, že dokončená kaple přiléhala z pravé strany k chóru klášterního kostela.¹⁵¹⁾ Presbytář kostela tedy byl hotov, protože kaple k němu byla přistavěna dodatečně. To ostatně vyplývá i z údaje o vysvěcení samotného chóru s oltářem 21. července 1344.¹⁵²⁾ Náročná přestavba a rekonstrukce konventního chrámu byla přitom umožněna dílem i díky četným starším štedrým darům českých Vítkovců a styky rodu s klášteřem byly po většinu první poloviny 14. století intenzivní.¹⁵³⁾ Také Petrovi synové, zvláště Petr (II.) a Jan z Rožmberka, kteří si nakonec po vyrovnání s bratry Joštem a Oldřichem ponechali patronátní právo ke kostelu v Sedlčanech, do kláštera ve Schläglu zajížděli a na tamní premonstráty pamatovali.¹⁵⁴⁾

syna Siegfrieda a snachy Anny, je dnes vsazena do západní zdi východní křídla ambitu.

151) Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600), sign. 1344 VII 09: „...consecrauimus Capellam in Monasterio Sancte Marie dicto in Plaga in dextro latere Choro annexit cum suo Altari...“; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 150, č. 144.

152) I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 151, č. 144a: „Anno Domini M CCC XLIV, XII. Kal. Aug. Hic chorus cum suo altari est in honorem B. M. V. consecratus...“

153) Z doby, kdy se připravovala a realizovala rekonstrukce presbytáře, tedy z rozmezí let 1321–1344, lze připomenout např. dar patronátního práva ke kostelu ve Vodňanech klášteru ve Schläglu ze strany Viléma z Landštejna, zpečetěný 2. června 1327. V době vrcholící stavební činnosti ve Schläglu pak v této záležitosti zasáhl 7. ledna 1341 Petr (I.) z Rožmberka, tehdy v zástavě držící Sedlčany, a u krále Jana Lucemburského vymohl potvrzení klášterních práv a příjmů ve sporu s vodňanským farářem; I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 131, č. 122; s. 144, č. 138. Sám Petr z Rožmberka působil jako smluvce a prostředník při prodeji vsi Worsikslag schlaglským mnichem Wernhardem cisterciáckému klášteru ve Vyšším Brodě a zpečetil listinu, kterou při této příležitosti 6. prosince 1343 vystavil schlaglský probošt Mikuláš; RBM IV, o. c. v pozn. 51, s. 556, č. 1357. Nelze vyloučit, že získkem z prodeje kryl klášter částečně náklady na dokončení přestavby kostela. Rožmberský pán dále konvent ve Schläglu bohatě obdaroval 8. září 1347, kdy souběžně klášteru potvrdil všechny donace dříve učiněné jeho předky; I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 153, č. 147 a 148. Kromě toho už 4. dubna 1346 probošt Mikuláš, převor Martin, podpřevor Bernhard a celý konvent premonstrátů ve Schläglu zmínili, že Petr z Rožmberka se jich zastal proti nárokům frymburského faráře a potvrdil jim starší dar Jindřicha z Rožmberka, jenž mnichům se souhlasem samotného Petra postoupil právo rybolovu ve Vltavě; viz RBM IV, o. c. v pozn. 51, s. 669–670, č. 1684.

154) Všichni čtyři rožmberské bratry 12. března 1356 postoupili klášteru svá práva nad lenním zbožím Wurmbrand s mlýnem položeným pod vsí; Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600), sign. 1356 III 12; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 160, č. 155. Pouze Petr (II.) s Joštem z Rožmberka 22. června 1374 urovnali spory s klášteřem, potvrdili premonstrátům ze Schläglu starší donaci kostela ve Frymburku, včetně rybolovu ve Vltavě od Frymburku po Pernek, učiněnou jejich otcem Petrem (I.) 8. září 1347, a přidali mnichům další desátky ze vsí, což dodatečným přípisem na listinu vydanou proboštem Jindřichem konfirmoval 6. července 1374 i pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi; Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600), sign. 1374 VI 22; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 186, č. 186. Přímou bratří Petr (II.) a Jan z Rožmberka 12. září 1375 v nepřímých prospěch kláštera posílili věno farního kostela ve Frymburku darem vsi Wegnerslag a rozsáhlejšího lesa při této osadě; Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600), sign. 1375 IX 12; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 189, č. 188. Kromě toho, že klášteru patřilo patronátní právo kostela ve Frymburku, od roku 1364 byl frymburským farářem schlaglský premonstrát Petr. Viz i následné potvrzení pražského arcibiskupa Jana Očka, vystavené 16. ledna 1376; Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600),

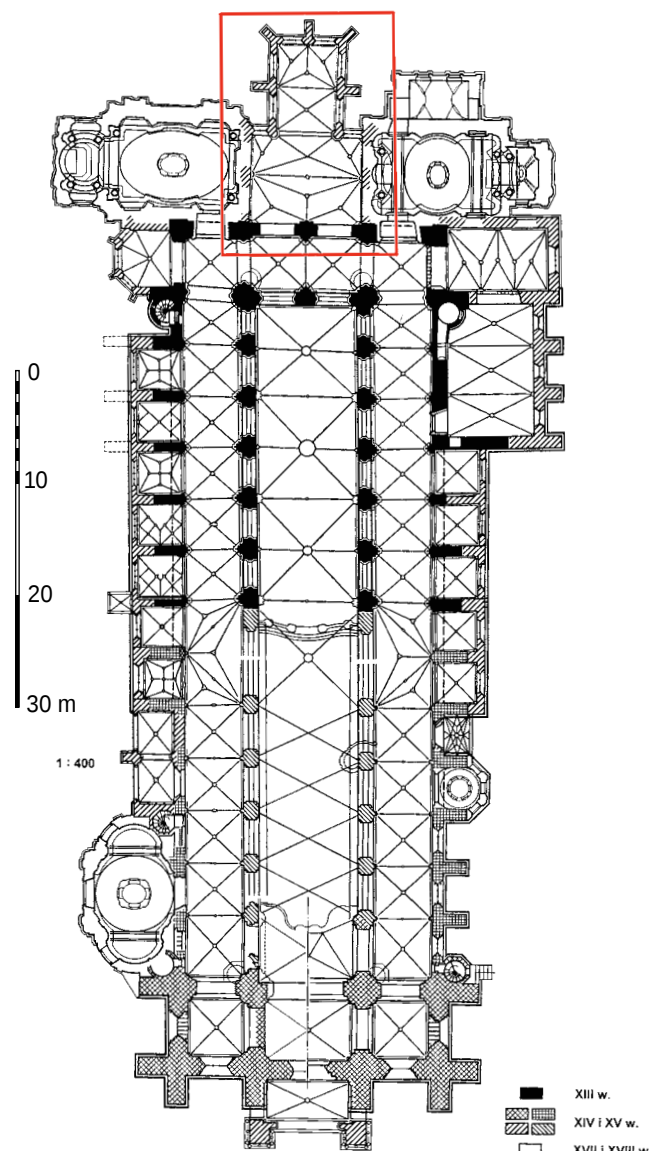
146) Např. E. Hainisch, o. c. v pozn. 127, s. 582; J. Andessner, o. c. v pozn. 127, s. 44; F. J. Reischl – I. H. Pichler, o. c. v pozn. 127, s. 9; L. Schuster, o. c. v pozn. 127, s. 127–163, se datování presbytáře vyhnul, avšak na základě nálezu fragmentů kružbového okna v jižním rameni ambitu doložil, že po roce 1321, ještě v průběhu první poloviny 14. století, musela být vystavěna zděná křížová chodba. Ta ovšem byla radikálně přestavěna na přelomu 15. a 16. století, jak dokládají obnažené nárožní přípory v jihovýchodním a jihozápadním nároží nádvoří zdi ambitu. Také M. Schwarz, o. c. v pozn. 127, s. 298, obezřetně do doby po roce 1444 zařadil jen přestavbu trojlodí a poznamenal, že roku 1481 byla ve stavbě hranolová věž, přiléhající ke kostelu od severu.

147) E. Hainisch, o. c. v pozn. 127, s. 582; F. J. Reischl – I. H. Pichler, o. c. v pozn. 127, s. 9–10, 18–20; M. Schwarz, o. c. v pozn. 127, s. 298.

148) Malovaná výzdoba svorníku je nepůvodní, obnovená a obsahuje proboštskou mitru, berlu a jeťelový kříž a pod nimi nápis: IOAN/V.

149) Např. F. J. Reischl – I. H. Pichler, o. c. v pozn. 127, s. 20.

150) I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 148, č. 141. Náhrobní deska, připomínající také zakladatelský podíl Siegfriedovy choti Alžběty, jeho



Obr. 29: Vratislav (Polsko, Dolnoslezské vojvodství), katedrála sv. Jana Křtitele s mansionářskou kaplí Panny Marie, vyznačenou červeně (převzato z: T. Jurkowlaniec, *Gmach pamięci. Z badań nad dekoracją rzeźbiarską prezbiterium katedry we Wrocławiu*. Warszawa 2004, obr. 1 za s. 20).

sign. 1376 I 16; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 190, č. 189. Ves je zde jmenována jako *Wagnerslag*. Po smrti Petra II. († 16. listopadu 1384) pak ještě Jan z Rožmberka sám 1. července 1389 nedlouho před svým skolem († 1. září 1389) odstoupil klášteru své právo rybolovu v řece Große Mühl, protékající přímo pod klášterem; Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond: Schlägl, Prämonstratenser (1204–1600), sign. 1389 VII 01; edice I. H. Pichler, o. c. v pozn. 140, s. 213–214, č. 212.

155) K tomu srov. zvláště J. Adamski 2013, o. c. v pozn. 114, s. 11–16, zejména s. 13 (zde varianta II.1.1), s. 244–245; k autorovým vývodům je třeba doplnit ještě klenbu kaple sv. Kateřiny v Gozzoburgu v Kremži nad Dunajem asi z 60. let 13. století, klenbu presbytáře kostela v Neukirchen an der Wild z konce 13. století a patrně i klenbu presbytáře městského kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, jejíž projekt mohl vzniknout již v 50. nebo 60. letech 13. věku; k významu kaple v Gozzoburgu v tomto kontextu D. Prix, o. c. v pozn. 31, s. 98, pozn. 173; k novým zjištěním v Kolíně nad Labem zejména J. Beránek – J. Kypita – F. Laval – Z. Neustupný, *Raně gotický závěr chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně*, *Průzkumy památek* XX, č. 1, 2013, s. 49–80; přehledně M. Patrný – J. Beránek, *Arciděkanský chrám sv. Bartoloměje v Kolíně*. Historický a stavební vývoj. České Budějovice – Praha 2014, s. 77–81, 86, 154–155 a rekonstrukce v obr. 37 na s. 79. Presbytáři kostela sv. Martina v Neukirchen an der Wild poblíž Hornu v Dolním Rakousku novější literatura nevěnovala v těchto souvislostech hlubší pozornost; snad kvůli přetrvávajícímu mínění

Stručně shrnuto: pokud opravdu byl nový presbytář premonstrátského klášterního kostela v Schläglu vystavěn a zaklenut někdy kolem roku 1340 (před 21. červencem 1344, respektive před koncem roku 1343), potom se jedná po chóru krakovské katedrály o druhou nejstarší dochovanou klenbu tohoto typu v Evropě, vsazenou do rovně uzavřeného presbytáře s dvojicí východních oken. Vzájemné vztahy mezi Krakovem a Schläglem je obtížné posoudit; jednak by nás to odvedlo od sedlčanského tématu, jednak ve Schläglu citelně chybí podrobnější znalost morfologie vrcholně gotického presbytáře, zakrytá štukovým novověkým hávem. Souběžně by to ovšem znamenalo, že premonstrátský kostel ve Schläglu, Rožmberkům důvěrně známý, mohl poskytnout potřebný vzor pro mladší skupinu rožmberských kostelů, včetně Sedlčan. Zároveň by transformace krakovského klenebního vzorce, k níž ve Schläglu došlo – totiž vypuštění postranních trojprasků žebířů a jejich nahrazení jen dělicími žebry v koutových trojúhelných polích – byla lépe pochopitelná. Podobně totiž moravské a rakouské stavitelství již ve druhé polovině 13. století, ale i po roce 1300 zacházelo s trojpraskými poli ve východních koutech presbytářů také u příbuzných pseudopolygonálních kleneb, u nichž byly ovšem ve východní zdi presbytářů osazeny vždy dvě klenební podpory.¹⁵⁵⁾

V polskojazyčných oblastech se klenební vzorec z chóru krakovské katedrály záhy ujal ve slezské Vratislavi, kde byl nejprve těsně po roce 1342 adaptován a o 90° pootočen pro malebné zaklenutí bočních lodí katedrály sv. Jana Křtitele ve Vratislavi (v rozsahu tzv. pseudotranseptu)¹⁵⁶⁾ a vzápětí částečně transformován v presbytáři mansionářské **kaple Panny Marie** v ose **vratislavské katedrály** (mezi lety 1354–1361).¹⁵⁷⁾ [obr. 29] Tyto nejstarší vratislavské obkročné klenby s Krakovem spojuje též používání hruškového profilu žebířů a bohatá, často figurální výzdoba svorníků. V presbytáři kaple Panny Marie při vratislavské katedrále navíc došlo, jistě s ohledem na skromné rozměry objektu, k zjednodušení vzorce – v koutových polích se uplatnila jen dělicí žebra.¹⁵⁸⁾

staršího bádání o zaklenutí kostela až v roce 1523; srov. H. Tietze a kol., *Österreichische Kunsttopographie V. Die Denkmale des politischen Bezirkes Horn in Niederösterreich 2. Die Denkmale der Gerichtsbezirkes Horn*. Wien 1911, s. 435–438; dále např. Georg Dehio, o. c. v pozn. 127, s. 287.

156) Přijímám zde pozdní datování (po 1342 – kolem 1350), které na základě precizního rozboru architektonické plastiky (svorníků) navrhl a zdůvodnil R. Kaczmarek, o. c. v pozn. 119, s. 73–74. Patrně odtud se pootočený motiv dostal v pokročilejší třetí čtvrtině 14. století i do bočních lodí horního korpusu kolegiálního kostela sv. Kříže. Viz též T. Jurkowlaniec, *Wystrój rzeźbiarski prezbiterium kościoła św. Marcina w Jaworze i dzieła pokrewne na Śląsku*, *Ikonothea* VI, 1993, s. 123–166, zde s. 145; R. Kaczmarek, o. c. v pozn. 119, s. 77–83.

157) Srov. třeba D. Frey, *Die Kunst im Mittelalter*, in: H. Aubin a kol., *Geschichte Schlesiens 1. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526*. Breslau 1938, s. 438–479, zvláště s. 458–459; Z. Świechowski, *Architektura sakralna XIII–XV wieku*, in: Z. Świechowski ed., *Wrocław. Jego dzieje i kultura*. Warszawa 1978, s. 91–130, zvláště s. 114–115; T. Jurkowlaniec, *Wystrój rzeźbiarski prezbiterium kościoła św. Marcina w Jaworze i dzieła pokrewne na Śląsku*, *Ikonothea* VI, 1993, s. 123–166, zde s. 145; R. Kaczmarek, o. c. v pozn. 119, s. 77–83.

158) Konstrukce klenby je tu však poněkud složitější v tom smyslu, že hlavní trojúhelné pole s hrotem v ose východní zdi mezi dvěma okny zde není vymezeno důsledně přímkovými odvěsnami půdorysného trojúhelníku, ale průběh těchto žebířů je lehce zalomený. V optickém působení klenby to však nehraje podstatnou roli a celkový efekt je téměř totožný jako ve Schläglu či v Sedlčanech. Toto hraní si s průběhem žebířů a nenápadné stírání jasných hranic mezi klenebními

Působení klenebního vzorce, aktualizovaného po roce 1354 ve významné biskupské kapli při hlavním chrámu vratislavské diecéze, v hlavním městě vratislavského vévodství, jež bylo komorním knížectvím od roku 1355 čerstvého císaře Karla IV., který se navíc o zřízení kaple živě zajímal,¹⁵⁹⁾ muselo být šlechtou v císařově blízkosti pozorně vnímáno. Rožmberští bratři byli s Vratislaví dobře obeznámeni a v budoucnu jim proto mohlo přijít vhod, že podobně působící klenbu snad ještě důvěrněji znali ze schläglského kláštera, za jehož „ochránce“ se považovali. V souvislostech vymezování okruhu staveb, které mohly ovlivnit podobu městského kostela v Sedlčanech, bude vhodnější spíše ponechat stranou vzdálený biskupský **hrad Heilsberg** ve warmijské diecézi v Prusech. I když se stavbou hradu se započalo už kolem roku 1350, k vybudování nádvorních zdí jednotlivých křídel, přilehajících k nejdříve dokončené obvodové hradbě, se přistoupilo až po roce 1355. V periodě 1355–1373 tak vyrostlo i vstupní obdélné jižní křídlo s bránou a průjezdem v ose, k němuž se na západní straně v přízemí poji dlouhý sál o čtyřech klenebních polích.¹⁶⁰⁾ Zatímco obě střední pole měla asi křížové klenutí, v koncových polích se vyskytovala klenba o pěti podporách, sestavená – podobně jako v chóru krakovské katedrály – ze tří trojapráskových kleneb. [obr. 30] Většina klenební konstrukce zanikla již před rokem 1442 a jen v torze se uchovalo klenutí východního pole, povšechně stylově souřadné s ostatní architekturou hradu a warmijské země natolik, že Hanna Domańska údajně u něj uvažovala o souvislostech s pruskými hvězdovými klenbami.¹⁶¹⁾ To je ovšem s těžší představitelné, protože případné pokračování domnělého hvězdového obrazce by nedávalo smysluplný vzorec. Avšak ani provazanost s Krakovem asi nebyla bezprostřední, třebaže se na hradě opět používaly poměrně hojně elegantní kružbové konzoly, související ale hlavně s pruským stavitelstvím (srov. např. kružbové konzoly v arkádových ochozech řádového centra v Malborku).¹⁶²⁾ Patrně důležitější tady mohla být koncepce klenby krypty pod presbytářem farního kostela nejssv. Trojice a sv. Kateřiny v Dzierzgońiu (původně Christburgu), kladené už do let 1310–1320. V kryptě o dvou příčné po-

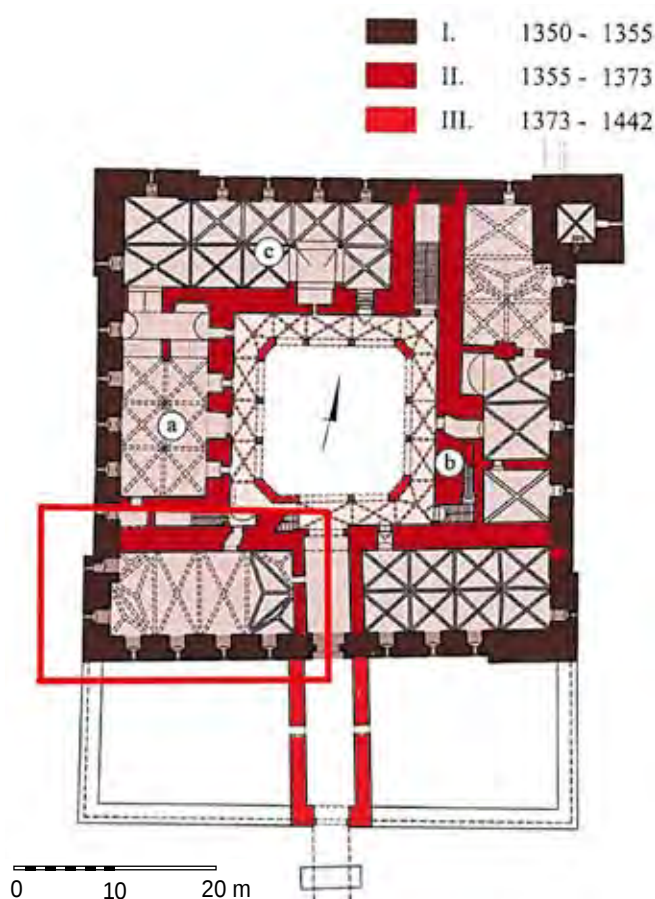
poli bylo příznačné i pro další stavby ve Vratislavi, přímo či nepřímě spojované s mistrem Peškem, např. pro boční chóry kostela sv. Marie Magdalény; k tomu okrajově *D. Prix*, O klenbě bývalé kaple Panny Marie při trojlodí městského kostela v Opavě. Na okraj poznání klenební reformy ve 14. století ve střední Evropě, *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické* 52, 2003, s. 14–57, zde s. 24, 36.

159) Např. už *V. Mencl*, o. c. v pozn. 10, s. 96, připomněl, že fundaci kaple stvrdil český král Karel IV. zvláštní listinou 21. května 1354.

160) *C. E. Steinbrecht*, Beiträge zur Kunstgeschichte der Burg Heilberg in Ermland, *Zeitschrift für christliche Kunst* XXV, 1912, s. 25–35; *Ch. Herrmann*, o. c. v pozn. 120, s. 485–486; *W. Wótkowski*, o. c. v pozn. 120, s. 42–43.

161) *H. Domańska*, Zamek w Lidzbarku Warmińskim, woj. olsztyńskie. Dokumentacja naukową. Gdańsk 1965, nepublikovaný strojopis; citují podle *W. Wótkowski*, o. c. v pozn. 120, s. 43, pozn. 58: „Domańska przypuszcza, iż może to być pozostałość sklepienia gwiazdowego...” *Wótkowski* sám se hlubší analýze klenby vyhnul, eventuální vazby ke Krakovu neřešil.

162) Z bohaté literatury alespoň *C. Steinbrecht*, Untersuchungs- und Herstellungsarbeiten am Hochschloss der Marienburg, *Zentralblatt für Bauverwaltung* V, 1885, s. 377–379, 389–391, 397–400; *týž*, Schloss Marienburg in Preussen. Führer durch seine Geschichte u. Bauwerke. Berlin 1917; *S. Skibiński*, Kaplica na Zamku Wysokim w Malborku. Poznań 1982.



Obr. 30: Lidzbark Warmiński (Polsko, Varmijsko-mazurské vojvodství), hrad – půdorys přízemí s vyznačením sálu v jižním křídle (převzato z: *W. Wótkowski*, o. c. v pozn. 120, obr. 22 na s. 41).

ložených obdélných polích byla totiž dvojice zrcadlově obrácených kleneb s velkým ústředním trojúhelným polem (ovšem bez vnitřního trojaprásku žeber) a dvoudílnými postranními trojúhelnými poli v koutech.¹⁶³⁾ I když se jednalo o motiv velmi blízký Janem Sommerem zmiňovaným klenbám ve zbraslavském a milevském klášteře, a nikoliv o přesný předobraz heilsberského klenutí, přece jen v geograficky a kulturně rozumném okruhu kolem Heilsbergu je vhodné vzájemné vztahy k staršímu Christburgu nepouštět ze zřetele.

V Čechách se s převzetím krakovského, schläglského nebo vratislavského klenebního vzorce dosti otálelo. Průlomem se tu stala pravděpodobně teprve přestavba městského **kostela sv. Petra a Pavla** v rožmberské **Soběslavi**, kde snad bylo uplatněno schläglské schéma o dvou polích křížových kleneb a obkrožném zaklenutí třetího východního pole nad hlavním oltářem. [obr. 31] Detaily architektury tu – s výjimkou na obou hranách drobně vyžlabeného vítězného oblouku a okenních kružeb – zanikly. Jen portály korpusu, zejména jižní z nich, pravoúhle zarámované a obohacené reliéfním rožmberským erbem, částečně napomáhají pokusům o vročení výstavby. Ta se sice mohla rozběhnout již kolem 1365/1367, avšak na intenzitě stavební činnosti nabyla až krátce po roce 1372 a byla spja-

163) *E. Korpysz*, Gotycki kościół w Dzierzgoniu, in: *A. Grzybkowski* ed., *Studia nad architekturą Gdańska i Pomorza*. Warszawa 2004, s. 9–41; ke vztahu christburské klenby a podobných kleneb v českých zemích srov. stručnou zmínku u *J. Sommer*, o. c. v pozn. 83, s. 6.



Obr. 31: Soběslav (okres Tábor), kostel sv. Petra a Pavla – pohled do presbytáře, dnes s pozdně gotickou klenbou, která nahradila původní klenutí z konce 3. čtvrtiny 14. století.

ta s patronátem Oldřicha z Rožmberka. Obvodové zdivo presbytáře s výběhy klenby uvnitř mohlo být dokončováno, zastřešeno a prostor zaklenut těsněji před rokem 1380 nebo kolem tohoto data, jak už soudil Dobroslav Líbal;¹⁶⁴ následně se asi pracovalo na dvouložném korpusu, zřejmě prvotně nezaklenutém. Oba portály do něj vedoucí totiž lze sotva spojit už s dobou kolem roku 1365, kdy měla být podle Líbala stavba zahájena,¹⁶⁵ a kružby obou oken v západním průčelí se zdají ještě mnohem mladší, snad až z doby kolem let 1385/1390 (nejedná-li se dokonce o pozdně gotické nepřesné repliky starších vzorců z konce 15. či raného 16. století).

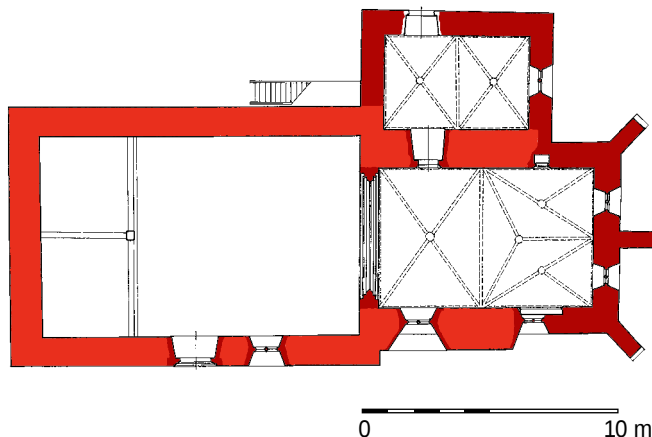
S ohledem na zánik původní klenby presbytáře soběslavského farního kostela se na pevnější půdě ocitáme teprve v okruhu menších kostelů drobných městeček a vsí rozprostřených zhruba mezi Soběslaví, Vlašimí a Novým Knínem, přímo či nepřímě spjatých s rožmberským vlivem. Všechny se vyznačují kratším presbytářem, sestávajícím ze dvou nesterpně hlubokých polí. Západní pole

164) D. Líbal, o. c. v pozn. 10, s. 170; *týž*, o. c. v pozn. 16, s. 455–456.

165) *Týž*, o. c. v pozn. 16, s. 456. Pozdější dataci zastávali např. V. Mencl,



Obr. 32: Oldřichov (okres Tábor), kostel sv. Filipa a Jakuba – celkový pohled od jihovýchodu.



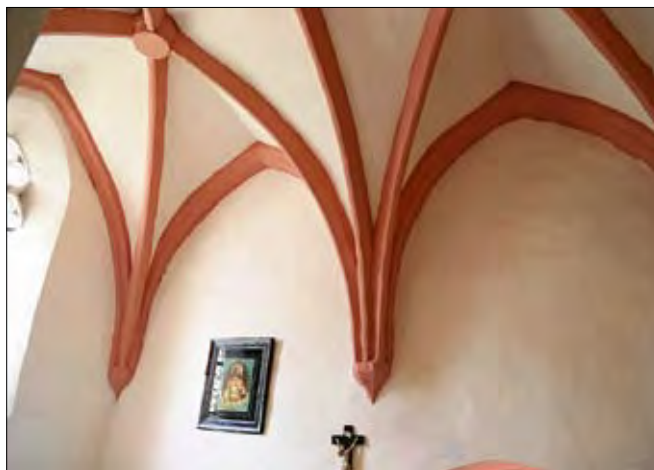
Obr. 33: Oldřichov, kostel sv. Filipa a Jakuba – náčrt půdorysu s pokusem o vyznačení dochovaného rozsahu raně gotické (červeně) a pozdně gotické stavební fáze (tmavě červeně).

bylo patrně vždy sklenuto křížovou klenbou,¹⁶⁶ obvykle o něco hlubší východní pole s rovnou zdí závěru opatřeno dvojicí lomených oken potom mělo obkročné klenutí. To je v Sedlčanech, v Kondraci a v Oldřichově shodné.¹⁶⁷ Rámcově podobné tu jsou i konzoly, celkový dojem při pohledu do vysokého, jako by přísně zorganizovaného presbytáře i připojení sakristie o dvou kvadratických polích křížových kleneb k severnímu boku presbytáře. Nápadnějším rozdílem se u těchto staveb jeví profilace vítězného oblouku. Zatímco v Sedlčanech zvýraznění vyžlabených nároží oživuje a kultivuje soběslavské schéma, v Kondraci, v Oldřichově a také v Živohošti je podobně členěný profil doplněn malebným hruškovcem v čele. Jedná se tedy zřej-

o. c. v pozn. 10, s. 128–129; nebo K. Benešová, o. c. v pozn. 128, s. 289, která stavbu vsadila až do let 1380–1390.

166) V Oldřichově byla žebra západního pole otlučena, E. Šamánková, o. c. v pozn. 71, s. 38–39, však nepochybovala o zachování klenební podstaty.

167) E. Šamánková, o. c. v pozn. 71, s. 39, obr. 29, sice publikovala poněkud odlišné schéma zaklenutí presbytáře, jež by spíše odpovídalo klenbě vysokého chóru katedrály v Krakově, to je však chybné; srov. snímek interiéru v E. Poche a kol., o. c. v pozn. 42, s. 550.



Obr. 34: Oldřichov, kostel sv. Filipa a Jakuba – klenba sakristie, pohled k jihovýchodu.

mě o příznak alternace původně jediného, jednoduššího základního schématu. Ostatní detaily – sedlový portál v jižní zdi lodi oldřichovského kostela¹⁶⁸⁾ a obdélný portál do sakristie v Kondraci, sakristie sklenuté vždy dvojicí křížových kleneb, užití klínových, na bocích vyžlabených žeber atd. – určují kostely v Kondraci a Oldřichově jako odvozený derivát sedlčanského příkladu. Pokud tento předpoklad platí, potom by obě přestavby starších venkovských kostelů v Kondraci i v Oldřichově měly být o málo mladší, než jejich sedlčanský předobraz a než východiskový presbytář městského kostela v Soběslavi.

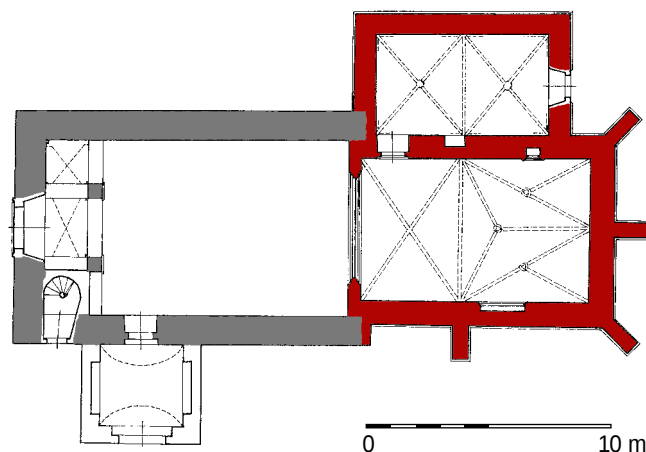
Obě stavby jsou ovšem poznamenané, vedle zjevných shod s řešením presbytáře a kaple-sakristie v Sedlčanech, také drobnými odchylkami architektonického aparátu. V **kostele sv. Filipa a Jakuba v Oldřichově** [obr. 32, 33] se sice v sakristii vyskytují vyžlabená přízdní žebra, avšak žebra samotné klenby jsou – na rozdíl od Sedlčan – klínová. [obr. 34] Velké dvoudráhové kružbové východní okno v oldřichovské sakristii indikuje snahu o napodobení kaplového charakteru sedlčanské kaple-sakristie; prostor je však nižší a kromě zmíněného okna v něm už dále nic nepoukazuje k jeho případnému polyfunkčnímu využívání ve středověku. Také obdélný portál z presbytáře do oldřichovské sakristie je sice v některých detailech odvozen ze Sedlčan (srov. dopředu sklopené seříznutí patky profilace), avšak redukce jeho profilu na pouhé široké okosení postrádá reprezentativní dojem, který by lépe konvenoval záměru sakristie sloužící souběžně jako kaple. Podobnost s vnitřní provozní organizací sedlčanského kostela naznačuje i přetrvání západní tribuny v lodi nejméně do počátku 15. století.¹⁶⁹⁾ V presbytáři **kostela sv. Bartoloměje** (recte tehdy sv. Mikuláše) v **Kondraci** [obr. 35, 36] působí klínová, na bocích vyžlabená žebra ve srovnání se Sedlčany ještě zdvojnásobně. [obr. 37] Opakuje se

168) Profil ostění portálu přesně kopíruje profilaci portálu z presbytáře do kaple-sakristie v Sedlčanech. Oblibu tohoto typu portálu s blízkou profilací dokládá též třeba portál do sakristie v severní zdi presbytáře kostela nejv. Trojice v rožmberských Dublovicích, asi 7 km západně od Sedlčan.

169) V Oldřichově sice původní tribuna není dochována, její existenci však přestavba z pozdního 14. století respektovala, když ponechala v jižní zdi v západním úseku starší, raně gotické šterbinové lomené okno s vysoko umístěným parapetem, zatímco ostatní okna lodi byla zvětšena, rozšířena a jejich paty klesají mnohem níže, než u zmíněného západního okénka.



Obr. 35: Kondrac (okres Benešov), kostel sv. Bartoloměje, původně sv. Mikuláše – celkový pohled od jihovýchodu.



Obr. 37: Kondrac, kostel sv. Bartoloměje, kdysi sv. Mikuláše – náčrt půdorysu s pokusem o vyznačení dochované pozdně románské (tmavě šedě) a pozdně gotické fáze (tmavě červeně).

zde motiv trvalé připomínky fundátorů prostřednictvím trojice erbů na svornících klenby východního pole presbytáře. Ale sedlčanské reliéfní rožmberské růže tu byly zjednodušeny a rodové znaky byly původně jen namalovány na plochých gotických štítcích, vystupujících z líce svorníků.¹⁷⁰⁾ Dále, na rozdíl od Sedlčan, v Kondraci klenební žebra nesbíhají přímo na temena konzol, ale zanořují se do krátkých, troj- nebo pětibokých nepravých zkrácených přípojek. Tyto příporky navíc nejsou podchyceny kružbovými konzolami, ale jen jakýmsi obráceně jehlancovými patkami s mělce projmutými stěnami, bohatě korunovanými drobnými okosy, výžlabky a oblounky. Stavba kondrackého presbytáře přitom probíhala ve dvou těsně následujících sekvencích (stavebních sezónách), během nichž došlo k drobným korekcím původního projektu. Nejlépe je to patrné v sakristii, jejíž vysoká klenba, gotický reliéfně

170) Malovaná erbovní znamení v minulosti zanikla pod mladšími přetěry. Plochu štítků dnes kryje nedávné přelíčení bílou barvou. Snad v budoucnu bude možné citlivým restaurátorským průzkumem zjistit zbytky konkrétních erbovních figur, které by byly cenným klíčem k lepšímu pochopení kondrackého kostela.



Obr. 36: Kondrac, kostel sv. Bartoloměje, dříve sv. Mikuláše – pohled do presbytáře.



Obr. 38: Kondrac, kostel sv. Bartoloměje, původně sv. Mikuláše – východní okno sakristie s torzem kružby.

vystupující štít na východním svorníku¹⁷¹⁾ a hlavně velké, lomené kružbové okno v ose východní zdi¹⁷²⁾ [obr. 38] neklamně prozrazují, že prvotním záměrem tu bylo napodobit model kaple-sakristie v Sedlčanech. Také v Kondraci bylo původně proponováno opření lomených klenebních čel o vyžlabená přízdní žebra jako v Sedlčanech. Jejich úseky však v Kondraci byly vyvedeny jen do výše necelého metru nad konzoly; dále bylo od jejich realizace upuštěno a klenební kápě se výše opřely přímo o obvodové zdivo. Odlišné jsou i konzoly v kapli-sakristii v Kondraci, podstatně bohatěji artikulované, než jednoduché jehlancové útvary v Sedlčanech,¹⁷³⁾ stejně jako profil rámu sedile anebo sanktuarium v presbytáři. Za těchto okolností se zdá, že při zachování podobného konceptu je kostel v Kondraci ještě více odchylný od sedlčanského předobrazu, než stavba v Oldřichově, a provedla jej jiná skupina kameníků, snažících se ovšem zachovat Sedlčanům celkově blízký dojem. Vezmeme-li však v potaz větší geografický odstup Kondrace od Sedlčan, nelze pouze z tohoto poznatku jednoznačně vyvozovat případnou časovou následnost Kondrace po přestavbě kostela v Oldřichově.

171) Také zde není znak na štítu patrný; plochu štítu překrývá novodobý nátěr.

172) Podobu okenní kružby před poškozením precizně kresebně rekonstruoval a její geometrii teoreticky zdůvodnil J. Švastal, o. c. v pozn. 75, s. 339–341, obr. 8 na s. 339.

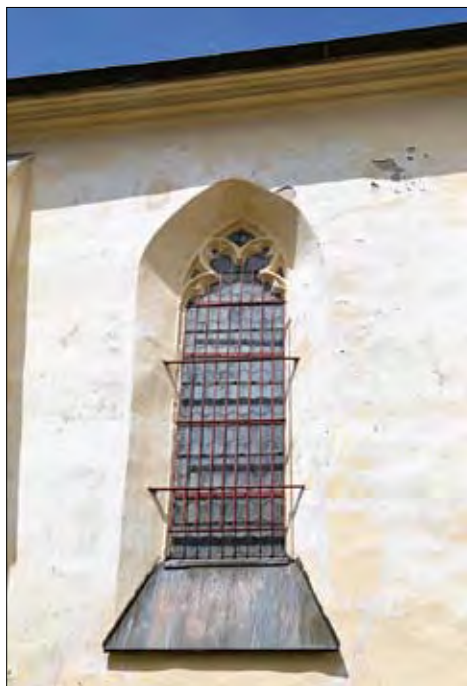
173) Profil krycích desek konzol v kapli-sakristii v Kondraci alternuje prvky z podpor klenby tamního presbytáře.

S ohledem na torzálně dochované kružby potom jako čtvrtou, „sesterskou“ stavbu – **kostel sv. Havla ve Střezimíři** – lze chápat také jako mladší volnější nápodobu sedlčanského příkladu a chronologicky relativně ji zařadit do období nedlouho po dokončení přestavby kostelů v Sedlčanech, v Oldřichově a v Kondraci.¹⁷⁴⁾ [obr. 39] Jednotné základní schéma se zde opakovalo dosti věrně, a to opět včetně užití původně klínových vyžlabených



Obr. 39: Střezimíř (okres Benešov), kostel sv. Havla – celkový pohled od jihozápadu.

174) Tak už třeba V. Mencl, o. c. v pozn. 10, s. 117; podle něj J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 55–56; též E. Šamánková, o. c. v pozn. 71, s. 38.



Obr. 40: Střeziměř, kostel sv. Havla – východní okno v jižní zdi presbytáře s torzem kružby.



Obr. 41: Střeziměř, kostel sv. Havla – východní strana věže s oknem sakristie dole.

žeber¹⁷⁵⁾ a sakristie o dvou polích – kdysi křížových žebrových – kleneb.¹⁷⁶⁾ Rámcový plán byl ovšem v detailech upraven: oboustranně vyžlabený vítězný oblouk, odvozený ze Sedlčan, měl hrany výžlabků zjemněny okosením, odpadla zde – podobně jako už v Kondraci nad úrovní konzol klenby kaple-sakristie – přízední žebra, kružbu v jižním okně oživila pozdní plaménkové motivy [obr. 40] a sedlčanské kružbové či oldřichovské a kondracké geometrické konzoly nahradily drobné masky. Střeziměřská sakristie s východním lomeným oknem pouze s vloženou jeptiškou [obr. 41] také postrádala kaplový charakter, příznačný pro Sedlčany a Kondrac.

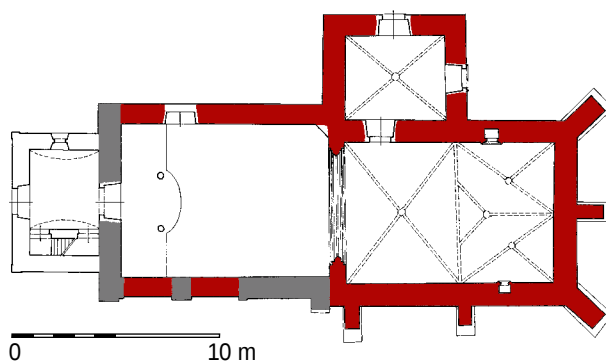


Obr. 42: Živohošť (obec Chotilsko, okres Příbram), kostel sv. Fabiána a Šebestiána – celkový pohled od severovýchodu.

175) Gotická klenba ve Střeziměří ovšem zanikla a byla nahrazena renesančním klenutím, srov. A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 10, s. 112–113; nověji zběžně J. Kypta – R. Šimůnek – J. Veselý, o. c. v pozn. 129, s. 16–17.

176) Srov. D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 468. Dochovaná klenba sakristie vznikla souběžně s renesančním překlenutím presbytáře.

uvnitř zaklenutá jen jedním polem křížové žebrové klenby. V ose presbytáře byl situován opěrák a po jeho stranách dvě lomená okna s kružbami, jejichž torza naznačují, že se zde uplatnily jednoduché obrazce se čtyřlísty v kruhu nad dvojicí jen mírně zahrocených jeptišek. Souběžně byly do zdíva zakotveny zkrácené pěti- a v koutech trojboké příporové nosníky, z nichž se odvíjela původní žebra. Ta měla profil subtilního, na bocích vyžlabeného klínu a byla analogická sedlčanskému či spíše kondrackému předobrazu. Dole byly příporové nosníky ukončeny okosem, hlubokým úzkým výžlabkem a povětšinou kuželovou patkou. [obr. 44] V principu tak byly podobné podporám klenby presbytáře v Kondraci a odlišovaly se od sedlčanského rejstříku forem.¹⁷⁹⁾ V ojedinělých případech byly nahrazeny rustikálně působící lidskou maskou či širokou a níz-



Obr. 43: Živohošť, kostel sv. Fabiána a Šebestiána – náčrt půdorysu s pokusem o vyznačení dochovaného rozsahu románské (tmavě šedě) a pozdně gotické fáze (tmavě červeně).

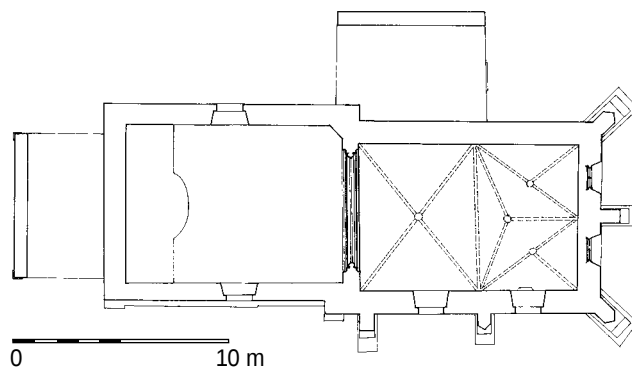
177) Zatím asi nejlépe J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 52–54; stručně, ale v širším kontextu např. J. Klápště, Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005, s. 45, pozn. 80 na s. 423.

178) D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 601–602.

179) Nejlépe se dochovaly patky na rozhraní polí na jižní straně a v severovýchodním a jihozápadním koutě.



Obr. 44: Živohošť, kostel sv. Fabiána a Šebestiána – původní konzola klenby presbytáře na jižní straně s výběhy prvotně plánovaných klínových, na bocích vyžlabených žebířů.



Obr. 45: Živohošť, kostel sv. Fabiána a Šebestiána – náčrt půdorysu v úrovni oken s pokusem o kreselnou rekonstrukci původně projektovaného klenebního vzorce.



Obr. 46: Živohošť, kostel sv. Fabiána a Šebestiána – klenba presbytáře.

kou, v půdoryse pětibokou, jehlancovou konzolou¹⁸⁰⁾ a jen v jednom případě útvarem dosti neuměle napodobujícím ušlechtilější sedlčanské kružbové konzoly.¹⁸¹⁾ Kružbičkami zdobené konzoly ale byly použity také v sakristii. Z dochovaných výběhů žebířů v presbytáři, zvláště na rozhraní obou klenebních polí, a z jejich natočení vyplývá, že se zde prvotně počítalo ve východním poli s obkročnou klenbou kompozičně identickou se sedlčanským vzorem (a tedy se shodným obrazcem, který byl aplikován také v Oldřichově a v Kondraci). [obr. 45] Teprve po dílčí změně plánu byla na starší výběhy žebířů, místy dosti neorganicky, nasazena klenba, avšak tentokrát nesená prostšími štíhlými klínovými žebířy. Tato klenba je ovšem dosti svéráznou mutací sedlčanského klenebního obrazce, snad poznamenanou ztrátou originálního plánu a nedostatečným nastudováním příkladu či omezeným pochopením jeho konstrukčního principu a původního smyslu.¹⁸²⁾ Ačkoliv při zběžném pohledu působí podobně jako klenutí presbytářů v Sedlčanech, v Kondraci či v Oldřichově, obě diagonální žebra ústředního trojpráskru v Živohošti nesměřují do konzol

na bočních zdech, ale jsou zkrácena, vedena paralelně s žebířy vymezujícími hlavní trojúhelník, a proto zapuštěna do příčného žebra oddělujícího obě klenební pole. Uvažované vztahy živohošťského presbytáře ke kostelu v Kondraci podtrhuje také v pozmeněné klenbě uplatnění plochých gotických štítků, vystupujících z povrchu kruhových svorníků, ve východním poli.¹⁸³⁾ [obr. 46] Podobně neorganicky jako uvnitř se přestavba projevila na exteriéru, kde původní opěráky s obdélným průřezem, vybudované na masivních, poněkud neforemných podnožích, v horní části vystřídaly úseky s pětibokým profilem, a tedy ostrou hranou v ose, neznámé z ostatních staveb spjatých se soběslavsko-sedlčanskou skupinou kostelů. Razantní proměna dostavby či druhé etapy přestavby živohošťského kostela se sice neprojevila z exteriéru zřetelnou horizon-

180) Ta byla asi sekundárně podsazena pod výběh žebířů na severní straně na rozhraní obou klenebních polí.

181) J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 56; D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 602.

182) V tom klenba v Živohošti připomíná spíše princip uvažování mistra, který snad o něco dříve sklenul obdélný presbytář pražského kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě; k němu přehledně např. D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 371–372; též třeba P. Kalina – J. Kotátka, o. c. v pozn. 75, s. 34–37; nověji např. P. Mikeska, Stavební vývoj kostela, in: M. Vymětal ed., Pijte z něho všichni. Kostel sv. Martina ve zdi a víra v něm. Benešov 2014, s. 135–152.

183) V Živohošti jsou ovšem svorníky se štítky pouze dva; hlavní svorník nad oltářem je prostý, kruhový.

184) J. Burget, o. c. v pozn. 1, s. 50–60, tuto proměnu nerefletoval, podobně jako v případě odchýlného tvaru dolní a horní části opěráků na ni neupozornil D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 602. Ostatně při opravách vnějších omítek presbytáře v létě a počátkem podzimu 2009 se rovněž neprojevila, respektive bylo zřejmé, že rozhraní zejména na exteriéru východní zdi presbytáře neprobíhalo vodorovně, ale nepravidelně. Dokladem je skutečnost, že ze starší gotické etapy zde zůstala zachována obě východní okna se zbytky kružeb příslušných ke střídmu repertoáru sedlčanské skupiny (dvoudráhová okna s jeptiškami korunoval v záklenku kruh s vepsaným čtyřlístem) a mezi nimi osový opěrák presbytáře s obdélným průřezem po celé výšce, zatímco subtilní pětiboké nástavby se uplatnily jen na nárožních opěrácích a v horním úseku opěráku uprostřed jižní obvodové zdi.

tální dilatační spárou,¹⁸⁴⁾ je však ve zjevu objektu velmi nápadná a naznačuje, že koncem 14. století přestal být sedlčanský architektonický model atraktivní. To ostatně potvrzují i presbytáře kostelů v **Nezamyslicích** u Horažďovic ve vzdálených jihozápadních Čechách, kde klenební vzorec ve východním poli obdélného presbytáře již zcela ztratil původní logiku krakovsko-schläglisko-sedlčanského schématu,¹⁸⁵⁾ a v Němčicích nedaleko Netolic nebo ve Velké Blanici na Strakonicku, kde se zcela rezignovalo na obkročný koncept klenutí obdélného presbytáře s osovým opěrákem ve středu východní zdi a dvojicí oken po jeho stranách a do interiéru se tam vrátily standardní křížové klenby ve všech polích.¹⁸⁶⁾

Srovnáme-li výše nastíněné marginální postřehy, jeví se posloupnost výstavby a vzájemné vztahy dotčených staveb s jistou pravděpodobností následovně (samozřejmě při vědomí, že středověká realita mohla být mnohem komplikovanější a některé z poměrně důležitých prvků skládáčky dnes již neznáme, neboť tyto stavby zanikly či podlehly celkovým přestavbám):

– východiskem užívání poutavého obkročného klenebního vzorce v obdélných presbytářích s dvojicí oken ve východní zdi byl ve střední Evropě nepochybně monumentální vysoký chór katedrály v Krakově (projekt z počátku 20. let 14. století). Od něj byly odvozeny další podobné klenby ve Slezsku ve Vratislavi (asi po 1342 a kolem 1355) a v mariánské kapli krakovského dómu (po 1382). Nakolik s krakovským příkladem mohla souviset vzdálená klenba v jižním křídle hradu Heilsbergu (po 1355 – před 1373) zůstává otázkou ponechanou speciálnímu bádání.

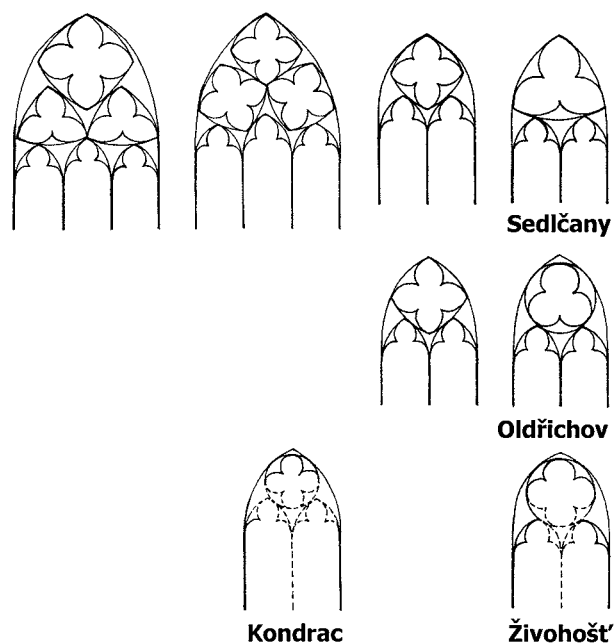
– Nedlouho před rokem 1343 bylo sofistikované a symbolickým obsahem naplněné klenební schéma z Krakova poněkud zjednodušeno a aplikováno v protáhlém presbytáři klášterního kostela ve Schläglu (Drkolné) v Mühlviertelu, v těsné blízkosti jihočeské hranice a v dotyku s rožmberskými doménami na horní Vltavě.

– Klenební vzorec téměř určitě právě ze Schläglu převzali s jistým zpožděním Rožmberkové a po mírné stylové modernizaci pravděpodobně použili v městském kostele v Soběslavi (asi po 1372 – před nebo kolem 1380) a následně ve zmenšeném měřítku také v presbytáři farního kostela jejich menšího městečka Sedlčan. Volbu pojednání architektonických detailů i využití cihlových tvarovek přitom asi ovlivnily jiné jihočeské, vesměs rožmberské nebo s Rožmberky nepřímo propojené probíhající stavby z konce třetí čtvrtiny 14. století. Tak např. kružbové konzoly napodobovaly v Třeboni, v Jindřichově Hradci v ambitu minoritského kláštera a v Miličíně nedaleko Sedlčan s oblibou používané prvky;¹⁸⁷⁾ klínový, na bocích vyžlabený profil žeber mohl být ovlivněn též stavební činností

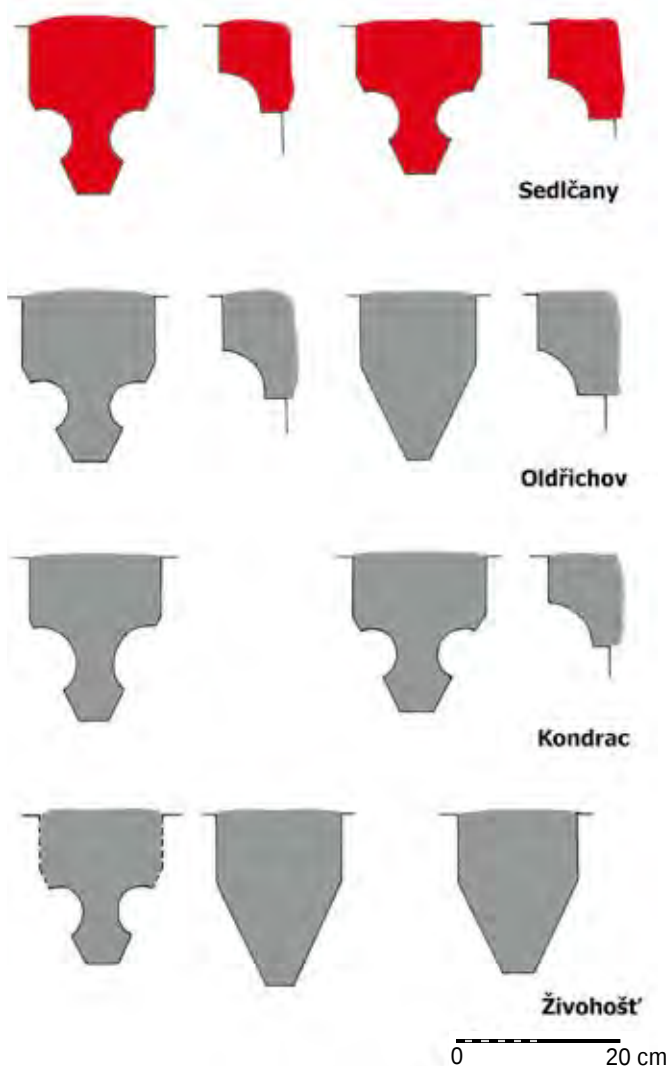
185) K objektu naposledy R. Lavička, o. c. v pozn. 126, s. 27–43; ovšem zcela bez zájmu o pozoruhodné klenutí východního pole presbytáře.

186) Srov. přehledně D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 24–25 (Blanice), 276 (Němčice) a 278–279 (Nezamyslice); J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 380, nedávno datoval výstavbu blanického kostela už do doby kolem roku 1370 (srov. popisky k vyobrazením na téže straně), ovšem bez bližšího zdůvodnění.

187) Všeobecně rozšířený prvek konzol s tělesem pokrytým lichými jepiškovými kružbičkami v okolí Sedlčan se uplatnil na řadě staveb z druhé půle 14. věku, např. v presbytáři kostela sv. Vavřince v Prčici nebo v jiném významném rožmberském kostele, v nedalekém Miličíně.



Obr. 47: Schémata kružeb v oknech kostelů v Sedlčanech, Oldřichově, Kondraci a Živohošti.



Obr. 48: Náčrty profilů kleneb v kostelech v Sedlčanech, Oldřichově, Kondraci a Živohošti – terakota (červeně), pískovec (šedě).

ve východním křídle kláštera v Milevsku,¹⁸⁸⁾ miličinský sanktuář s cimbuřím zase ve zredukované podobě nalezl následovníka v sanktuáři v Oldřichově atp.

– Na příklad Sedlčan takřka okamžitě reagovaly menší venkovské kostely v širším okolí. [obr. 47, 48] Zdá se, že nejdříve to byla přestavba kostela sv. Filipa a Jakuba v Oldřichově, jehož část s podílem na podacím právu ke kostelu drželi Petr (II.) a Jan z Rožmberka.¹⁸⁹⁾

– Snad vzápětí nebo o málo později došlo k přestavbě kostela sv. Mikuláše (později sv. Bartoloměje) v Kondraci, zprvu silně ovlivněné sedlčanským vzorem, kde se asi Pavel (II.) z Vlašimi a Jenštejna¹⁹⁰⁾ přiklonil k přitažlivému rožmberskému modelu atraktivně sklenutého presbytáře s postranní kaplí-sakristií.

– Patrně teprve s jistým časovým odstupem rozhodla inspirace podněty primárně ze Sedlčan, ale kontaminovanými morfologií kostelů v Oldřichově (klínová žebra 2. fáze) a hlavně v Kondraci (forma patek klenby 1. fáze), o podobě přestavěného presbytáře kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Živohošti na skalnatém útesu nad levým břehem střední Vltavy.

– Z užší skupiny staveb, blíže spojených se Sedlčany, se potom jako stylově nejmladší jeví – bohužel raně novověkou přestavbou silně poznamenaný – kostel sv. Havla ve Střezimíři, kde se zásluhou patronátních pánů, především Bohuňka z Vrchotice a Předslava ze Střezimíře,¹⁹¹⁾ naposledy ve středních Čechách navázalo na sedlčanský příklad.

– Mladší stavby z 90. let 14. století (Němčice, Velká Blanice, Nezamyslice) se už od schläglsko-sedlčanského klenebního schématu zřetelně odchylují.

Lze tedy konstatovat, že využití pozoruhodného obkročeného klenebního vzorce v obdélných presbytářích s opěrákem v ose se v Čechách ujalo teprve s notným zpožděním po vzniku nejstarších majestátních a vlivných příkladů v Malopolsku a v Horním Rakousku. Navíc se soustředilo do poměrně krátkého časového intervalu uvnitř druhé poloviny 14. věku. Kolem roku 1390 už

schläglsko-sedlčanský architektonický model, kombinující efektní klenbu presbytáře s jeho vysokým prostorem a s motivem sakristie přibírající úlohu a formu reprezentativní kaple, rychle ztrácel na přitažlivosti a – jak ukazuje příklad nezamyslické klenby – i na konstrukční a symbolické srozumitelnosti.¹⁹²⁾ Z odstupu staletí se přitom zdá, že rozhodující iniciační roli v transferu schläglského pojetí presbytáře do Čech sehráli čtyři synové Petra (I.) z Rožmberka, kteří ve středních Čechách dokázali svými reprezentativními stavbami ovlivnit i patronátní pány nejméně dvou nepříliš vzdálených, rovněž středočeských staveb – v Kondraci a v Živohošti. Na druhou stranu je třeba stále mít na paměti, že v plejádě rožmberských stavebních podniků druhé půle 14. věku představovalo schläglsko-(soběslavsko)-sedlčanské schéma jen jednu z mnoha variací architektonického dění. Přitom velká část stavebních článků u těchto objektů použitých zase vykazovala poměrně hlubokou provázanost s ostatními rožmberskými stavbami, jak bylo již dříve rozpoznáno Václavem Menclem, Dobroslavem Líbalem, Evou Šamánkovou a dalšími (např. obdélné či sedlové portály, vzorce okenních kružeb, kružbové konzoly atd.).

DATOVÁNÍ

Pokud byla výše nabídnuta relativní chronologická řada středočeských kostelů s obkročenou klenbou v ploše uzavřeném presbytáři a zároveň podtržena úloha synů Petra (I.) z Rožmberka, pak se lze znovu pokusit také o verifikaci dosavadního datování. Nápadně reprezentativní utváření vysoké klenuté sakristie v Sedlčanech, s velkým východním kružbovým oknem, naznačuje její přidruženou kaplovou funkci. Tento funkční model byl ve své době natolik zajímavý, že vedl k viditelnému zvýšení nového presbytáře a s ním spojené sakristie vůči starší lodi také v Oldřichově.¹⁹³⁾ V Oldřichově totiž, soudě podle polohy po-

188) P. Břicháček – J. Muk, o. c. v pozn. 76, s. 275.

189) V roce 1379 zahrnoval rožmberský díl v Oldřichově 22 lánů, tedy většinu vsi spravované z centra v Miličíně; J. Truhlář ed., o. c. v pozn. 9, s. 48; E. Šamánková, o. c. v pozn. 71, s. 38. Nároky Jindřicha (III.) z Rožmberka, synovce Petra (II.), na podací právo kostela v Oldřichově jsou doloženy např. k 7. červnu 1395, LC V, F. A. Tingl ed., *Libri confirmationum V. Liber quintus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensium per archidiecesim nunc prima vice typis editus* (1393–1399). Pragae 1866, s. 225. Na úzký vztah Rožmberků ke kostelu v Oldřichově ukazuje i dosazení tamního faráře Jana, jehož bratr Šimon byl měšťanem v rožmberském Bavorově. Když oldřichovský farář Jan zesnul, neváhali bratři Petr (II.) a Jan z Rožmberka dne 28. září 1384 za něj, jeho bratra a jejich rodiče zajistit zádušní mše choralistů v kostele v Bavorově; LE II, C. Borový ed., *Libri erectionum Archidiecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber II.* (1375–1388). Pragae 1878, s. 230–236, č. 390.

190) Patronátní právo pánů z Vlašimi dokládají např. dvě listiny z 27. listopadu 1368, vystavené v Římě knězem Hynkem a týkající se kostela v Kondraci („*olim parochialis ecclesia s. Nicolai in Conracz, Pragensis diocesis*“), v nichž byli Maršík z Vlašimi a tehdy již zesnulý Michael z Vlašimi (bratři pražského arcibiskupa Jana Očka) výslovně označeni za pravé patrony kostela v Kondraci; *Monumenta Vaticana III/1*, J. Prochno ed., *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia III/1*. Acta Urbani V. 1362–1370. Pragae 1944, s. 666, č. 1046: „...nobilis vir Marsiko et quondam Michael, domini loci de Wlassim, dicte diocesis, veri eiusdem ecclesie patroni...“; tamtéž, s. 667–668, č. 1047.

191) Jako patroni kostela jsou Bohuňek a Předslav dosvědčeni např. 23. listopadu a 23. prosince 1383; viz LC III, o. c. v pozn. 59, Pragae 1879, s. 162, 164.

192) Svým způsobem kuriozitou byl opožděný návrat poněkud mutovaného klenebního obrazce koncem 15. století do srdce rožmberských držav, do Třeboně, kde přičiněním Petra Holického ze Šternberka a jeho manželky Kateřiny z Rožmberka byla před rokem 1491 k jižnímu boku konventního kostela sv. Jiljí u kláštera augustiniánů-kanovníků dostavěna obdélná kaple s klenutím, konstrukčně vycházejícím z principů blízkých klenbě východního pole presbytáře městského kostela v Sedlčanech. Půdorys kaple viz už F. Mareš – J. Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Třeboňském* 10. Praha 1900, s. 57.

193) I když kolize záklenku vítězného oblouku vyššího presbytáře se stávajícím rovným stropem lodi může vybízet k úsudku, že také v Oldřichově mohlo být původně zamýšleno zvýšení lodi, nikdy k tomu nedošlo. Naopak, úprava středního a východního okna v jižní zdi lodi dokládají, že už ve 14. století bylo v objektu s ponechanou nižší lodí proponováno jiné řešení, nejspíše s atypickým stropem v lodi s neckovým průřezem, jaký byl v téměř věku realizován např. v lodi konventního kostela dominikánek sv. Kateřiny v Olomouci nebo v kostele Všechny svatých v Maľujowicích u Břehu ve Slezsku. Ke kostelu sv. Kateřiny v Olomouci hlavně K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela dominikánek sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtě Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; *táž*, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*. Praha 2016, s. 75–101, ovšem bez zmínky o středověkém způsobu překrytí lodi. K Maľujowicím v těchto souvislostech M. Kutzner, *Společné uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200–1330*, in: P. Skubiszewski ed., *Sztuka i ideologia XIII wieku*. Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk Warszawa, 5 i 6 IV 1971 r., Warszawa – Wrocław – Gdańsk – Kraków 1974, s. 205–279, zde s. 219, 227; T. Kozaczewski, *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku*. Miejsce w H-O. Wrocław 1994, s. 20–21 (v sérii čtyř sešitů autor zpracoval celou řadu dalších příkladů podobných řešení); Z. Všečeková – D. Prix,

zůstalého raně gotického okna v západním úseku jižní zdi lodi, zůstaly rámcově velikost a výška korpusu zachovány. I když také starší postranní zdi presbytáře snad původně vynášející hranolovou chórovou věž (?), mnohem silnější, než zdivo lodi, byly integrovány po přibližně stovce let do pozdně gotické novostavby, v nejvyšších partiích jich nebylo využito. Zvýšení presbytáře bylo totiž nově provedeno jako subtilní nástavba na těchto prvotních úsecích raně gotického zdiva. Výše oldřichovského presbytáře je tedy výsledkem cíleného záměru pozdně gotického stavitele a objednavatele a nikoliv např. reziduem vynuceným starší stavební situací. Rovněž v Kondraci sedlčanský příklad podmiňoval přestavbu a zvýšení staré románské lodi.¹⁹⁴⁾

Protože sakristie v Sedlčanech byla projektována a stavěna souběžně s celým velkým presbytářem rozšířeného a zvýšeného kostela sv. Martina, je zřejmé, že pokus o zpřesnění datace přestavby raně gotického kostela v Sedlčanech souvisí také s vročením vzniku kaple-sakristie. Tradované datum 1374, které uváděla starší literatura, lze přitom ponechat stranou; podle záznamu Čenka Habarta se nacházelo na barokní chórové přepážce a znění: *L. P. 1374*,¹⁹⁵⁾ fakticky vylučuje jeho vznik ve 14. století. V tomto patovém okamžiku se lze vrátit ke známým písemným pramenům. Dne 2. ledna 1383 listinou vydanou a zpečetěnou v Českém Krumlově bratři Petr (II.) a Jan z Rožmberka potvrdili, že jejich kaplan Kříž („*discretus vir dominus Crux, nobis dilectus capellanus in Sedlczano*“) veden zbožnými úmysly dotoval svým polem a domem zřízení prebendy spjaté s věčným kaplanstvím při kostele v Sedlčanech. Rožmberkové z titulu vrchnosti konfirmovali kaplanův chvályhodný úmysl a k příjmům beneficium přidali plat ze Sedlčan ve výši dvou kop a 12 grošů ročně. Z této sumy byla jedna kopa a osm grošů určena pro kaplany a druhá kopa a čtyři groše pro faráře sedlčanského kostela.¹⁹⁶⁾ Už 3. října 1384 ovšem řešení

vikáři arcibiskupství – zderazský probošt Jan a Mikuláš ze Skramník – dali do tehdy aktuálně vedené konzistorní knihy vepsat stručnější ratifikaci fundace o shodném obsahu.¹⁹⁷⁾ Ze slov rožmberské listiny by se mohlo zdát, že iniciativa vycházela ze strany kaplana Kříže a bratři z Rožmberka jen jeho aktivitě nekladli odpor, ale naopak ji dodatečně podpořili zvýšením příjmů prebendy. Avšak vztah Petra (II.) a Jana z Rožmberka ke kaplanství byl mnohem hlubší. Vyplývá to z výše konstatované stavební souvislosti vybudování kaple-sakristie s presbytářem, jehož klenbu zdobily svorníky s rožmberským erbem, a dokládá ještě jiný písemný záznam. K zápisu do erektční knihy na foliu 95r byl totiž připojen nadpis: „*Erectio capellaniae perpetuae in Sedlczano per DD. de Rosemberg, Petrum et Johannem fratres*“.¹⁹⁸⁾ Také podací právo ke kaplanství zůstalo v rukou Rožmberků, jak dokládají konfirmační knihy arcibiskupství. Např. 13. srpna 1405 nejvyšší purkrabě pražský Jindřich (II.) z Rožmberka po smrti kaplana Kříže prezentoval k beneficiu kněze Michaela ze Záhořan, a když o čtyři léta později skonal i Michael, opět rožmberský vladař Jindřich podal jako dalšího kaplana kněze Jana ze Sedlčan.¹⁹⁹⁾ Tato skutečnost nepochybně vyplývala z toho, že Rožmberkové se považovali a byli považováni za zakladatele oltáře situovaného v kapli-sakristii, k němuž se kaplanství vázalo. Tento oltář byl zasvěcen sv. Kateřině²⁰⁰⁾ a vznikl tedy někdy před 2. lednem 1383, respektive před koncem roku 1382. S ohledem na obvyklou středověkou praxi, kdy zajištění dotací a tedy provozu oltářů následovalo nejčastěji krátce po jejich faktickém zřízení, z toho můžeme vyvozovat, že k vybudování oltáře došlo před koncem roku 1382, vlastně nedlouho před vystavením souboru listin a zápisů. A jelikož architektura kaple-sakristie implicitně předpokládala instalaci oltáře pod velkým východním oknem, lze se domnívat, že celá přestavba presbytáře, včetně kaple-sakristie, proběhla zhruba kolem roku 1379/1380, respektive byla hotova do sklonku roku 1382. Tomu by ostatně odpovídaly některé, v principu již pozdně gotické detaily, jako třeba způsob ukončení profilace portálu z presbytáře do kaple sv. Kateřiny (sakristie).²⁰¹⁾

Pokud tyto dedukce platí, potom můžeme potřebná relativní data doplnit k celé skupině pojednávaných kostelů. Sedlčanský architektonický program byl asi odvozen z konceptu presbytáře městského kostela sv. Petra a Pavla v Soběslavi, jehož stavba se připravovala, nebo snad už byla i v běhu, 23. ledna 1367.²⁰²⁾ Kdy byla soběslavská přestavba dokončena, sice není jasné, ale protože nejdříve do přelomu 70. a 80. let 14. století lze zasadit portály korpusu, je asi přípustné kalkulovat s dostavbou presbytáře někdy po roce 1372, respektive kolem roku 1375, a trvat

Nástěnné malby v kostele Všechny svatých v Maľujowicích a jejich vztah k malířství 14. století v Čechách, in: Ślask i Czechoy. Wspólne drogi sztuki. Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi, Wrocław 2007, s. 77–97; k objektu naposledy T. Jurek – M. Czoppa, Maľujowice. Kościół św. Jakuba Apostoła. Brzeg 2016, s. 9. Takovéto uspořádání vnitřku venkovských kostelů bylo kdysi častější také v Čechách, jak na sondě z východní části středních Čech nedávno objeveně ukázal K. Kibic ml., K otázce středověkých kostelních lodí otevřených do podstřeší, in: Svorník 10, Sakrální architektura, Praha 2012, s. 160–167. Alternativou může být představa o dřevěné lomené valené nepravé klenbě v oldřichovské lodi. Přesnější objasnění podoby zakrytí oldřichovské lodi koncem 14. století by si ovšem žádalo speciální průzkum.

194) Srov. rekonstrukce u J. Švástal, o. c. v pozn. 75, s. 337, obr. 6, s. 339, obr. 9, s. 341, s. 343, obr. 11.

195) Srov. P. Sommer – M. Stecker, o. c. v pozn. 12, s. 118, s parafrází Habartova textu: „Mezi presbytářem a lodí je zábradlí, na jehož kamenném spodku vytesaný letopočet: *L. P. 1374*“ udává rok stavby kostela.“

196) *LE VI*, o. c. v pozn. 60, s. 281–282, č. 147 (insert v konfirmaci ze 4. října 1384). Stručně též např. A. Podlaha, o. c. v pozn. 121, s. 73. Administrativa celé záležitosti se vlekla a teprve 4. října 1384 v Praze vystavili vikáři in *spiritualibus* pražského arcibiskupství, Jan, probošt křížovnického kláštera na Zderaze, a Matyáš ze Skramník, konfirmační listinu, v níž včlenili kaplanství v sedlčanském farním kostele („*cappellanium in ecclesia parochiali in Sedlczano*“) do struktury diecézních beneficij; tamtéž, s. 281–282, č. 147. Proces uzavřelo dodatečné vepsání obou listin do úředních knih arcibiskupství asi v roce 1397, které na žádost sedlčanského kazatele Mikuláše, pověřeného v této záležitosti Mikulášem, farářem v Sedlčanech, nechal provést generální vikář Mikuláš Puchník; tamtéž. K úřadu vikářů pražského arcibiskupství ve 14. století výtečně Z. Hledíková, Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Ze správních dějin pražské arcidiecéze. Praha 1971.

197) *LE II*, o. c. v pozn. 189, s. 214, č. 364.

198) Tamtéž.

199) *LC VI*, o. c. v pozn. 60, s. 155 a 280.

200) Tamtéž, s. 155: „...*ad capellanium S. Katherine in ecclesia parochiali in Sedlczano*...“ a s. 280.

201) Tak už J. Žižka, o. c. v pozn. 23, s. 9.

202) Viz *LE I*, C. Borový ed., Libri erectionum Archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber I (1358–1376). Pragae 1873, s. 61–62, č. 126, zmínka v listině bratří Petra (II.), Jana a Jošta z Rožmberka týkající se dotace druhého vikářství v kostele, jehož výnos měl být obrácen ve prospěch stavby v případě, že by místo druhého vikáře zůstalo neobsazeno („...*recolligere pro fabrica Ecclesie Sobieslaus convertendum*...“).

mohla snad až do doby krátce před rokem 1380.²⁰³⁾ Snad téměř souběžně se zahájením výstavby nového presbytáře v Sedlčanech se začalo podle rozměrově upraveného plánu s přestavbou ze Sedlčan odvozeného menšího venkovského farního kostela v Oldřichově, který mohl být dokončen dříve, snad již na sklonku roku 1380. Dne 3. ledna 1381 totiž pražská konzistoř ratifikovala nadaci ročního platu ve výši kopy grošů a šesti kuřat, určenou oldřichovským farářem a současně děkanem vltavského církevního správního obvodu Janem (z Bavorova) k vydržování věčného světla v presbytáři kostela v Oldřichově.²⁰⁴⁾ Dále bychom mohli počítat s datováním přestavby kostela v Kondraci do časů přibližně kolem let 1381–1385.²⁰⁵⁾ Asi teprve kolem poloviny 80. let 14. století by pak mohlo být započato s přestavbou kostela v Živohošti a někdy v téže době či okolo roku 1390 konečně se stavbou presbytáře, sakristie a přestavbou lodi kostela sv. Havla ve Střezimíři.

Navržená chronologická koncentrace téměř celé skupiny (Sedlčan, Oldřichova, Kondrace, Živohošti a Střezimíře) do jediné dekády 1379/1380–1390 může budit pochybnosti, neboť třeba převažující střídme kružby oken jmenovaných staveb, s výjimkou Střezimíře, by se snadno daly klást již do třetí čtvrtiny 14. století, ne-li i o něco dříve. Avšak některé stylově pokročilé drobné motivy – např. sklápění seříznutých patek profilace sedlových nebo obdélných portálů k čelu, směrem k divákovi – nabádají k opatrnosti.²⁰⁶⁾ Z toho by potom plynulo, že architektonický profil stavební činnosti Rožmberků (či jejich stavbami ovlivněné kostely) se rozpadal na řadu vnitřně spojených skupin. Ty vykazovaly nejen nejrozmanitější vzájemné přejímání dílčích motivů, ale i existovaly paralelně vedle sebe v jednotlivých oblastech rozsáhlého, ale i dílem roztržitého rodového dominia. Zkrátka, rožmberská architektura v 80. letech 14. století mohla být dosti odlišná na Prachaticku, na Třeboňsku, v okolí Strašic a také na poněkud odlehlelém středočeském Sedlčansku. To spíše obohacuje celkový pohled na významný jihočeský rod, než by bylo na úkor jeho hodnocení.

V této plejádě, či snad lépe kaleidoskopu nejrůznější formovaných sakrálních staveb, zaujímá soběslavsko-sedlčanská skupina kostelů s obdélnými presbytáři vybavenými obkročnou klenbou zvláštní, nezastupitelné místo. Právě formálně semknutá podoba presbytářů s postranními sakristiemi nebo kaplemi-sakristiemi je – vedle dnes již slavných dvoulodních korpusů – určitým nezaměnitelným znakem rožmberského stavitelství počínající poslední čtvrtiny 14. věku. Vznosné a tvarově zdůrazně-

né presbytáře v Soběslavi, Sedlčanech, Oldřichově a dále v Kondraci, Živohošti a Střezimíři, svými brilantně vyváženými proporcemi i poutavým klenutím uvnitř jako by simulovaly vzácné architektonické schrány. Nápadné je to zejména u kostelů v Oldřichově a v Živohošti, kde presbytáře velikostně i výtvarně dominují jinak prostým stavbám. Skloubení geometricky vybroušených proporcí se symbolickým působením zvláštních kleneb, v nichž je určujícím prvkem hlavní trojúhelné pole s vloženým trojpraprskem nad hlavním oltářem, lze nahlížet také jako skvostný architektonický obal pro uchování, případně vystavení nejsvětější svátosti – Božího těla zpřítomněného středověkému člověku hostií ostentativně vloženou do ostensoria/monstrance. Stavební podobu presbytářů této skupiny rožmberských kostelů bychom pak mohli vnímat jako pozoruhodnou reakci na obecnější společensko-teologické tendence, v nichž po roce 1355 v karlovských Čechách hrály stále důležitější úlohu vystavování relikvií, pořizování drahocenných monstrancí a ostensorií, vkládání relativně náročné mikroarchitektury sanktuářů do presbytářů kostelů, a to vše iniciující vzrůstající důraz na eucharistii, a tedy kult Božího těla. V Sedlčanech se totiž bezpochyby primárně nejednalo o předvedení atraktivní architektonické formy, ale o hledání vhodného výtvarného rámce pro posvátné mysterium transsubstanciacie odehrávající se při mši na oltáři. Součástí těchto snah ostatně byla i malířská výzdoba presbytáře, již se zasvěceně věnuje Zuzana Vsetečková. Pro rožmberské bratry Petra (II.), Jana a Oldřicha to byla jen jedna z mnoha přijatelných alternativ, které byli ochotni podpořit, schválit a částečně uhradit v zájmu reprezentace vlastního vysokého společenského postavení. Jinde se bez rozpaků přiklonili k odlišným stavebním formám. S odstupem času však lze jejich záměry realizované v Soběslavi, Sedlčanech a Oldřichově hodnotit jako nevšedně zdařilé, mající potenciál ovlivnit širší okolí (objednavatele přestaveb v Kondraci, Živohošti či ve Střezimíři)²⁰⁷⁾ a jako formálně semknutou skupinu zaujímající nezanedbatelnou a nenahraditelnou pozici ve spektru architektonické tvorby končícího 14. století nejen samotných Čech, ale celé střední Evropy. A to bez ohledu na skutečnost, že v podstatě nešlo o žádný originální přínos, ale o převzetí, rozvinutí a transformaci principů pravděpodobně zrozených v Krakově a kreativně využitých v hornorakouském Schläglu již řadu desetiletí před vznikem rožmberských stavebních skvostů.

203) Prozatím se zdá, že nejspíše do 70. let 14. století by mohl spadat projekt kružbových oken presbytáře, povšechně blízkých středočeské skupině rožmberských staveb (s nimi je shodná kružba severního okna), ale obsahujících zvláštnosti obtížně předpokladatelné v době kolem roku 1365/1367: zejména motiv vsazeného trojúhelníku do středu trojlistu nebo ostrých sférických trojúhelníků ve východních oknech presbytáře.

204) *LE II*, o. c. v pozn. 189, s. 172, č. 308. Na dokument upozornil J. Kuthan, o. c. v pozn. 14, s. 381.

205) V případě Kondrace to patrně době tušila A. Merhautová-Livorová, o. c. v pozn. 122, s. 93, stejně jako v Oldřichově, viz *táž.*, o. c. v pozn. 123, s. 527, když navíc v popisce snímku presbytáře oldřichovského kostela s klenbou uvedla „osmdesátá léta 14. století“.

206) Např. D. Líbal, o. c. v pozn. 42, s. 214, pozn. 247, charakterizoval obkročně klenuté presbytáře celé skupiny – Oldřichov, Sedlčany, Střezimíř, Kondrac a Živohošť – jako „specialitu“ rožmberských hutí a zasadil je všechny do „poslední čtvrti 14. století“.

207) L. Váňová, o. c. v pozn. 129, s. 22, dokonce soudila, že Sedlčany (společně se Soběslaví) ovlivnily i tvar žeber a portálků v kostele Panny Marie v Miličíně, dokončeném podle ní v roce 1384. To zatím zůstává otevřenou otázkou. Ovšem sedlčanský kostel opravdu výsoce pravděpodobně „distribuoval“ řadu architektonických motivů do nejbližšího okolí, srov. např. *couronnement* okenní kružby sekundárně zazděný v presbytáři kostela Jeronýma v nedalekém Sedlci u Prčice (snímek např. tamtéž, obr. 69 na s. 99; třebaže autorka na s. 24 datovala sedleckou kružbu již do 1. poloviny 14. století).

DER UMBAU DER KIRCHE ST. MARTIN IN SEDLČANY IM 14. JAHRHUNDERT

Die Stadt Sedlčany in Mittelböhmen (Seltschan, Bez. Příbram) stellt eine kleinere Stadt in der gewellten Gegend unter dem Hügelland von Vlašim dar, die sich über dem Zusammenfluss der Bäche Mastník und Sedlčanský potok (Seltschaner Bach) befindet. In den erhaltenen Schriftquellen erscheint Sedlčany 1294 als Marktflecken, der damals im Besitz der Herren v. Neuhaus, einer der einflussreichsten Linien des bedeutenden Adelsgeschlechts der Witigonen war. Wahrscheinlich Oldřich (Ulrich) I. (gestorben nach 1282) oder sein Sohn Oldřich II. von Neuhaus (kurz vor 1312 gestorben) ließen da wohl zwischen den Jahren 1275–1287 die gemauerte Pfarrkirche zu Ehren von St. Martin erbauen. Ein Torso des rechteckigen saalförmigen Kirchenschiffs und der vorgebaute schlanke, asymmetrisch zum Nordrand der Westfront geschobene, mit der Schiffsnordmauer flüchtige Westturm bilden ihre erhaltenen Teile. Damit hat der Kirchenbau an den im 13. Jahrhundert in der Umgebung beliebten Bautyp (z. B. die Kirchen in Nechvalice [Bez. Příbram], Olbramovice oder Vojkov [beide Bez. Benešov]) angeschlossen. Den Rest nach dem verschwundenen polygonal abgeschlossenen Presbyterium bildet wohl ein, heute in den neuzeitigen Zubau an der Nordseite des Korpus eingemauerter Schlussstein mit plastischem Pflanzendekor. Innerhalb des Kirchenschiffs befand sich an der Westseite die von zwei ungleich breiten Jochen Kreuzrippengewölbe und spitzbogigen Arkaden unterwölbte Empore. Die Kirche zählt somit zu den bedeutenden Beispielen des Überlebens der frühmittelalterlichen Struktur der Funktionen und Hierarchie tief in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts. Die Entstehung der Empore in der Kirche in Sedlčany war wohl Ergebnis einer komplizierteren Bauentwicklung und es scheint, dass man in einer gewissen Bauentwicklungsphase mit der Empore über drei Arkadenbögen mit zwei achteckigen Pfeilern rechnete. Die Anwendung der gemauerten Empore an der Westseite des Schiffs kommt dabei auch aus der regionalen Tradition heraus (z. B. Emporen der Kirchen in unweiten Orten Nechvalice [Bez. Příbram], Vysoký Újezd [Hoch-Augezd, Bez. Benešov] u. a.), ebenso wie die Artikulation des Eingangsportals, dessen Durchgang in die Form eines malerischen, von unten geöffneten Kleeblatts geformt wurde (ähnliche Portale sind vor allem aus den landesfürstlichen Burgen in Písek und Zvíkov [Klingenberg, Bez. Písek], aber ebenfalls auch aus der Burg in Strakonice bekannt; das eingesetzte volle Kleeblatt im Durchgang erschien in der Umgebung von Sedlčany schon im dritten Viertel des 13. Jahrhunderts z. B. in den Kirchen in Kamýk nad Vltavou [Kamaik, Bez. Příbram] oder in Vysoký Újezd).

Zu Beginn des 14. Jahrhunderts der Marktflecken Sedlčany wurde zum Kammergut des Königs von Böhmen Johann v. Luxemburg. In der Umgebung fanden damals Goldgewinnungsversuche statt. Wohl damals, in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, wurde nördlich von der Kirche ein Städtchen mit dem annähernd quadratischen, von Häusern umgebenen Marktplatz angelegt. Die in den Edelmetallabbau gelegten Hoffnungen zeigten sich jedoch in Sedlčany wohl als leer. König Johann v. Luxemburg verpfändete Sedlčany samt den Goldgruben an Petr (I.) v. Rosenberg. Nach dem Tode Petr's († 1347) die Brüder Jindřich, Oldřich (IV.) und Meinhard (Heinrich, Ulrich und Meinhard) von Neuhaus nahmen sich des Besitzes an, sie überließen jedoch schon 1352 Sedlčany mit dem angehörigen Gut den Brüdern Petr (II.), Jan, Jošt (Jodok) und Oldřich von Rosenberg, von denen die Brüder Petr (II.) und Jan v. Rosenberg in Zusammenarbeit mit dem Seltschaner Pfarrer Othmar gegen 1379/1380 den wesentlichen Umbau der Kirche samt ihrer Erweiterung angefangen hatten. Der Bau wurde an der Südseite erheblich erweitert und erhöht, und auch der Turm in der Westfront wurde um ein neues gemauertes Geschoss mit Maßwerfen aufgestockt. Der alte frühgotische Chor mit Presbyterium wurde abgerissen und durch einen neuen, längeren rechteckigen Chor ersetzt, den an der Ostseite das gerade abgeschlossene Presbyterium abschließt, zu dem eine rechteckige Kapelle mit Altar der hl. Katharina an der Nordseite angehört. In den Jahren 1383–1384 wurde bei diesem Altar die ewige Kaplanschaft für den Priester Kríž, den Kaplan der Brüder v. Rosenberg bestellt. Die Sakristei behielt sich bis jüngst zwei Joche Kreuzrippengewölbe und ein großes Fenster in der Ostmauerachse, dessen ursprüngliches (verschwendenes) Maßwerk in den Jahren 1863–1864 vom Architekten Bernhard Grueber durch ein neues ersetzt wurde. Bis 1382 war der Chor mit zwei Jochen Rippengewölbe überspannt, im westlichen Joch mit Kreuzrippengewölbe, im östlichen mit dem unge-

wöhnlichen Motiv vom Springgewölbe aus dem dreieckigen Hauptjoch mit eingelegetem Rippendreistrahl und zweiteiligen Gewölben in der Nordost- und Südostecke. Der Grundsatz dieses Gewölbetyps fußt im beabsichtigten illusionistischen Spiel, das eine imaginäre Spannung zwischen dem rationalen, übersichtbaren rechteckigen Chorgrundriss und dem dynamisch wirkenden unterschiedlichen Gewölbegebilde mit einem in den zentralen Hauptpunkt in der Achse der Ostwand inmitten eines Paares große Fenster zielenden Rippendreistrahl hervorbringt. Es handelt sich nicht um eine illusionistische pseudopolygonale Wölbung, wie es Jakub Adamski analysierte, sondern um eine unabhängige Gewölbealternative, die z. B. Karl Heinz Clasen oder Norbert Nussbaum in ihren Übersichten der Wölbungskunst mittelalterlichen Europas nicht genug schätzten.

Das malerische Gewölbeschema des Presbyteriums der Kirche d. hl. Martin in Sedlčany nimmt eine bedeutende Stelle unter den mitteleuropäischen, von Gewölbekreationen Peter Parlers in Prag unabhängigen Gewölben des 14. Jahrhunderts ein. Erstmalig begegnet man einem ähnlich gestalteten Gewölbe in monumentaler Ausführung zwischen den Jahren ca. 1320–1346 im hohen Chor der Kathedrale d. hl. Wenzel und Stanislaus in Krakau in Kleinpolen. Der Krakauer Dom beeinflusste direkt oder indirekt eine Reihe weiterer Kirchenbauten Mitteleuropas. Man findet ähnliche Gewölbegestaltung in Wrocław (Breslau) in Schlesien, wo diese Springgewölbe in einem anderen Kontext im sog. Pseudo-Querschiff der Kathedrale d. hl. Johannes d. T. (zwischen 1342–1350) und im Presbyterium der Mansionar-Marienkappelle (1354–1361) zum Ausdruck kamen, und auch in einem der Erdgeschosssäle der preußischen Burg Heilsberg (Lidzbark Warmiński, Polen, wohl 1355–1373), sowie der Mansionar-Marienkappelle in der Kathedrale in Krakau (1382–1390). Die Herren von Rosenberg kannten bestimmt gut einen Teil dieser Beispiele (Breslau, Krakau), entscheidend war für ihre Neigung zu diesem Gewölbetyp wahrscheinlich seine Verwendung im Presbyterium der Stiftskirche der Prämonstratenser in Schlägl im Mühlviertel, Oberösterreich. Das hiesige, dem Seltschaner sehr ähnliche Gewölbe wurde zur Wölbung des östlichen Jochs mit dem Hochaltar im verlängerten neuen Chor der Marienkirche in der Zeitspanne 1321–1344 verwendet (das mit Frühbarockdekor bedeckte Gewölbe in Schlägl wird überwiegend ins 15. Jahrhundert datiert). Die engen Beziehungen der Herren v. Rosenberg und des Stiftes Schlägl im 14. Jahrhundert führten wohl zur Übernahme des Schlägl Gewölbetyps in mehreren Bauten der Rosenberger. Das älteste Beispiel unter ihnen stellte wohl das Presbyterium der Stadtkirche d. hl. Peter und Paul in Soběslav (Bez. Tábor), der wo das ähnliche, aber gegen Wende des 15. und 16. Jahrhunderts abgerissene Gewölbe annähernd um 1375 entstand. Nachfolgend verwendete man dasselbe Schema in den Jahren 1379/1380–1382 im Presbyterium der Seltschaner Kirche. Das ähnliche Schema vom Presbyterium und Gewölbe kam wahrscheinlich parallel (gegen 1380) zum Ausdruck in einer anderen Dorfpfarrkirche der Rosenberg-Domäne, und zwar in Oldřichov (Bez. Tábor). Das attraktive Beispiel der Bauten der Rosenberger wurde kurz danach in der St. Nikolauskirche (heute dem hl. Bartholomäus eingeweiht) in Kondrac (Bez. Benešov) und nachfolgend auch beim Umbau der Kirche d. hl. Fabian und Sebastian in Živohošť (Živohauscht, Bez. Příbram) nachgeahmt. In Živohošť kam es jedoch während des Ausbaus zur Projektänderung und das Gewölbe unterscheidet sich etwas vom Seltschaner Beispiel. Zur Gruppe der Bauten dieser Art gehört wohl noch der Umbau der St. Galluskirche in Střeziměř (Bez. Benešov) an. Als Epilog der Beliebtheit der Gewölbe vom Schlägl-(Soběslav)-Seltschaner Typ lässt sich die Wölbung des Presbyteriums der Marienkirche in Nezamyslice (Bez. Klatovy [Klattau]), gegen 1390, erwähnen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Sedlčany (Seltschan, Bez. Příbram), historischer Stadtkern mit Marktplatz und Kirchhof zu St. Martin. Sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1840, Ausschnitt (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster Prag).

Abb. 2: Sedlčany, St. Martinskirche, Gesamtansicht von Südwesten (Foto D. Prix, 2015).

Abb. 3: Sedlčany, St. Martinskirche, Grundrisskizze (alle Zeichnungen D. Prix, falls nicht anders angegeben).

Abb. 4: Sedlčany, St. Martinskirche, Orgelempore, Vorderseite von Osten (alle weiteren Fotos D. Prix, 2016, falls nicht anders angegeben).

Abb. 5: Sedlčany, St. Martinskirche, frühgotischer Pfeiler unter der Empore zwischen dem Mittel- und Südjoch, Ansicht von Nordwesten, deutliche Spuren nach abgehauenen Dienst mit Kapitell (s. Pfeile), sowie Absenz der Gurtrippe zwischen den Jochen.

Abb. 6: Sedlčany, St. Martinskirche, Unterfangung der Arkade der frühgotischen Empore und der Gewölberippe an der Nordseite.

Abb. 7: Sedlčany, St. Martinskirche, Raum unter der frühgotischen Empore, Südwestecke vom Mitteljoch mit deutlichem Torso vom älteren, nach Osten auslaufenden Mauerwerk.

Abb. 8: Sedlčany, St. Martinskirche, Schiff, Westgiebel, Ansicht von Westen, deutliche Baufuge (s. Pfeile) zwischen dem älteren frühgotischen und späteren spätgotischen Giebel.

Abb. 9: Sedlčany, St. Martinskirche, Grundrisssskizze. Rot – bislang bekanntes Ausmaß der frühgotischen Phase im Kirchenbauorganismus.

Abb. 10: Sedlčany, St. Martinskirche, frühgotischer, sekundär ins Mauerwerk des nachträglichen Seitenschiffs eingemauerter Schlussstein.

Abb. 11: Sedlčany, St. Martinskirche, frühgotisches Westportal.

Abb. 12: Sedlčany, St. Martinskirche Profil vom frühgotischen Westportal (links) und Bogenlaufprofil vom spätgotischen Südportal (rechts; Bauaufnahme und Zeichnung D. Prix, 2016).

Abb. 13: Sedlčany, St. Martinskirche, Westportal, Ansicht mit Fugenschnitt (Bauaufnahme und Zeichnung D. Prix, 2016).

Abb. 14: Kamýk nad Vltavou (Kamaik, Bez. Příbram), Marienkirche, Schiff, Nordseite, Portal.

Abb. 15: Sedlčany, St. Martinskirche, Grundrisssskizze: dunkelrot – erhaltenes Ausmaß des spätgotischen Rosenberger-Umbaus im Baukörper der Kirche.

Abb. 16: Sedlčany, St. Martinskirche, Südseite, Mittelfenster (2015).

Abb. 17: Sedlčany, St. Martinskirche, Schiff, Südportal (2015).

Abb. 18: Sedlčany, St. Martinskirche, Südseite vom Schiff, östliches Fenster, Detail (2015).

Abb. 19: Sedlčany, St. Martinskirche, Innenraum, Blick ins Presbyterium.

Abb. 20: Sedlčany, St. Martinskirche, Dachraum, Ziegelgewölberückseite, Blick ostwärts.

Abb. 21: Sedlčany, St. Martinskirche, Presbyterium, Nordseite, Gewölbekonsole.

Abb. 22: Sedlčany, St. Martinskirche, Sakristei-Kapelle d. hl. Katharina, Gewölbe.

Abb. 23: Sedlčany, St. Martinskirche, Sakristei-Kapelle d. hl. Katharina, Südwand, Gewölbekonsole in der Mitte.

Abb. 24: Sedlčany, St. Martinskirche, Schiff, Südmauer, Mauerkrone mit Kragsteinen und hölzernen Mauerankern (2015).

Abb. 25: Sedlčany, St. Martinskirche, Presbyteriumsgewölbe.

Abb. 26: Krakau (Polen), Kathedrale d. hl. Wenzel und Stanislaus, Grundriss: rot – hoher Chor, Abschlussjoch und Marienkapelle (übernommen aus *Architektura gotycka w Polsce* [Hrsg. Teresa Mroczko – Marian Arszyski], s. Anm. 118, Abb. 192, S. 431).

Abb. 27: Schlägl (Oberösterreich), Prämonstratenser-Stiftskirche Maria Himmelfahrt, Grundrisssskizze.

Abb. 28: Schlägl, Prämonstratenser-Stiftskirche Maria Himmelfahrt, Presbyteriumsgewölbe, Blick ostwärts.

Abb. 29: Wrocław (Breslau, Polen), Kathedrale des hl. Johannes d. T. mit der rot ersichtlich gemachten Mansionar-Marienkapelle (übernommen aus: JURKOWLANIEC, Tadeusz, *Gmach pamięci. Z badań nad dekoracją rzeźbiarską prezbiterium katedry we Wrocławiu*. Warszawa 2004, Abb. 1 nach der Seite 20).

Abb. 30: Lidzbark Warmiński (Heilsberg, Polen), Burg Heilsberg, Grundriss vom Erdgeschoss mit Auszeichnung des Saals im Südflügel (übernommen aus: WÓLKOWSKI, Wojciech, s. Anm. 120, Abb. 22, S. 41).

Abb. 31: Soběslav (Bez. Tábor), Kirche der hl. Peter und Paul, Innenraum, Presbyterium. Spätgotisches Gewölbe ersetzte die ursprüngliche Wölbung des 3. Viertels des 14. Jahrhunderts.

Abb. 32: Oldřichov (Bez. Tábor), Kirche d. hl. Philipp und Jakob, Gesamtansicht von Südosten.

Abb. 33: Oldřichov, Kirche d. hl. Philipp und Jakob, Grundrisssskizze mit Versuch der Auszeichnung des erhaltenen Ausmaßes der frühgotischen (rot) und spätgotischen (dunkelrot) Bauphase.

Abb. 34: Oldřichov, Kirche d. hl. Philipp und Jakob, Sakristiegewölbe, Blick südostwärts.

Abb. 35: Kondrac (Bez. Benešov), Kirche d. hl. Bartholomäus, ursprünglich hl. Nikolaus, Gesamtansicht von Südosten.

Abb. 36: Kondrac, Kirche d. hl. Bartholomäus, urspr. hl. Nikolaus, Innenraum, Presbyterium.

Abb. 37: Kondrac, Kirche d. hl. Bartholomäus, urspr. hl. Nikolaus, Grundrisssskizze mit Versuch der Auszeichnung der erhaltenen spätromanischen (dunkelgrau) und spätgotischen (dunkelrot) Bauphase.

Abb. 38: Kondrac, Kirche d. hl. Bartholomäus, urspr. hl. Nikolaus, östliches Sakristeifenster mit des Maßwerktorso.

Abb. 39: Střeziměř (Bez. Benešov), Kirche d. hl. Gallus, Gesamtansicht von Südwesten.

Abb. 40: Střeziměř, Kirche d. hl. Gallus, Presbyteriumssüdmauer, östliches Fenster mit Maßwerkkrest.

Abb. 41: Střeziměř, Kirche d. hl. Gallus, östliche Turmseite mit Sakristeifenster unten.

Abb. 42: Živohošť (Bez. Příbram), Kirche d. hl. Fabian und Sebastian, Gesamtansicht von Nordosten.

Abb. 43: Živohošť, Kirche d. hl. Fabian u. Sebastian, Grundrisssskizze mit Versuch der Auszeichnung des erhaltenen Ausmaßes der romanischen (dunkelgrau) und spätgotischen (dunkelrot) Bauphase.

Abb. 44: Živohošť, Kirche d. hl. Fabian u. Sebastian, Presbyteriumssüdwand, ursprüngliche Gewölbekonsole mit Ausläufen der primär geplanten, an Seiten ausgekehlten Keilrippen vom ursprünglichen Gewölbeschema.

Abb. 45: Živohošť, Kirche d. hl. Fabian u. Sebastian, Grundrisssskizze in der Höhe der Fenster mit Versuch der zeichnerischen Gewölbeschemarekonstruktion.

Abb. 46: Živohošť, Kirche d. hl. Fabian u. Sebastian, Presbyteriumsgewölbe.

Abb. 47: Maßwerkschemen der Kirchenfenster in Sedlčany, Oldřichov, Kondrac und Živohošť.

Abb. 48: Gewölbeprofilskizzen der Kirchen in Sedlčany, Oldřichov, Kondrac und Živohošť, rot – Terrakotta, grau – Sandstein.

(Übersetzung J. Noll)